

Kult Djevice Marije i njegov utjecaj na srednjovjekovno društvo

Glad, Lucija

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:962406>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-27**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

**SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET**

Lucija Glad

Kult Djevice Marije i njegov utjecaj na srednjovjekovno društvo

DIPLOMSKI RAD

Rijeka, 2023.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILZOFSKI FAKULTET
Odsjek za povijest

Lucija Glad

JMBAG: 0009081616

Kult Djevice Marije i njegov utjecaj na srednjovjekovno društvo

DIPLOMSKI RAD

Diplomski sveučilišni studij: Povijest i Filozofija

Mentor: Izv. prof. dr. sc. Kosana Jovanović

Rijeka, rujan 2023.

IZJAVA O AUTORSTVU DIPLOMSKOG RADA

Ovime potvrđujem da sam osobno napisala diplomski rad pod naslovom

Kult Djevice Marije i njegov utjecaj na srednjovjekovno društvo

i da sam njegova autorica.

Svi dijelovi rada, podaci ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima (mrežni izvori, udžbenici, knjige, znanstveni, stručni članci i sl.) u radu su jasno označeni kao takvi te su navedeni u popisu literature.

Studentica

Potpis

SAŽETAK

U ovom radu autorica prikazuje razvoj kulta Djevice Marije u srednjovjekovnoj Europi, uključujući razvoj marijanskih dogmi, blagdana, razvoj liturgijskog štovanja Djevice Marije, hodočašća, relikvija. Osim toga, prikazuje se utjecaj kulta Djevice Marije na srednjovjekovnu književnost i umjetnost, te se analizira razvoj kulta kroz zapise nekih srednjovjekovnih pisaca: Ildefonsa Toledskog, Bernarda iz Clairvauxa, sv. Bonaventure, Conrada Saksonskog, Jacobusa de Voraginea i Ubertina od Casale. Rad će se na kraju osvrnuti na utjecaj kulta Djevice Marije za položaj žena u srednjovjekovnoj Europi.

Ključne riječi: srednji vijek, kult Djevice Marije, Crkva, dogma, doktrina, hodočašća, liturgijsko štovanje, žene.

SUMMARY

In this paper, the author presents the development of the cult of the Virgin Mary in medieval Europe, including the evolution of Marian dogmas, feasts, the development of liturgical veneration of the Virgin Mary, pilgrimages, and relics. Furthermore, it explores the influence of the cult of the Virgin Mary on medieval literature and art, and analyzes the development of the cult through the writings of some medieval authors: Ildefonsus, Bernard of Clairvaux, St. Bonaventure, Conrad of Saxony, Jacobus de Voragine, and Ubertino of Casale. The paper will conclude by reflecting on the impact of the cult of the Virgin Mary on the position of women in medieval Europe.

Key words: the Middle Ages, cult of the Virgin Mary, Church, dogma, doctrine, pilgrimage, liturgical veneration, women.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. VAŽNOST RELIGIJE U SREDNJEM VIJEKU	4
2.1. PSIHOLOGIJA VJERNIKA I KULT DJEVICE MARIJE	5
3. PRIKAZ DJEVICE U BIBLIJI.....	7
4. RAZVOJ MARIJANSKIH DOKTRINA	10
4.1. SV. JUSTIN MUČENIK	10
4.2. SV. IRINEJ	12
4.3. JAKOVLJEVO PROTOEVANĐELJE	13
4.4. PRVI NICEJSKI KONCIL.....	14
4.5. EFEŠKI KONCIL	15
4.6. KALCEDONSKI KONCIL	16
4.7. DRUGI KONSTANTINOPOLSKI KONCIL	16
5. RAZVOJ LITURGIJSKOG ŠTOVANJA.....	20
5.1. RAZVOJ MARIJANSKIH MOLITVI I PJESAMA	20
5.2. RUŽARIJ	22
5.3. BLAGDANI.....	23
5.4. RELIKVIJE DJEVICE MARIJE	24
5.5. UKAZANJA.....	27
5.6. HODOČAŠĆA I SVETIŠTA	28
6. RAZVOJ I NADOGRADNJA KULTA.....	31
6.2. RAZVOJ KULTA TIJEKOM 12. I 13. STOLJEĆA	33
6.3. MARIJANSKI POKRETI/UDRUŽENJA	35
7. KULT DJEVICE MARIJE U DJELIMA ZAPADNOEUROPSKIH AUTORA	37

7.1. RANI SREDNJI VIJEK	37
ILDEFONS TOLEDSKI	37
7.2. RAZVIJENI SREDNJI VIJEK	40
SVETI BERNARD IZ CLAIRVAUXA	40
SV. BONAVENTURA	42
CONRAD SAKSONSKI – OGLEDALO BLAŽENE DJEVICE MARIJE	45
JACOBUS DE VORAGINE	47
7.3. 14. STOLJEĆE.....	50
UBERTINO OD CASALE.....	51
8. KULT DJEVICE MARIJE I SREDNJOVJEKOVNA UMJETNOST	55
9. KULT DJEVICE MARIJE I SREDNJOVJEKOVNA KNJIŽEVNOST	60
10. POLOŽAJ I ULOGA ŽENA U SREDNJEM VIJEKU.....	66
10.1. ODRASTANJE.....	66
10.2. BRAK	67
10.3. MAJČINSTVO.....	69
11. SREDNJOVJEKOVNE ŽENE: EVINE ILI MARIJINE KĆERI?.....	71
11.1. DJEVICA MARIJA KAO NEDOSTIŽAN IDEAL	72
12. UTJECAJ KULTA DJEVICE MARIJE NA POLOŽAJ ŽENA U SREDNJEM VIJEKU .	74
13. ZAKLJUČAK	77
14. POPIS LITERATURE.....	80

1. UVOD

Štovanje Marije, majke Isusa Krista, bilo je vrlo izraženo u srednjovjekovnoj kulturi, kako u crkvenoj zajednici tako i među vjernicima. Srednjovjekovna crkva uspostavila je teološke dogme prema kojima su Djevici Mariji pripisali epitete poput: Kraljica Neba, Bogorodica te zagovornica kršćana. Kako bismo objedinili takvo štovanje Djevice Marije pod jedno nazivlje, uvodi se pojam *mariologije*, koji se definira kao dio kršćanske teologije koji se bavi proučavanjem doktrina koje se tiču Marije, Isusove majke.¹

Budući da su upravo dogme te koje oblikuju Marijin lik i ulogu u Isusovu životu, ali i ulogu u religiji, potrebno je naglasiti o kakvim je dogmama riječ. Neke od glavnih karakteristika koje se pripisuju Djevici Mariji prema dogmama Katoličke Crkve jest da je ona i nakon rođenja Isusa Krista ostala djevica, da prema božanskoj milosti nije mogla griješiti te da je začeta bez grijeha. U kontekstu katoličke tradicije, epitet djevičanstva koji se pripisuje Mariji odnosi se na vjerovanje da je Marija začela Isusa putem božanske intervencije, odnosno bez seksualnog odnosa. Isto tako, odnosi se na vjerovanje da je Marija i nakon Isusova rođenja do svoje smrti ostala djevica. Osim toga, odnosi se na vjerovanje da je Marijino djevičanstvo ostalo netaknuto rađanjem.²

U Katoličkoj Crkvi Marija se usko povezuje s djelovanjem Isusa Krista, shvaća se kao duhovna majka svih vjernika te saveznica Isusu u otkupljenju grijeha svih ljudi.³ Mariju se još naziva i Majkom Božjom, Vazda Djevicom, Gospom, Presvetom Bogorodicom, Kraljicom Neba. Svi ti epiteti govore o njezinu položaju unutar Katoličke Crkve. Nijednom drugom svecu ne pridaje se tolika pažnja unutar Katoličke Crkve kao Mariji. Djevica Marija, Isusova majka, bitna je osoba i figura u Katoličkoj Crkvi i u životu mnogih vjernika. Bila je inspiracija mnogim srednjovjekovnim umjetnicima, glazbenicima i piscima.⁴

Iako se figura Majke Božje pojavljuje u nekoliko religija i mitologija, Marija se ipak razlikuje od ostalih majčinskih figura u religijama. Naime, Marija je u potpunosti odvojena od svoje seksualnosti. Ona je istovremeno majka i djevica. Budući da kršćanska doktrina nalaže da je

¹ „Mariology“, Encyclopedia Britannica, pristupljeno 17.07.2023., <https://www.britannica.com/topic/Mariology>.

² Michael Carroll, *The Cult of the Virgin Mary. Psychological Origins*, (New Jersey: Princeton University Press, 1986), 5.

³ Isto.

⁴ Jan J. Pelikan, *Mary*, Encyclopedia Britannica, pristupljeno 17.07.2023., <https://www.britannica.com/biography/Mary-mother-of-Jesus>.

Marija rodila Isusa Krista, u njezinoj ulozi majke ne uočavamo ništa problematično. Međutim, kada joj pridajemo epitet djevice, nailazimo na probleme.⁵

Kult, odnosno štovanje Djevice Marije u srednjem vijeku može se uočiti u mnogim izvorima kao što su zapisi svetaca, molitve, pripovijetke o čudima koje je napravila Marija, ali i u umjetnosti, glazbi i liturgiji. Svi ti izvori vrlo su korisni za proučavanje kulta Djevice Marije, jer se može uočiti određeni obrazac prema kojemu autori tih izvora govore o Mariji, koja joj čuda pripisuju i što od nje očekuju. Ti nam podaci ukazuju na srednjovjekovna razmišljanja o ulozi i važnosti Djevice Marije. Budući da je Djevica Marija u srednjem vijeku bila prikazivana kao uzor svim kršćanima, a posebice ženama, treba proučiti u kojoj je mjeri kult Djevice Marije imao utjecaj na položaj, zaduženja i očekivanja za srednjovjekovne žene. Prema tome, cilj ovoga diplomskog rada jest istražiti u kojoj je mjeri kult Djevice Marije u srednjovjekovnoj Europi imao utjecaj na očekivanja koja su se nametala ženama i na njihov položaj u društvu.

U prvom dijelu rada prikazat će se povijesna pozadina kulta Djevice Marije, točnije kako je nastao, kako se manifestirao te koja je bila njegova važnost za srednjovjekovnu Europu. Isto tako, dat će se kratak osvrt na psihološku potrebu vjernika za ženskom figurom unutar religije koja je dominantno obilježena muškim božanstvima. Sekundarni izvori koji će se koristiti u ovom dijelu rada su knjige autorica Marine Warner: *Alone of all her sex*⁶, Miri Rubin: *A History of the Virgin Mary*⁷, autora Stephena Shoemakera: *Mary in early Christian faith and devotion*⁸ te *Oxford Handbook on Mary*⁹ urednika Chrisa Maundera.

U drugom dijelu rada, pri istraživanju, koristit će se primarna i sekundarna literatura zapadnoeuropskih autora. Primarna literatura služi za uvid u izbor riječi, epiteta i načina na koji autori biraju govoriti o Djevici Mariji u zapadnom dijelu Europe, što doprinosi našem razumijevanju važnosti navedenog kulta za srednjovjekovne vjernike. Analizirat će se propovijedi sv. Bonaventure, *Ogledalo Blažene Djevice Marije*¹⁰ Conrada Saxonskog, *Zlatna legenda*¹¹ autora

⁵ Carroll, *The Cult of the Virgin Mary*, 4-5.

⁶ Marina Warner, *Alone of All Her Sex. The myth and the cult of the Virgin Mary*, (Oxford: Oxford University Press, 2016).

⁷ Miri Rubin, *Mother of God. The history of the Virgin Mary*, (New Haven: Yale University Press, 2009).

⁸ Stephen J. Shoemaker, *Mary in Early Christian Faith and Devotion*, (New Haven: Yale University Press, 2016).

⁹ Chris. Maunder, ur., *The Oxford Handbook on Mary*, (Oxford: Oxford University Press, 2019).

¹⁰ Conrad of Saxony, *Mirror of the blessed Virgin Mary*, (Intratext Digital Library, poglavlje XV.) <https://www.intratext.com/ixt/ENG0025/P2.HTM>.

¹¹ Jacobus de Voragine, *The Golden Legend. Reading on the Saints*, prijevod: W. Granger Ryan (Princeton: Princeton University Press, 2012).

Jacobusa de Varaginea, propovijedi sv. Bernarda od Clavieruxa¹², te djelo Ubertina od Casale *Arbor vitae*. U ovom radu su korištena prevedena izdanja navedenih djela.

Kako bismo lakše razumjeli važnost i doseg tih izvora za srednjovjekovno društvo i kulturu, služit ću se i sekundarnim izvorima za ispravnije tumačenje djela. Sekundarni izvori koji će se koristiti za tumačenje primarnih izvora su knjige autora Luigija Gambera: *Mary in the Middle Ages*¹³, urednika Stevena J. McMichaela: *Medieval Franciscan Approaches to the Virgin Mary*¹⁴, tekst J. Goffa, „*Mulier Amicta Sole: Bonaventure's Preaching on te Marian Mode of the Incarnation and Marian Mediation in His Sermons on the Annunciation*¹⁵.

U trećem dijelu rada prikazat će se teorijski okvir položaja, zaduženja i uloge srednjovjekovne žene u Crkvi, zajednici i kućanstvu u periodima njezina života, odnosno tijekom odrastanja, braka i majčinstva, te će se usporediti položaj žena višeg i nižeg društvenog i ekonomskog statusa. Te su nam informacije relevantne za istraživanje ove teme zbog poveznice položaja i uloge žena u kontekstu kulta Djevice Marije i očekivanja koja dolaze s postavljanjem nedostižnog simbola majčinstva i djevičanstva kao životnog uzora. Zaključno, u posljednjem dijelu diplomskog rada uvidjet će se je li postojala poveznica između kulta Djevice Marije i položaja srednjovjekovnih žena te će se ukratko prikazati kakvu važnost kult Djevice Marije ima u današnjem svijetu. Sekundarni izvori koji će se koristiti u ovom dijelu rada su knjige autorica Jennifer Ward: *Women in Medieval Europe 1200-1500*¹⁶, Clarisse Atkinson: *The Oldest Vocation: Christian Motherhood in Medieval West*¹⁷, Rosemary Thee Morewedge: *The Role of Women in the Middle Ages*¹⁸ i Shulamith Shahar: *A history of women in the Middle Ages*¹⁹.

¹² Bernard iz Clairvauxa, *St. Bernard's sermons on the Blessed Virgin Mary*, (Chumleigh Augustine, 1984).

¹³ Luigi Gambero, *Mary in the Middle Ages: The Blessed Virgin Mary In The Thought Of Medieval Latin Theologians* (San Francisco: Ignatius Press, 2005).

¹⁴ Steven J. McMichael, ur., *Medieval Franciscan Approaches to the Virgin Mary* (Leiden: Brill, 2019).

¹⁵ Isaac J. Goff, „*Mulier Amicta Sole: Bonaventure's Preaching on te Marian Mode of the Incarnation and Marian Mediation in His Sermons on the Annunciation*,” u *Medieval Franciscan Approaches to the Virgin Mary*, ur. Steven J. McMichael (Leiden: Brill, 2018).

¹⁶ Jennifer Ward, *Women in Medieval Europe 1200-1500* (London: Routledge, 2016).

¹⁷ Clarissa W. Atkinson, *The Oldest Vocation. Christian Motherhood in the Middle Ages* (New York: Cornell University Press, 2019).

¹⁸ Rosemary Thee Morewedge, *The Role of woman in the Middle Ages* (New York: State University of New York Press, 1975).

¹⁹ Shulamith Shahar, *The Fourth Estate: A History of Women in the Middle Ages* (London: Routledge, 2003).

2. VAŽNOST RELIGIJE U SREDNJEM VIJEKU

Religija i danas ima značajno mjesto u životu velikog broja ljudi. Budući da religije odgovaraju na pitanje o životu nakon smrti i kako doći do željenog mjesta (raja) poslije ovozemaljskog života, ne čudi da religija utječe na svaki aspekt života religiozne osobe. Takva osoba želi živjeti po načelima svoje vjere, a ta se načela tiču odnosa prema sebi, prema drugima, zaduženjima, ali i rodnim ulogama, koje su nerijetko predodređene religijskim shvaćanjem svijeta. Kako bismo mogli shvatiti položaj žena u srednjem vijeku, što je jedna od središnjih točki ovog rada, moramo proučiti kršćanstvo u srednjovjekovnoj zapadnoj Europi jer je kršćanstvo religija s vjerovanjima i institucijama koje propagiraju interpretacije biblijskih priča, a samim time i očekivanja poželjnog ponašanja za vjernike.

Crkva je imala važnu ulogu u srednjovjekovnom društvu jer je imala moralni i religijski autoritet, poticala je ideju o božanskom podrijetlu kraljevske vlasti te inzistirala na poniznosti i pokornosti vjernika. Crkvena župa bila je jedna od najvažnijih oblika organizacije društvenog života ljudi te se tako provodila ideološka i moralna kontrola nad stanovništvom. Jedan od glavnih zadataka Crkve bio je oblikovanje religioznog svjetonazora, što je uključivalo zahtjev za odricanjem od tjelesnih užitaka i oslobađanje duha, što je sadržano u asketskoj filozofiji.²⁰

Uloga kršćanstva i Crkve bila je temeljni element europske srednjovjekovne kulture, uključujući društveni, kulturni i politički život. Obrazovanje, znanost, umjetnost, politika i moralnost bili su podređeni crkvenim utjecajima te je pogled na svijet bio je oblikovan teološkim načelima.²¹

Kao religija, kršćanstvo je temeljno na trima glavnim idejama. To su ideja grešnosti cijelog čovječanstva, koja potječe od izvornog grijeha Adama i Eve, ideja spasenja koje svaka osoba mora zaraditi te ideja otkupljenja čovječanstva od Boga. Međutim, kako nije moguće ograničiti svakodnevni život i ljudske aktivnosti, Crkva je oblikovala sustav regulacija i pravila javnog života kako bi nametnula određena pravila, regulacije i običaje. Kako bi se očuvale dogme i neupitnost autoriteta Crkve, naglasak nije bio na racionalnosti, već na emotivnoj percepciji realnosti i temelja dogmi. Gotovo svaka manifestacija tjelesnih užitaka bila je viđena kao grešna te se nastojalo

²⁰ Bogdan E. Anatolievich, et. al. „Historical Sciences: The Role of the Church in Medieval Society“. *Bulletin Social-Economic and Humanitarian Research* 3, br. 1. (veljača 2019.): 59, DOI: 10.5281/zenodo.2555333.

²¹ Isto, 60.

zamijeniti tjelesne užitke ljubavlju prema Isusu Kristu i Djevici Mariji. Religiozni naboj potican je vjerom u čudesna ozdravljenja i ukazanja.²²

Redovništvo je imalo posebno mjesto u širenju crkvenog utjecaja. Samostani su postali veliki zemljoposjednici i centri kulturnog života. Prve samostane organizirao je Benedict iz Nursije u 6. stoljeću, no u 12. stoljeću dolazi do popularizacije monaštva te novih trendova kao što su promoviranje siromaštva, odricanje od vlasništva i sl.²³

Kako su u srednjem vijeku svećenici najobrazovaniji sloj društva, u samostanima su organizirani skriptoriji u kojima su se prepisivale bitne knjige, najčešće Biblija, hagiografije, prijevodi antičkih djela i sl. Nadalje, u srednjem vijeku obrazovanje se provodilo u crkvama i samostanima, što je dodatno pridonijelo utjecaju Crkve u životu vjernika.²⁴

2.1. PSIHOLOGIJA VJERNIKA I KULT DJEVICE MARIJE

Autor Michael Carroll u svom djelu *The Cult of the Virgin Mary: Psychological Origins* bavi se pitanjem uloge ljudske psihologije i određenih potreba u samostalnom oblikovanju svojih vjerovanja. U tom kontekstu proučava kult Djevice Marije kao logičan ishod ljudskih želja, nadanja i očekivanja. Crkva nije mogla samostalno oblikovati i održati štovanje određenog sveca bez središnje uloge vjernika u tom procesu. Vjernici su isto tako doprinijeli oblikovanju kulta Djevice Marije, stoga i njihovu ulogu treba spomenuti pod povijesnom pozadinom nastanka kulta.

Korijene fascinacije vjernika Djevicom Marijom treba potražiti i u grčkim i rimskim vjerovanjima koja su se uvelike temeljila na privrženosti određenim božanstvima koja su povezana s plodnošću. U trenutku kada je Rimsko Carstvo priznalo kršćanstvo kao službenu religiju za vrijeme cara Konstantina, ta se privrženost prenijela na Mariju.²⁵

Tijekom četvrtog stoljeća dogodila se određena transformacija unutar Crkve, koju ne treba zanemariti u kontekstu formacije kulta Djevice Marije. U tom stoljeću kršćanstvo se proširilo u sve dijelove rimskog društva, uključujući i srednji stalež, kao i na veći dio rimskog proletarijata, koje je činilo većinsku strukturu stanovništva, a samim time činilo je i veći dio članova Crkve. Novi

²² Anatolievich, et. al. *The role of the Church in Medieval Society*, 60.

²³ Isto, 62.

²⁴ Isto.

²⁵ Elliot Miller i Kenneth R. Samples, *The Cult of the Virgin. A Catholic Mariology and the Apparation of Mary* (Grand Rapids: Baker, 1992), 20.

kršćani, rimski proleter, odgajani su u patrijarhalnim obiteljima, dakle s autoritativnim muškim figurama unutar obitelji koje su imale potisnutu želju za snažnom majčinskom figurom. Autor Michael Carrell, dakle, sugerira da se od kraja petog stoljeća razvoj Marijina kulta može sagledati kao rezultat interakcije između Crkve kao institucije i velikog dijela novih vjernika. Sve dok kult Djevice Marije nije u suprotnosti s temeljnim postavkama kršćanskih dogmi, crkveni vođe vidjeli su u Marijinu kultu način za stvaranje privrženosti vjernika Crkvi.²⁶

²⁶ Carroll, *The Cult of the Virgin Mary*, 131.

3. PRIKAZ DJEVICE U BIBLIJI

O Isusovu životu govore nam četiri Evanđelja koja su napisana krajem prvog stoljeća. To su Evanđelja po Marku, Luki, Mateju i Ivanu, koja se međusobno razlikuju po strukturi i stilu pisanja. Budući da Evanđelja prate Isusov život te se usredotočuju na njegova učenja, nije spomenuto Marijino odrastanje i život prije Nagovještenja.²⁷

Najraniji tekst koji govori o Djevici Mariji jest Poslanica Galaćanima, deveta knjiga Novog Zavjeta, koju je napisao sv. Pavao oko 57. godine. U tom tekstu navodi se da Isus „od žene bi rođen“ (Galaćanima 4,4), no Marijino se ime ne spominje, tako da u Poslanici Galaćanima ona ostaje anonimna, poznata samo kao Isusova majka.²⁸ U ostatku Biblije Marija se kao Isusova majka spominje u Evanđelju po Marku, u šestom poglavlju: „Nije li ovo drvodjelja, sin Marijin, i brat Jakovljevi, i Josipovi, i Judini, i Šimunovi?“ (Marko 6,3) te u trećem poglavlju, kada Isus kaže: „Evo majke moje, evo braće moje!“ (Marko 3,31) Nadalje, u Evanđelju po Ivanu Marija se spominje svega dva puta. Prvi put pojavljuje se na vjenčanju u Kani, a drugi put ispod križa. U Djelima apostolskim Marija se u Jeruzalemu moli s apostolima nakon Isusova Uznesenja (Djela 1,14).²⁹

Informacije koje nam Biblija u Evanđeljima po Mateju i Luki daje o Mariji usmjerene su na razdoblje Isusova djetinjstva.³⁰ Oba evanđelista koja pišu o Isusovu rođenju i djetinjstvu slažu se da je tijekom njegova rađanja bio prisutan raj na zemlji. Isto tako, slažu se da je Isus bio potomak kuće Davidove, da se rodio u Betlehemu te da mu se otac zvao Josip, a majka Marija.³¹

U Evanđelju po Mateju navodi se Isusovo rodoslovlje te da „njegova majka Marija, zaručena s Josipom, prije nego se sastadoše nađe se trudna po Duhu Svetom“ (Matej 1,18), no nastavlja se prepričavanjem Josipova iskustva u toj situaciji te da on „učini kako mu naredi anđeo Gospodnji: uze k sebi svoju ženu. I ne upozna je dok ne rodi sina. I nadjenu mu ime Isus“ (Matej 1,24.25). Evanđelist Matej naglašava da je Isusovo začeće i rođenje ispunjenje Izajinog proročanstva iz Starog zavjeta da će djevica roditi sina.³²

²⁷ Rubin, *Mother of God*, 4.

²⁸ Warner, *Alone of All Her Sex*, 4.

²⁹ Isto.

³⁰ Isto.

³¹ Isto.

³² Isto, 5.

U Evanđelju po Luki Marija se spominje u pričama o Nagovještenju, posjetu Elizabeti, Isusovu rođenju i Marijinu pročišćenju.³³ Luka u Evanđelju piše o Navještenju Isusova rođenja te spominje anđela Gabrijela kojeg je poslao Bog „u galilejski grad imenom Nazaret k djevici zaručenoj s mužem koji se zvao Josip iz doma Davidova; a djevica se zvala Marija. Anđeo uđe k njoj i reče: 'Zdravo, milosti puna! Gospodin s tobom!'“ (Luka 1,27.28) Anđeo nakon toga nagovještava Isusovo rođenje te Marija odgovara: „Kako će to biti kad ja muža ne poznajem?“ (Luka 1,24) Taj Marijin odgovor implicira njezino djevičanstvo i nevinost.³⁴

Nakon anđelova nagovještenja Isusova rođenja i otkrivanja da je njezina sestrična Elizabeta trudna, Marija se zaputi u posjet Elizabeti, koja je pozdravlja riječima: „Blagoslovljena ti među ženama i blagoslovljen plod utrobe tvoje! Ta otkuda meni da mi dođe majka Gospodina mojega?“ (Luka 1,42.43). Marija odgovara hvalospjevom, najdužim govorim u Bibliji, te u tom govoru zahvaljuje Bogu za njegova djela i dobrotu.³⁵ Osim toga, u hvalospjevu Marija veliča i samu sebe iako ne spominje Isusovo začeće, ni čudo djevičanske trudnoće, već je usredotočena na dolazak Spasitelja koji će spasiti one koji su vjerni zakonu.³⁶ U drugom poglavlju Evanđelja Luka opisuje Isusovo rođenje u jaslama jer za nju nije bilo mjesta u svratištu te da Marija „pohranjivaše sve te događaje i prebiraše ih u svome srcu“ (Luka 2,19).³⁷

Nakon Isusova rođenja Marija odlazi u Jeruzalem kako bi posvetila prvo muško dijete Bogu i na pročišćenje, kako je bio običaj po Mojsijevu zakonu. Mariji se u hramu obrati Šimun, muškarac koji je blagoslovio Isusa, s upozorenjem: „Ovaj je evo postavljen na propast i uzdignuće mnogima u Izraelu i za znak osporavan – a i tebi će samoj mač probosti dušu – da se razotkriju namisli mnogih srdaca!“ (Luka 2,34.35). To Šimunovo proročanstvo značajno je za kult Djevice Marije jer se često predstavlja u zapadnoj umjetnosti, s mačem koji probada Marijine grudi.³⁸

Priče o čudu u Kani i Mariji ispod križa koje se pojavljuju u Evanđelju po Ivanu značajne su za kult Djevice Marije. Tekst koji govori o čudu u Kani bilježi razgovor između Isusa i Marije: „Kad ponesta vina, Isusu će njegova majka: 'Vina nemaju.' Kaže joj Isus: 'Ženo, što ja imam s

³³ Warner, *Alone of All Her Sex*, 5.

³⁴ Isto, 8-9.

³⁵ Isto, 9.

³⁶ Isto, 13.

³⁷ Isto, 10.

³⁸ Isto.

tobom? Još nije došao moj čas!' Nato će njegova mati poslužiteljima: 'Što god vam rekne, učinite!'" (Luka 2,3.5). Isus je nakon tog razgovora naredio poslužiteljima da donesu vodu koju je nakon toga pretvorio u vino. Taj je razgovor vrlo značajan za karakterizaciju Marije u mariološkim naučavanjima. Marija, iako je Isus odbio njezin zahtjev, shvaća da će ju ipak poslušati i učiniti čudo. U mariološkom učenju njezina intervencija ilustrira njezino sažaljenje, suosjećanje i obzirnost. Međutim, važnije je da je Isus učinio svoje prvo čudo upravo na svadbi u Kani, što bilježi učinkovitost Marijina zagovora i intervencije. Osim toga, čudo pretvaranja vode u vino prisutno je i tijekom euharistije te se tako Marijina povezanost s crkvenim sakramentima produbljuje.³⁹

U Bibliji je količina informacija o Mariji gotovo zanemariva. Njezino rođenje, smrt, dob i izgled nisu spomenuti u biblijskim tekstovima. Tijekom Isusova djelovanja Marija se gotovo ne spominje, a kada se spominje, njezina uloga nije značajna. U Bibliji je se gotovo nikad ne oslovljava epitetima kojima je se oslovljava u kasnije nastalom kultu. Štoviše, ponekad je se ne oslovljava ni imenom, već samo Isusovom majkom.⁴⁰ Od četiri službene dogme o Djevici Mariji – o božanskom majčinstvu, djevičanstvu, bezgrešnom začeću i uznesenju na nebo – samo ona o božanskom majčinstvu može se saznati iz Biblije. Dogma o Marijinu bezgrešnom začeću, prema kojoj je Marija rođena bez iskonskoga grijeha, kao i dogme o uznesenju i djevičanstvu nisu temeljene na Evanđeljima, s obzirom na to da se u Evanđeljima ne nalazi dovoljno informacija o tome.⁴¹

³⁹ Warner, *Alone of All Her Sex*, 17.

⁴⁰ Isto, 14.

⁴¹ Isto, 19.

4. RAZVOJ MARIJANSKIH DOKTRINA

Djevica Marija bez sumnje je značajna figura u kršćanstvu. Štuje se na raznolike načine – od molitve, crkvenih pjevanja, raznih ceremonija posvećenih Djevici Mariji, kao primjerice ona u Mexico Cityju⁴², ili procesija diljem svijeta za blagdan Velike Gospe. Dakle, u današnje doba pojam Djevice Marije u kršćanstvu je značajan te joj se kao Isusovoj majci mnogi obraćaju u molitvama. No nameće se pitanje kako je Marija postala tako bitna svetica u kršćanstvu, odnosno kako je došlo do formiranja kulta Djevice Marije. Možemo pretpostaviti da do toga nije došlo sasvim spontano od vjernika, već je određeni utjecaj imala Crkva. U ovom poglavlju predstaviti će se kult Djevice Marije, objasniti će se njegov nastanak, važnost i karakteristike kulta u kontekstu kršćanstva u srednjovjekovnoj Europi.

Djela apostolskih otaca napisana su s ciljem obrane kršćanske vjere i morala unutar kršćanske zajednice. Apologeti drugog stoljeća pokušali su proširiti kršćansku vjeru na poganske i židovske zajednice, koje su bile neprijateljski raspoložene prema kršćanstvu. Njihova djela prvi su pokušaji razvoja teološke refleksije o Bibliji. Apologeti Irinej Lionski i Justin Mučenik najčešće se povezuju s proučavanjem utjecaja Djevice Marije u spasenju i u teologiji.⁴³ U ovom poglavlju predstaviti će se doprinos sv. Justina Mučenika i sv. Irineja za razvoj kulta Djevice Marije, kao i sadržaj i utjecaj apokrifnog teksta *Jakovljevo protoevanđelje*, koje je imalo značajan doprinos za razvoj marijanskog štovanja.

4.1. SV. JUSTIN MUČENIK

Sv. Justin Mučenik rođen je oko 100. godine u Palestini, gdje je studirao filozofiju. Tijekom života zagovarao je nekoliko filozofskih pravaca – od stoicizma i pitagorizma do platonizma. Upoznavši se s kršćanstvom, postao je zagovornik kršćanske filozofije. Nakon Justinove mučeničke smrti očuvana su samo tri njegova djela. To su dvije *Apologije* i *Dijalog s Trifonom*.⁴⁴

Justin Mučenik spominje Djevicu Mariju u prvoj *Apologiji* i u *Dijalogu s Trifonom*. U *Apologiji*, koja je upućena Marku Aureliju i Antoninu Piu, Justin zagovara kršćansku vjeru i način

⁴² Rubin, *Mother of God*, xxiv.

⁴³ Luigi Gambero, *Mary and the Fathers of the Church. The Blessed Virgin Mary in Patristic Thought* (San Francisco: Ignatius Press, 1991), 41.

⁴⁴ Gambero, *Mary and the Fathers of the Church*, 44.

života. Osim toga, nalaže doktrinu o Marijinu djevičanstvu. Cilj Justinova djelovanja jest uspostaviti povijesni i mesijanski karakter svoga teksta, u razdoblju kada je kršćanstvo bilo kritizirano zbog imitiranja priča iz grčke mitologije. Justin pokušava dokazati da proročanstva Starog zavjeta potvrđuju povijesne činjenice koje su navedene u Evanđeljima. Smatra i navodi da je Bog najavio događaje spasenja kako bi pomogao ljudima da prepoznaju i prihvate činjenice koje se čine nemogućima. U tom kontekstu, Marijin djevičanski porod, koji se može promatrati kroz analogiju s nekim poganskim mitovima, prema Justinu je ispunjenje preciznog božanskog plana, prema kojemu Bog postoji od vječnosti te ga je na ovaj svijet donijela djevica.⁴⁵

Justin je prvi pisac koji je Mariju usporedio s Evom. Ta doktrina potječe iz razvoja teološke misli, jer je Eva u Knjizi Postanka nazvana „majkom svih živih“ (Postanak 3,20), a za crkvene oce očito je da postoji kontrast između te Evine uloge i njezina djelovanja, koje je cijelo čovječanstvo osudilo na propast. Eva je kao prva žena dala svojim potomcima fizički život, no svojom grešnošću isto je tako uzrokovala smrt. Zbog toga kršćanski autori smatraju da je naziv koji je dodijeljen Evi, „majka svih živih“, zapravo proročanstvo za novu Evu, koja će postati majka svih živih u punom smislu te riječi, te ta nova Eva može biti samo Djevica Marija. To razmišljanje ranih kršćanskih autora dovelo je do uspostavljanja paralele Eva-Marija, što je uzrokovalo formulaciju doktrine koja predstavlja prvi pokušaj teološke refleksije o Mariji. Putem te usporedbe rani crkveni oci Mariji su pridodali određenu ulogu u božanskom planu za ljudsko spasenje. Paralela Eva-Marija prikazuje da je najranija teološka refleksija o Mariji bila usmjerena na njezinu ulogu u odnosu na Isusa Krista. Ona, naime, ima ulogu u odnosu na Krista, koji je drugi Adam, isto kao što prva Eva ima ulogu u odnosu na prvog Adama.⁴⁶

Justin je tvrdio da je kršćanska istina izvan vremena, da je primordijalna. Justin je isto tako zagovarao istinitost starozavjetnih proročanstava, posebice u *Dijalogu s Trifonom*, gdje je tvrdio da su poganski mitovi inferiorni pričama o Isusovu rođenju. Znanje o Mariji nije bilo primarno za kršćanstvo toga perioda, jer se rijetko spominjala u teološkim debatama. Međutim, Justin je inzistirao na tvrdnjama o Marijinoj čistoći i djevičanstvu.⁴⁷ U djelu *Dijalog s Trifonom* Justin brani stav o Marijinu djevičanskom začeću i Isusovu rođenju, koji napada njegov sugovornik, koji tvrdi

⁴⁵ Gambero, *Mary and the Fathers of the Church*, 45.

⁴⁶ Isto, 46.

⁴⁷ Rubin, *Mother of God*, 13.

da je pravilno shvaćanje riječi „djevica“ u ovom kontekstu „mlada djevojka“. Justin isto tako naglašava važnost Marijina odgovora Bogu tijekom Nagovještenja kao ključan dio u Božjem planu za ljudsko spasenje. Marijino dobrovoljno sudjelovanje u božanskom planu omogućilo je uništenje grijeha, a samim time i smrti, koje je poteklo od Evine neposlušnosti. Iako se u Justinovim djelima ne može primijetiti štovanje Djevice, njegova razmišljanja i stavovi o njezinoj aktivnoj ulozi u procesu spasenja značajno uzdižu njezin položaj unutar ranokršćanske teologije.⁴⁸

4.2. SV. IRINEJ

Irinej Lionski nadalje razvija i nadograđuje doktrinu Marije kao druge Eve te postavlja temelje ortodoksne kršćanske vjere. Prema njegovu vjerovanju, Isus je novi Adam koji ispravlja štetu koja se dogodila čovječanstvu nakon Adamove neposlušnosti. Utjelovljenjem na Zemlji Isus je obnovio čovječanstvo i omogućio mu spasenje. Budući da je povukao paralelu Isus-Adam, ne čudi da je i Mariju usporedio s Evom. Uspoređujući Mariju s Evom, Irinej upotrebljava mnoge argumente koje je ranije koristio Justin. Objašnjava kako Marijina poslušnost i djevičanstvo poništavaju Evinu neposlušnost. Osim toga, identificira Mariju kao uzrok spasenja koji je spasio čovječanstvo od smrti. Svojom poslušnošću Marija je omogućila ne samo svoje spasenje već spasenje svih ljudi. Za Irineja je Marija „fiksna točka, o kojoj ovisi cijela povijest spasenja“.⁴⁹

Za sv. Justina i sv. Irineja Marija predstavlja dogmatsku figuru, a ne pobožnost. Iako je sv. Irinej pridodao Mariji važnu ulogu u spasenju ljudi, čak je nazvavši i uzrokom spasenja, njegovi zapisi ne pružaju mnogo dokaza za marijansko štovanje u tom razdoblju.⁵⁰

Shvaćanje Marijina djevičanstva teološki se razvija tijekom drugog stoljeća djelovanjem Justina Mučenika i Irineja Lionskog, koji su razvili doktrinu koja prikazuje Mariju kao novu Evu, čija su poslušnost i čestitost poništile Evinu grešnost i neposlušnost. Ta dva apologeta napravila su prve korake u razmišljanjima o Mariji kao figuri koja ima ulogu u ljudskom spasenju, premda u svjetlu koje naglašava patrijarhalne ideje o ženskim vrlinama koje trebaju biti submisivne i poslušne.⁵¹

⁴⁸ Shoemaker, *Mary in Early Christian Faith and Devotion*, 45.

⁴⁹ Isto, 48.

⁵⁰ Isto, 44.

⁵¹ Isto, 47-48.

4.3. JAKOVLJEVO PROTOEVANĐELJE

U drugoj polovici 2. stoljeća prvi tekst u kojemu se mogu primijetiti počeci kršćanskog štovanja Marije jest *Jakovljevo protoevanđelje*, koje sadrži Marijinu biografiju. Iako je naziv *Jakovljevo protoevanđelje* ustaljen za taj apokrif, Stephen Shoemaker predlaže preimenovanje u *Marijino rođenje* zbog toga što naziv *Jakovljevo protoevanđelje* sugerira da se radi o Evanđelju u kojemu je pisano o Isusovu životu i djelovanju. Međutim, radi se o Marijinoj biografiji od njezina čudesnog začeca do Isusova rođenja.⁵²

Jakovljevo protoevanđelje bilo je vrlo utjecajno za kršćansku umjetnost. Primjerice, opis Isusova rođenja u *Protoevanđelju* nadahnuće je za reprezentaciju tog događaja u istočnoj kršćanskoj umjetnosti, jer je njegovo rođenje često prikazivano u spilji, kako to opisuje *Protoevanđelje*, a ne u štali u gradu Betlehemu, kako se to opisuje u Evanđeljima.⁵³

Zapisi *Protoevanđelja* o Marijinu rodoslavlju, začecu i rođenju, djetinjstvu unutar hrama i rođenju Isusa Krista ubrzo su postali uvriježeni izvještaji o ranom Marijinu životu koji su pružili temelj za apokrifne, hagiografske i liturgijske tekstove u narednim razdobljima, ali i za umjetnost.⁵⁴

Zapisi *Protoevanđelja* učestalo se koriste u liturgijskim čitanjima, posebice za marijanske blagdane, poput Marijina rođenja, prikazanja u hramu, Marijina začeca, pokolja nevine dječice, a u nekim slučajevima i na Božić. Upravo zbog toga *Jakovljevo protoevanđelje* uvelike se prepisivalo tijekom srednjeg vijeka, tako da nam je danas preostalo 140 grčkih rukopisa te 169 na crkvenoslavenskom jeziku.⁵⁵

Iako se u tekstu *Protoevanđelja* ne mogu pronaći naznake o postojanju kulta ili molitvi usmjerenih Mariji, može se zaključiti da je ta Marijina biografija obilježila početak marijanskih pobožnosti u kršćanstvu. Većina povjesničara slaže se da je cilj *Protoevanđelja* bilo veličanje Djevice Marije te odgovor na poganske pokušaje klevetanja Marije, koji su tvrdili da ona nije bila djevica, već siromašna žena koja je začela sina s rimskim vojnikom izvan braka. Kao odgovor na te optužbe, *Protoevanđelje* opisuje Marijinu čistoću od njezina djetinjstva te da je i nakon rođenja

⁵² Shoemaker, *Mary in Early Christian Faith and Devotion*, 47.

⁵³ Isto, 49.

⁵⁴ Isto.

⁵⁵ Isto.

Isusa ostala djeвица. No iako je autor htio obraniti Mariju od takvih optužbi, može se uočiti interes za tumačenjem njezine svetosti i uloge u spasenju čovječanstva.⁵⁶ Interes *Protoevanđelja* za isticanjem Marijine svetosti ne može se pripisati samo teološkim opravdanjima i razmatranjima o djevičanskom rađanju, već se mora sagledati kao namjerno fokusiranje na Mariju kao figuru koja ima značajan utjecaj u kršćanstvu. Autorica Beverly Roberts Gaventa komentira da bi „čitatelj koji je upoznat jedino s *Protoevanđeljem* mogao s razlogom zaključiti da je Marija sveta figura te da Isusova svetost proizlazi iz nje“.⁵⁷

Osim *Jakovljeva protoevanđelja*, kršćanstvo u prvim dvama stoljećima ne pokazuje značajan interes za štovanjem Marije. Zapisi o Mariji u Novom zavjetu vrlo su rijetki te se ona pojavljuje samo u kontekstu Isusove obitelji, a ne kao samostalna osoba. U tom periodu najznačajnije marijansko vjerovanje bilo je to da je začela kao djeвица. No njezino djevičansko rađanje nije se koristilo kako bi se naznačila njezina svetost, već Isusova – to je bio znak njegove svetosti.⁵⁸

Utjecajem *Protoevanđelja*, koje daje zapise o Marijinu djevičanstvu i nakon Isusova rođenja, Marija više nije samo dio Isusove svetosti, već postaje simbolom vlastite čistoće. Na taj se način u *Protoevanđelju* razvija doktrina o Marijinu vječnom djevičanstvu te je prikazana kao utjelovljenje svetosti, s obzirom na to da je i ona začeta bez grijeha, čime se uviđaju temelji dogme o bezgrešnom začecu Blažene Djevice Marije.⁵⁹

4.4. PRVI NICEJSKI KONCIL

Car Konstantin I. Veliki predsjedao je 325. godine Prvim nicejskim koncilom, na kojemu je arijansko učenje proglašeno herezom. Tomu je prethodila složena teološka debata o prirodi Isusa Krista. Pristaše arijanizma smatrale su da je Isus Krist obično ljudsko biće te da ga je Bog posvetio prilikom krštenja na rijeci Jordan. Crkva je morala odgovoriti na tu herezu i definirati da Krist ima i ljudsku i božansku prirodu. Prema tome, Isusovo rođenje od žene koja je začela po Duhu Svetom

⁵⁶ Shoemaker, *Mary in Early Christian Faith and Devotion*, 54.

⁵⁷ Isto, 55.

⁵⁸ Isto, 62.

⁵⁹ Isto.

odgovor je koji karakterizira Isusovu prirodu i kao ljudsku i kao božansku. Dakle, Isusova majka s tim učenjem sve više dolazi do izražaja u kršćanskoj teologiji.⁶⁰

Na Prvom nicejskom koncilu isticala se dvojna priroda Isusa Krista te je formirano Apostolsko vjerovanje, u kojem je bitnu ulogu imala Isusova majka: „Ovaj Sin, božanska Riječ (*Logos*), rođen od tijela Marije majke Božje i utjelovljen, patio je i umro, uskrsnuo od mrtvih i uzet na nebo, te sjedi s desna Veličanstvu, i doći će suditi žive i mrtve.“⁶¹

Zaključci ovog koncila uputili su sve žene da slijede primjer Djevice Marije: „Gospodin je promatrao sva stvorenja, i nije vidio nikoga jednakog Mariji. Stoga ju je izabrao za svoju majku. Ako dakle djevojka želi da se zove djeвица, trebala bi sličiti Mariji.“⁶²

Prvi nicejski koncil bio je prvi crkveni ekumenski koncil, no alternativna učenja poput arijanskog nisu nestala nakon 325. godine. Zbog pritisaka arijanskog učenja, Marijino djevičanstvo sve se više dovodilo u pitanje na što je odgovoreno tijekom Prvog konstantinopolskog koncila koji je 381. godine potvrdio Marijino djevičansko majčinstvo.⁶³

4.5. EFEŠKI KONCIL

Glavno pitanje kojim se Efeški koncil 431. godine bavio jest teološko pitanje Isusove prirode. Jedna strana, predvođena Nestorijem, konstantinopolskim patrijarhom, smatrala je da su u Kristu dvije osobe, ljudska i božanska.⁶⁴ Druga strana, predvođena Ćirilom, aleksandrijskim patrijarhom, smatrala je da su ljudska i božanska priroda Krista ujedinjene. Na Istoku se prije Efeškog koncila Mariju sve učestalije nazivalo Majkom Božjom. Na to nazivlje snažno je prigovarao Nestorije, koji je tvrdio da osoba koja je stvorena, odnosno Marija, ne može biti majka Stvoritelja. Nestorije je kao alternativu predlagao naziv *Anthropotokos*, što bi u prijevodu značilo *Majka Čovjeka*, ili *Christotokos*, u prijevodu *Kristova majka*. Ta rasprava o Marijinu primjerenom nazivu potaknula je teološko pitanje o odnosu i vezi dviju Kristovih priroda, božanske i ljudske.⁶⁵ Odlukom sabora da se Mariju nazove Majkom Božjom, odnosno *Theotokos*, kršćani su shvatili

⁶⁰ Warner, *Alone of All Her Sex*, 65.

⁶¹ Rubin, *Mother of God*, 19.

⁶² Warner, *Alone of All Her Sex*, 70.

⁶³ Isto, 66.

⁶⁴ „Nestorijanizam“, Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021, pristupljeno 17. 7. 2023, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=43493>.

⁶⁵ Carroll, *The Cult of the Virgin Mary*, 131.

povezanost Marije i Boga te uvidjeli važnost Marijine uloge u životu Isusa Krista. Isto tako, tim potezom Marija je u Crkvi postala značajna figura⁶⁶, a nestorijanizam je osuđen kao hereza.⁶⁷

4.6.KALCEDONSKI KONCIL

Tijekom petog stoljeća još je nekoliko crkvenih sabora zaslužno za formaciju i učvršćivanje kulta Djevice Marije. Kalcedonski koncil, održan 451. godine, također se bavio teološkim pitanjima o prirodi Isusa Krista o kojemu se već raspravljalo na Prvom nicejskom koncilu i na efeškom koncilu. Neki crkveni vođe, koji su reagirali na nestorijansko učenje, tvrdili su da Krist ima samo božansku prirodu, bez ljudske prirode. Ta pozicija na kalcedonskom koncilu osuđena je kao hereza te je potvrđen zaključak Efeškog koncila, koji je tvrdio da su u Kristu ujedinjene ljudska i božanska priroda.⁶⁸ Kalcedonski koncil je značajan za proučavanje kulta Djevice Marije zbog eseja pape Lea I., u kojem se osvrnuo na Mariju, odnosno na njezino *in partu* djevičanstvo i na njezino vječno djevičanstvo, odnosno *post partum* djevičanstvo.⁶⁹ Djevičansko rađanje uvijek je bilo dio crkvene dogme te je većina crkvenih autoriteta vjerovala u Marijino *in partu* i vječno djevičanstvo. Osim toga, Mariji je službeno dan naziv *Aeiparthenos*, odnosno „vazda-djevica“.⁷⁰ Za vjernike je to značilo postojanje majčinske figure unutar religije, koja je bila potpuno odvojena od svoje seksualnosti.⁷¹

4.7.DRUGI KONSTANTINOPOLSKI KONCIL

Na Drugom konstantinopolskom koncilu, koji se održao 553. godine, Crkva je koristila frazu „vazda-djevica“, odnosno *Aeiparthenos*, pozivajući se na Mariju. Iako je već u tom razdoblju bilo široko prihvaćeno da je Marija začela kao djevica, rodila kao djevica te ostala djevica, neki crkveni oci bili su skeptični prema tom vjerovanju, no korištenje tih naziva referirajući se na Mariju potvrdilo je službeni stav Crkve o prirodi Djevice Marije.⁷²

⁶⁶ Carroll, *The Cult of the Virgin Mary*, 132.

⁶⁷ Isto.

⁶⁸ Isto.

⁶⁹ Isto.

⁷⁰ Shoemaker, *Mary in Early Christian Faith and Devotion*, 66-67.

⁷¹ Carroll, *The Cult of the Virgin Mary*, 133.

⁷² Miller, Samples, *The Cult of the Virgin*, 24.

5. RAZVOJ MARIJANSKIH DOGMI

Sagledavajući marijanske dogme, u kršćanstvu se razumijevanje Djevice Marije može sažeti kroz imena Bogorodice, vazda-djevice i Djevice. Povod za davanje tih imena Mariji može se pronaći u ranim crkvenim koncilima. Dogma je crkvena doktrina koja je definirana te se smatra službenom i proglašava je papa ili se potvrđuje na ekumenskom koncilu.⁷³ Dogme o Djevici Mariji u kršćanstvu odgovaraju na pitanja tko je Marija i koja je njezina uloga u Božjem planu za spasenje čovječanstva. U kršćanstvu postoje četiri dogme koje govore o Djevici Mariji. Prva dogma je ta da je Marija Bogorodica, a ostale dogme definiraju njezino vječno djevičanstvo, bezgrešno začće i uznesenje na nebo.

Prva dogma je dogma o Bogorodici, odnosno *Theotokos*, i pripisana je Mariji na Efeškom koncilu 431. godine, dok su druge dvije dogme pripisane Mariji na kasnijim koncilima, Drugom konstantinopolskom koncilu 553. te Drugom nicejskom koncilu 787. godine. Time su te doktrine postale dogme, odnosno službeni nauk Crkve. Te dogme o Djevici Mariji uvedene su zbog zaštite drugih ortodoksnih kršćanskih dogmi, no bez obzira na to, postavile su temelje za razvoj kulta Djevice Marije, ulogu Djevice u spasenju te uspostavi Djevice kao majke svih kršćana.⁷⁴

Druga dogma koja se tiče Djevice Marije jest dogma o vječnom djevičanstvu. Tu dogmu rani crkveni oci prihvatili su kao neupitnu te su je definirali na ekumenskim koncilima. Dogma o Marijinu vječnom djevičanstvu nalaže da je Marija bila djevica prije, tijekom i nakon Isusova rođenja. Papa sv. Martin I. proglasio je tu dogmu službenom 649. godine na Prvom lateranskom koncilu.⁷⁵ Mišljenje o Mariji kao djevici prije Isusova rođenja temelji se na biblijskim zapisima, odnosno na Starom zavjetu, te se njezino djevičanstvo smatra ispunjenjem proročanstva. Drugi aspekt te dogme jest Marijino djevičanstvo tijekom Isusova poroda, odnosno da Marijino djevičanstvo nije bilo povrijeđeno Isusovim rođenjem. Prema dogmi, Isus je zaštitio Marijino fizičko djevičanstvo i na taj je način ona sačuvala djevičanstvo duše. Crkveni oci inzistirali su na tome da Isusovo rođenje nije povrijedilo Marijino fizičko djevičanstvo.⁷⁶ Treći aspekt ove dogme

⁷³ Mark Miravalle, *Introduction to Mary: The Heart of Marian doctrine and Devotion* (Queenship Publishing, 2006), 53.

⁷⁴ Andrew Louth, „John of Damascus on the Mother of God as a Link Between Humanity and God“, u *The Cult of the Mother of God in Byzantium*, ur. Leslie Brubaker i Mary B. Cunningham (London: Routledge, 2016), 154.

⁷⁵ Isto, 54.

⁷⁶ Isto.

jest Marijino djevičanstvo do smrti, što nalaže stav da nije imala drugu djecu. Taj aspekt dogme utemeljen je na crkvenoj tradiciji i učenjima crkvenih otaca poput sv. Ambrozija i sv. Jeronima. Posljedica te dogme bilo je liturgijsko štovanje Marije kao Bogorodice vazda-djevice.⁷⁷

Crkva je postepeno razvijala dogme o Djevici Mariji. Nakon dogme o njezinu *in vitro* i *in partu* djevičanstvu, koja je proglašena na Prvom lateranskom koncilu, smatrali su da Marija, Božja majka, nije samo tjelesno čista, već mora biti i duševno čista.⁷⁸ Dogmu o bezgrešnom začeću Blažene Djevice Marije proglasio je 1854. godine papa Pio IX. te nalaže da je Marija začeta bez istočnoga grijeha. Dakle, Marija je rođena bez grijeha te je ostala oslobođena od bilo kakva grijeha do smrti. Crkveni oci u svojim su radovima Mariju nazivali svetom, čistom, nevinom, bezgrešnom, čime se postavljaju temelji razmišljanju o Marijinu bezgrešnom začeću. Crkveni oci temeljili su teologiju o Marijinu bezgrešnom začeću uspoređujući Mariju kao Bogorodicu s Evinom čistoćom prije prvoga grijeha. Budući da je Eva stvorena u Božjoj milosti, bez grijeha, crkveni oci vodili su se tom usporedbom prilikom obrazloženja Marijine bezgrešnosti. Razvoj dogme o bezgrešnom začeću Blažene Djevice Marije može se pratiti od sv. Ambrozija, koji je napisao da je Marija oslobođena grijeha, te nadalje sv. Severa Antiohijskog, koji je napisao da je Marija, iako čovjek, oslobođena mrlje grijeha, te drugih svetaca i teologa koji su također pisali o Mariji kao čistoj i bezgrešnoj.⁷⁹ Tijekom srednjega vijeka nisu se svi teolozi slagali s mišljenjem da je Marija bezgrešno začeta. Primjerice, sv. Bernard iz Clairvauxa smatrao je da se doktrina o bezgrešnom začeću kosi s prirodom istočnoga grijeha koji se prenosi s duše roditelja na dušu djeteta. Kasnija teološka rasprava, predvođena Johnom Duns Scotusom, nalaže da se istočni grijeh automatski ne prenosi s duše roditelja na dušu djeteta, već se prenosi u odsustvu milosti u duši roditelja prilikom začeća.⁸⁰ Ta se dogma temelji na biblijskom tekstu iz Evanđelja po Luki, u kojem anđeo Gabrijel pozdravlja Mariju: „Zdravo, milosti puna“ (Luka 1,28). Prema tome se izvodi zaključak da punina milosti predstavlja temelj Marijine jedinstvene svetosti i posljedične bezgrešnosti te je to temeljni princip marijanske teologije.⁸¹

⁷⁷ Louth, „John of Damascus on the Mother of God“, 56.

⁷⁸ Miller i Samples. *The Cult of the Virgin*, str. 30.

⁷⁹ Miravalle, *Introduction to Mary*, 57.

⁸⁰ Isto, 63.

⁸¹ Isto.

U Bibliji se ne može pronaći tekst koji govori o Marijinoj smrti. Budući da ne postoji informacija o njezinoj smrti, taj događaj prepušten je mašti teologa i autora. U 5. stoljeću napisan je apokrifni tekst *Transitus*, koji je pokušao objasniti Marijinu smrt. U tekstovima o Marijinoj smrti pronalaze se elementi fantazije, apsurdnih čuda te se ne mogu koristiti kao primjeren izvor za izučavanje Marijine smrti. Međutim, povjesničari se slažu da su takvi apokrifi koristan izvor za proučavanje razvoja dogme o Marijinu uznesenju.⁸² Ako je Marija začeta bez grijeha, zvuči smisleno da Marija ne može umrijeti, jer je smrt rezultat grijeha. Tom logikom vodila se Crkva uspostavljajući dogmu o Marijinu uznesenju. Temelj te dogme jest dogma bezgrešnog začeća, koja nalaže da je Marija začeta i rođena bez iskonskoga grijeha.⁸³

Dogma o Marijinu uznesenju razvijala se tijekom nekoliko stoljeća. Prije službene uspostave te dogme tijekom srednjeg vijeka slavio se blagdan Marijina uznesenja 15. kolovoza. Dogma o Marijinu uznesenju jest četvrta dogma, koju je 1950. godine proglasio papa Pio XII. Kod uspostavljanja te dogme teolozi se vode biblijskim zapisima, no iako je proglašena tek u 20. stoljeću, ova dogma ima značajnu tradiciju u kršćanstvu. Sv. Grgur iz Toursa bio je franački povjesničar koji je u 6. stoljeću naveo da je Marijino tijelo uzneseno u raj, gdje je ujedinjeno s njezinom dušom. Crkveni oci od 7. stoljeća naučavaju doktrinu o Marijinu uznesenju. Osim toga, od 6. stoljeća neke crkve u Rimu posvećene su Marijinu uznesenju.⁸⁴

⁸² Miravalle, *Introduction to Mary*, 37.

⁸³ Miller i Samples, *The Cult of the Virgin*, 36.

⁸⁴ Miravalle, *Introduction to Mary*, 66.

5. RAZVOJ LITURGIJSKOG ŠTOVANJA

Razvoj liturgijskog štovanja Djevice Marije može se analizirati kroz razvoj molitvi i pjesama, ružarija, hodočašća i svetišta, blagdana, relikvija i ukazanja. Iako se u liturgiji primjećuju naznake štovanja Djevice Marije već od 5. stoljeća uvođenjem blagdana posvećenih *Theotokos*, u 11. i 12. stoljeću bilježi se porast u marijanskim štovanjima u zapadnoj Europi, čemu je pridonijelo djelovanje benediktinaca, franjevac i dominikanaca.⁸⁵ Način na koji se Marija predstavljala vjernicima tijekom liturgije vrlo je značajan zbog toga što su misna slavlja zagovarala i predstavljala službena načela i teološke stavove Crkve. U srednjovjekovnim crkvenim propovijedima Djevica se naglašava kao simbol poniznosti, poslušnosti i kao posrednik u molitvi. Te se karakteristike posebice uočavaju u propovijedima koje se bave nagovještenjem i utjelovljenjem.⁸⁶

5.1. RAZVOJ MARIJANSKIH MOLITVI I PJESAMA

Od šestog do devetog stoljeća svetkovanja Marije i crkvene pjesme posvećene Djevici Mariji bili su pod utjecajem istočnih crkava. Najranija molitva upućena Mariji jest *Sub Tuum Praesidium*, koja je koptskog podrijetla iz kasnog trećeg ili s početka četvrtog stoljeća. Ta molitva glasi: „Pod tvojom milošću se sklanjamo, o *Theotokos*, ne odbij naše zahtjeve, ali iz pogibije, izbavi nas, ti sveta i blagoslovljena.“ Uočavamo, dakle, da se u molitvi Mariju oslovljava *Theotokos*, odnosno Bogorodicom, što je službeno potvrđeno na Efeškom koncilu 431. godine.⁸⁷

Vrlo utjecajan tekst za razvoj štovanja Djevice Marije u srednjovjekovnoj Europi jest *Akathist*, koji je sastavljen na već spomenutom Efeškom koncilu 431. godine. Radi se o marijanskoj himni u kojoj svaki stih počinje riječima „veseli se“. Taj je tekst oko 800. godine preveden na latinski jezik te je bio izuzetno značajan za razvitak strukture marijanskih himni. Naime, otad većina himni i pjevanja upućenih Mariji počinje riječima *Ave, Salve, Vale*.⁸⁸

⁸⁵ Miravalle, *Introduction to Mary*, 66.

⁸⁶ Donna Spivey Ellington, „Impassioned Mother or Passive Icon: The Virgin's Role in Late Medieval and Early Modern Passion Sermons“, *Renaissance Quarterly* 48. br. 2 (siječanj 1995.): 231, <https://doi.org/10.2307/2863065>

⁸⁷ Eileen Rubery, „The Papacy and Maria Regina imagery in Roman churches between the sixth and twelfth centuries“, u *Oxford Handbook on Mary*, ur. Chris Maunder (Oxford: Oxford University Press, 2019), 249.

⁸⁸ Isto.

Latinska himna *Ave Maris Stella* sastavljena je u devetom stoljeću te isto tako počinje pozdravom upućenim Mariji i može se uočiti postojanje doktrine o Mariji kao novoj Evi, koja će svojom ulogom u spasenju čovječanstva poništiti štetu koju je Eva učinila:

„Zdravo, o, Zvijezdo oceana, blagoslovljena Majko Božja,

Uvijek bezgrešna Djevice, Vrata nebeskog odmora.

Ti što začu pozdrav s usta Gabrijela: mirom nas ispuni, promijeni ime Evi...“⁸⁹

Jedna od najstarijih i najkorištenijih molitvi upućenih Djevici Mariji jest *Ave Maria*, čiji se nastanak može pratiti od 4. stoljeća u Liturgiji sv. Jakova i sv. Marka. Molitva se sastoji od tri dijela. Prvi dio su riječi arkanđela Gabrijela: „Zdravo (Marijo) milosti puna, Gospodin s tobom, blagoslovljena si među ženama“ (Luka 1,28). Drugi dio su riječi Elizabete: „Blagoslovljen plod utrobe tvoje“, dok je Isusovo ime 1264. godine dodao papa Urban IV. Treći dio je izravna molba upućena Mariji: „Sveta Marijo, Majko Božja, moli za nas grešnike sada i na času smrti naše. Amen“, što je dodano u 16. stoljeću.⁹⁰ Dakle, izvorna verzija te molitve sastojala se od prvog i drugog dijela, a postala je učestala tijekom srednjeg vijeka zbog korištenja u Malom oficiju Blažene Djevice Marije, što je liturgijska pobožnost Djevici Mariji.⁹¹

Tijekom 11. i u 12. stoljeća, primjećuje se porast u štovanju Djevice, a samim time i veći broj tekstova i himni pisanih u njezinu čast.⁹² *Alma Redemptoris Mater*, koju je skladao benediktinac Herman Contracuts u 11. stoljeću, uz *Salve Regina*, koja se također pripisuje njemu, uključuje i zazive Mariji: „O, clemens, O, pia, O, dulcis Virgo Maria“, što možemo prevesti kao „o, milosrdna, o, pobožna, o, slatka Djevice Marijo“.⁹³ Tijekom 11. stoljeća povećavao se broj samostana te se sve više počeo koristiti Mali oficij Blažene Djevice Marije, ne samo među redovnicima već i među pismenim laicima.⁹⁴

Hvalospjevi u liturgiji potječu iz istočne crkve, s istaknutim autorima kao što su Grgur Nazijanski i Klement Aleksandrijski. U zapadnoj Europi sv. Ambrozije iz Milana smatra se

⁸⁹ Isto.

⁹⁰ Mark D. Luttio, *Devotion to the Blessed Virgin Mary*, 154-155, pristupljeno 8.8.2023., <https://core.ac.uk/download/pdf/228945272.pdf>.

⁹¹ Isto, 166.

⁹² Margaret M. Miles, *Maiden and Mother. Prayers, Hymns, Songs and Devotions to Honour The Blessed Virgin Mary Throughout the Year* (London: Burns and Oates), viii.

⁹³ Miles, *Maiden and Mother*, viii.

⁹⁴ Isto.

utemeljiteljem kršćanskih hvalospjeva. U ranim latinskim hvalospjevima Djevica Marija spominje se samo u kontekstu Isusova rođenja. Od 6. do 9. stoljeća marijanske propovijedi i hvalospjevi s Istoka nadahnuli su i zapadne autore.⁹⁵ Djevicu se u hvalospjevima naziva kraljicom raja i gospom neba. Poznati hvalospjevi koji se datiraju u 10. stoljeće su *Regina Caeli*, koju je napisao papa Grgur V., te *Ave Regina Caelorum*, a redovnici su učestalo koristili te hvalospjeve. Red franjevaca uvrstio ih je u svoje brevijare od sredine 13. stoljeća nadalje.⁹⁶

Zazivi Djevici Mariji tijekom srednjeg vijeka oblikuju se u vrstu molitve znanu kao litanija. Tijekom srednjeg vijeka bilo je učestalo zazivati pomoć svetaca i Djevice Marije te su se u tim zazivima ponavljali određeni epiteti i hvalospjevi svecima. Zazivi Djevici Mariji koristili su se u privatnim molitvama, ali i u liturgiji. Zazivi su naglašavali Marijinu ulogu u Isusovu životu, u spasenju čovječanstva, uspostavljali su uvjerenja vjernika naglašavajući doktrine vezane uz Mariju i njezine vrline. U zazivima Mariju se najčešće nazivalo *Sancta Maria*, no tijekom 14. i 15. stoljeća češće ju se počinje nazivati kraljicom, majkom i odvjeticom. U zazivima vjernici se obraćaju Mariji s ciljem da moli za njih, da im pomogne u nevolji te da ih zaštiti od zla.⁹⁷

5.2. RUŽARIJ

Ružarij kakav je danas uobičajen razvijao se nekoliko stoljeća, te je karakterističan simbol marijanskog štovanja.⁹⁸ Međutim, ružarij kao oblik nanizanih zrnaca koja služe za molitvu nije jedinstven za kršćanstvo; pojavljuje se i u islamu, budizmu i u nekim hinduističkim tradicijama te služi kao brojčanik ili pomoćni alat u ponavljajućim molitvama. Iako se molitveni predmeti slični ružariju koriste i u drugim religijama, postoje arheološki dokazi koji upućuju na zaključak da se ružarij u kršćanstvu koristi od 11. stoljeća, kao rezultat islamskog utjecaja tijekom križarskih ratova.⁹⁹ Premda se ne može odrediti točan period kada se u zapadnom kršćanskom svijetu počela moliti molitva u obliku ružarija, zasluga za proširenje tog oblika molitve pripisuje se križarima.¹⁰⁰

⁹⁵ Thomas A. Thompson, „The Virgin Mary in the Catholic Hymns of the Catholic Church“, u *The Oxford Handbook on Mary*, ur. Chris Maunder (Oxford: Oxford University Press, 2019), 234.

⁹⁶ Warner, *Alone of All Her Sex*, 119.

⁹⁷ The Catholic Encyclopedia, *Litany of Loreto*, posjećeno 22.8.2023., <http://www.newadvent.org/cathen/09287a.htm>.

⁹⁸ Rubin., *Mother of God*, 332.

⁹⁹ Isto.

¹⁰⁰ Warner, *Alone of All Her Sex*, 313.

Dominikanski red najviše se identificira s pobožnošću ružarija. Prema legendi, formalna struktura i metoda molitve ružarija proizlaze iz legende o ukazanju Djevice osnivaču dominikanskog reda, sv. Dominiku, početkom 13. stoljeća. Naime, prema legendi, sv. Dominik bio je užasnut grijesima heretika u Toulouseu te se danima molio. Njegove molitve uslišila je Djevica Marija, koja mu je predala ružarij i uputila ga da joj moli 150 pozdrava *Ave Maria*, koji će služiti kao oružja protiv hereze i grijeha. Stoga je Dominik nastavio propagirati molitvu ružarija, koji je postao važan oblik molitve u liturgijskom štovanju.¹⁰¹

5.3.BLAGDANI

Početkom 5. stoljeća uočava se porast u štovanju Djevice Marije, što se generalno pripisuje *Akathist Himni* koju je napisao Proklos te *Kontakij* koju je napisao Roman Melodist i zaključcima Efeškog koncila. Te su pjesme popraćene uspostavom blagdana posvećenih Djevici. Prije 5. stoljeća obilježavala su se dva blagdana povezana s Djevicom Marijom. To su bili blagdan Marije *Theotokos*, koji se obilježavao 15. kolovoza, te još jedan nepoznati blagdan koji se obilježavao nedjelju prije ili nakon Božića. Blagdani koji se uspostavljaju u 6. stoljeću su Marijino uznesenje koje se svetkovalo 25. ožujka, Marijino rođenje koje se svetkovalo 8. rujna, te pročišćenje koje se obilježavalo 2. veljače. U tom razdoblju car Maurikije službeno je proglasio 15. kolovoza blagdanom Uznesenja Blažene Djevice Marije te su ti blagdani u Rimu uvedeni tijekom 7. stoljeća.¹⁰² Usporedno s uspostavom blagdana posvećenih Djevici Mariji započela je tradicija homilija tijekom 8. stoljeća te se ti blagdani obilježavaju liturgijski.¹⁰³ Tijekom 5. stoljeća crkvena godina uvela je marijanske blagdane i na taj način marijanski blagdani bili su vezani uz slavlje Kristova rođenja te su postali stalni, kalendarski blagdani.¹⁰⁴

¹⁰¹ de la Cruz, „Mary and Modern Catholic Material Culture“, 579.

¹⁰² Louth, „Mary in Patristics“, 64.

¹⁰³ Isto.

¹⁰⁴ Isto, 65.

5.4.RELIKVIJE DJEVICE MARIJE

Za razliku od ostalih svetaca, Marijino je tijelo prema kršćanskoj teologiji uzneseno na nebo, tako da je za vjernike ostalo moguće jedino štovanje predmeta koji su bili u blizini njezina tijela. To su primjerice bili pojas koji je bacila na zemlju kada je uznesena na nebo i njezin ogrtač.¹⁰⁵

S relikvijama vezanima uz Djevicu Mariju povezane su brojne legende. Primjerice, njezin ogrtač pronašla su braća Galbius i Candidus koji su, prolazeći kroz Galileju, noćili u domu jedne starije djevice. U razgovoru s njom saznali su da je članica njezine obitelji primila dar od Djevice Marije koji se nalazi u kovčegu u njezinoj sobi. Taj dar bio je Marijin ogrtač te su mnogi ljudi ozdravljali u prisustvu tog ogrtača. Braća su se te noći molila Bogorodici za savjet i osmislila plan da naprave kopiju tog kovčega te tako originalnu verziju odnesu u Konstantinopol.¹⁰⁶ Došavši u Konstantinopol, braća su sagradila crkvu posvećenu svetom Petru i Marku, u kojoj su pohranila ogrtač. Jedna verzija legende navodi da je ogrtač imao tragove Marijina majčina mlijeka. Taj ogrtač postao je simbol obrane grada Konstantinopola od Avara, muslimana i Rusa, čime se ta relikvija povezuje s vjerovanjem u Marijinu ulogu zaštitnice vjernika.¹⁰⁷

U Novom zavjetu može se naslutiti da posredovanje svetih objekata ima iscjeljujuće moći. U Djelima apostolskim navodi se da sv. Pavao iscjeljuje polaganjem ruku, ali čuda se događaju i djelovanjem predmeta koje ostavlja za sobom: „Tako da bi na bolesnike stavljali rupce ili rublje s Pavlova tijela pa bi s njih nestajalo bolesti i zli duhovi iz njih izlazili.“ (Djela 19,12) Takvo tumačenje djelovanja svetih predmeta, odnosno relikvija, može se primijetiti i u slučaju Djevice Marije. Prema jednoj legendi, tuniku koju je Djevica Marija nosila na Navještenju iz Konstantinopola je donio Karlo Smjeli, sin Karla Velikog, te je nakon njegove smrti 877. godine ta relikvija prenesena u katedralu Notre Dame u Chartresu. Kako bi katedrala priličila relikviji koja je bila pohranjena u njoj, Chartres je ponovno izgrađen nakon što je 1194. godine crkva izgorjela u požaru.¹⁰⁸ Dakle, legende vezane uz relikvije Djevice Marije često su zaslužne za izgradnju novih

¹⁰⁵ Rubin, *Mother of God*, 60.

¹⁰⁶ Isto, 61.

¹⁰⁷ Isto.

¹⁰⁸ Warner, *Alone of All Her Sex*, 300.

crkvi te se uz legende o relikvijama gotovo uvijek propagiraju priče o čudesnim ozdravljenjima, što doprinosi razvoju vjerovanja u božanske moći Djevice Marije i brojnim hodočašćima.

Tijekom 12. stoljeća protok marijanskim relikvijama povećao se te su svećenici diljem zapadnoga kršćanskog svijeta otkrivali svete i dotad nepoznate predmete koji su prema legendi pripadali Djevici u riznicama svojih sakristija. Biskup Geoffrey iz Montbraya pronašao je, primjerice, Djevičinu kosu.¹⁰⁹ Tijekom razvijenog srednjeg vijeka vjerovanje u Djevičino uzneseno tijelo nije obustavilo potragu i veneraciju njezinih relikvija. Dok se u Bizantu većinski štovala Marijina odjeća, zapadni kršćani štovali su njezinu kosu, mlijeko, nokte koji su se čuvali u Poitou. Kosa Djevice Marije u nijansama zlatne, crvene, svijetlo smeđe i crne boje čuvala se u Lateranskoj bazilici sv. Ivana i crkvi Santa Maria Minerva, ali i u manjim crkvama u Rimu, Veneciji, Bologni, Padovi, Brugesu, Assisiju, Sainte Chapelleu u Parizu, Oviedu, Montserratu i Sv. Denisu. Njezine haljine i dijelovi njezine luksuzno ukrašene odjeće nalazili su se u crkvama u Rimu, Marseillesu, Toulonu, Assisiju, Brusselsu, Novgorodu. U Soissonsu se čuvala Marijina papuča, za koju brojne legende navode da je čudotvorna. Vjenčani prsten koji je navodno nosila kao Josipova supruga bio je pohranjen u Chiusi u Toskani, no to nije bio jedini Marijin vjenčani prsten u Europi.¹¹⁰

U Walsinghamu postojala je replika nazaretske Svete kuće, koja je bila ciljno odredište mnogih hodočašća. Legenda koja objašnjava postojanje Svete kuće glasi da se tijekom vladavine Edwarda III. Ispovjednika, dakle u 11. stoljeću, Djevica ukazala pobožnoj udovici iz Walsinghama te ju je duhom odvela u Nazaret, dala joj je mjere kuće u kojoj je primila arkandela Gabrijela te ju je zamolila da sagradi Nazaret u svome gradu. Izgradnja drvene Svete kuće u Walsinghamu oko 1130. godine prema legendi je popraćena brojnim čudima.¹¹¹

Osim u Walsinghamu, legenda o Svetoj kući navodi da se tijekom povijesti lokacija te kuće mijenjala. Prema legendi, kuću su anđeli prenijeli iz Jeruzalema 1291. godine, te su je postavljali na različita mjesta. Prije nego što su je prema legendi smjestili u Loreto 1296. godine, jedno vrijeme se nalazila i na području današnjeg Trsata.¹¹² Iako ova legenda ima nekoliko inačica, u svakoj se spominje marijansko svetište na Trsatu, u kojem se do 1294. godine čuvala Sveta kuća. Prema

¹⁰⁹ Warner, *Alone of All Her Sex*, 300.

¹¹⁰ Isto, 301.

¹¹¹ Isto.

¹¹² Isto.

predaji, Sveta kuća je u Trsat došla 10. svibnja 1291. godine zbog opasnosti od muslimana. Legenda navodi i čudesno ozdravljenje trsatskog župnika Aleksandra, koji je nakon tri godine bolovanja ozdravio uz prisustvo Nazaretske kuće. Prema legendi, razlog prijenosa kuće iz Trsata u Loreto bio je nedovoljno štovanje tog mjesta od strane vjernika. Osim toga, 1367. godine, papa Urban V. je kako bi utješio štovatelje Marije na području Trsata svetištu darovao staru sliku Bogorodice, koja je zbog navodnih čudesnih ozdravljenja i milosti postala izuzetno štovana ikona na području Jadrana.¹¹³

Zbog prisutnosti epidemije kuge rijekom 14. i 15. stoljeća, te zbog osmanlijske opasnosti, stanovništvo se učestalije moli Djevici Mariji kao zaštitnici od bolesti i rata. Osim toga, u tom razdoblju marijanska hodočašća postaju učestalija na području Apeninskog poluotoka, ali i na hrvatskom prostoru, gdje je svetište na Trsatu imalo poseban značaj za vjernike zbog legende o Svetoj kući te zbog slike Bogorodice koju je poklonio papa Urban V. Isto tako, ono što je bilo specifično za jadranska svetišta posvećena Djevici je njihov pomorski, zavjetni i protuosmanski karakter.¹¹⁴

Budući da prvi zapisi o legendi prijenosa Svete kuće datiraju u 15. stoljeće, postoji nekoliko inačica te legende. pisci koji su tijekom 17. i 18. stoljeća pisali o prijenosu Svete kuće iz Nazareta preko Trsata u Loreto – Franjo Glavinić, Juraj Ksaver Marotti i Klaro Pasconi, fokusiraju se na poticanje čitatelja na prihvaćanje Trsata kao mjesta koje je značajno za štovanje Bogorodice.¹¹⁵ Navodi se da trsatski dokumenti tog stoljeća govore samo o crkvi Djevice Marije na Trsatu kao mjestu šovanja Djevice, no ne spominje se prijenos Svete kuće iz Nazareta u Trsat. Iako se podrijetlo trsatskog svetišta povezuje sa legendom o Svetoj kući, crkva posvećena Djevici je izgrađena polovicom 15. stoljeća, što ju čini najstarijim marijanskim svetištem na području Hrvatske.¹¹⁶

¹¹³ Belamarić, Joško. "Marian shrines along the dalmatian coast in the middle ages and early modern period." *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 43, br. 1 (2016): 253. <https://hrcak.srce.hr/193047>

¹¹⁴ Novak, Zrinka. "the influence of the virgin mary cult on some aspects of devotion at the eastern adriatic coast in the high and late middle ages." *Croatica Christiana periodica* 35, br. 67 (2011): 16. <https://hrcak.srce.hr/74294>.

¹¹⁵ Igor Šipić i Josip Faričić, „Loretski kartografski prikaz prijenosa Svete kuće iz Nazareta.“ *Kartografija i geoinformacije*, 10. br. 15, (2011):137. <https://hrcak.srce.hr/70868>.

¹¹⁶ Isto, 140.

5.5.UKAZANJA

Ukazanje se odnosi na iznenadno pojavljivanje nadnaravnog bića koje se izravno manifestira pred pojedincem ili grupom ljudi. U katoličkom kontekstu ukazanje može biti prisustvo ili manifestacija bilo kojeg nadnaravnog bića. Neka ukazanja, posebice Marijina, uključuju glasove i osjet određenih mirisa.¹¹⁷ Tijekom srednjeg vijeka zabilježeno je mnoštvo nadnaravnih manifestacija u Crkvi. One su uključivale iznenadno fizičko izlječenje koje je povezano s relikvijama te kipove i križeve koji su krvarili.¹¹⁸ Ukazanja Djevice Marije zabilježena su već u 4. stoljeću.¹¹⁹

Zbog nepostojanja fizičkih relikvija Djevice Marije, ukazanja su imala značajnu ulogu u štovanju Djevice i u motiviranju vjernika na hodočašća. Jedno od prvih poznatih ukazanja Djevice Marije zabilježeno je krajem 4. stoljeća. Nerijetko su ukazanja bila povod gradnji crkava posvećenih Mariji, što je utjecalo na marijanska hodočašća tijekom srednjeg vijeka.¹²⁰

Zbog odsustva relikvija, ukazanja Djevice Marije imaju ključnu ulogu u motivaciji vjernika za hodočašća. Jedno od prvih Marijinih ukazanja u Europi opisao je Gregory iz Toursa krajem 6. stoljeća. Kada je Gregory posjetio oratorij posvećen Djevici Mariji u Marsatu koji je sadržavao relikvije Djevice, prilikom bdijenja prije blagdana posvećenog njoj vidio je u oratoriju jako svjetlo u noći te su se zaključana vrata čudesno otvorila. Gregory je taj događaj pripisao Mariji. Marsat je otad postao odredište hodočasnika.¹²¹

Još jedno ukazanje Djevice Marije opisuje sv. Ildefons, toledski biskup koji je živio u 7. stoljeću. Legenda o tom ukazanju kaže da kada je Ildefons prilazio crkvi kako bi održao misu za blagdan Uznesenja, vrata crkve čudesno su se otvorila i crkva je bila obasjana jarkom svjetlošću. Ukazanje Djevice donijelo mu je misnicu, koja je postala relikvija te katedrale.¹²²

¹¹⁷ Miller i Samples, *The Cult of the Virgin*, 80.

¹¹⁸ Isto, 81.

¹¹⁹ Isto, 82.

¹²⁰ James Bugslag, „Medieval Marian Pilgrimage in the Catholic West“, u *The Oxford Handbook of Mary*, ur. Chris Maunder (Oxford: Oxford University Press, 2019), 514.

¹²¹ Isto, 513.

¹²² Isto.

U Eveshamu krajem 7. ili početkom 8. stoljeća opisuje se Marijino ukazanje prilikom kojega se ona pojavila na obali močvare rijeke Avon te se ukazala pastiru imena Eoves, a potom i sv. Egwinu, koji je 693. godine postao worcesterski biskup. Marija je sv. Egwinu dala zlatni križ te je on izgradio crkvu koja je postala marijansko hodočasničko mjesto.¹²³

Prilikom ukazanja Marija je mogla davati upute za gradnju crkava, izliječiti bolesne, pokloniti svoj odjevni predmet koji bi onda služio kao relikvija, što je poticalo brojna hodočašća u crkve u kojima su se te relikvije nalazile. Isto tako, ukazanja Djevice Marije u razvijenom i kasnom srednjem vijeku najčešće su povezana s čudima, odnosno intervencijama u životu vjernika ili pomoći vjernicima u teškim trenucima.¹²⁴

Raniji zapisi o Marijinim ukazanjima spominju njezinu prisutnost kroz jako svjetlo, no većim prihvaćanjem doktrine o Marijinu uznesenju na nebo ukazanja više nisu bestjelesna, već ju se jasnije opisuje i pridodaju joj se ljudske karakteristike.¹²⁵

5.6. HODOČAŠĆA I SVETIŠTA

U samom pojmu hodočašća koja se provode u čast Djevice Marije nalazi se paradoks, jer je prisutno vjerovanje da će Marija, kao zagovornica kršćana, uvijek odgovoriti onome tko zazove njezino ime, bez obzira na kojem se mjestu nalazi. Stoga marijanska hodočasnička mjesta postaju sve popularnija, s obzirom na to da je isto tako prisutno vjerovanje da su Marijine posredničke sposobnosti osobito snažne na tim mjestima.¹²⁶ Marijanska hodočašća imaju složeni povijesni pregled, no hodočasnička svetišta obično su potpomognuta legendama koje nastoje temeljiti podrijetlo mjesta u nekom čudu.¹²⁷

Počeci marijanskih hodočašća mogu se pratiti od kasnog 4. i početka 5. stoljeća u Svetoj Zemlji iako su u tom razdoblju kršćanska hodočašća bila u začecima. Mjesta na kojima se Marija prema legendama ukazala, kao što su Crkva Marijina groba u Jeruzalemu, bazilika Rođenja Isusova u Betlehemu i crkva u Nazaretu povezana s uznesenjem, postaju ključna mjesta marijanskih

¹²³ Bugslag, „Medieval Marian Pilgrimage in the Catholic West“, 513.

¹²⁴ Isto, 516.

¹²⁵ Isto.

¹²⁶ Isto, 513.

¹²⁷ Isto, 517.

hodočašća. U isto vrijeme, marijanske relikvije postaju vrlo zastupljene u Konstantinopolu. Od 6. stoljeća vjeruje se da su ikone Bogorodice zaslužne za neka čuda te zbog toga crkve u kojima su se te relikvije pohranjivale postaju odredište hodočasnika.¹²⁸

Do 5. stoljeća na istočnom dijelu Mediterana odvijao se najveći broj marijanskih hodočašća. Konstantinopol je bio znan kao *Theotokopolis*, odnosno Marijin grad, te se u njemu nalazio najveći broj marijanskih ikona i relikvija.¹²⁹ Hodočasnički duh koji je na istočnom Mediteranu bio prisutan od 5. stoljeća nadalje nije bio jednak u zapadnoj Europi u tom razdoblju. U zapadnom dijelu Europe izvještaji o marijanskim čudima koji su poticali hodočašća rijetki su prije 11. stoljeća. Tijekom 11. i 12. stoljeća u zapadnoj Europi pojavljuju se marijanska svetišta te su marijanska hodočašća diljem zapadne Europe nadmašila hodočašća bilo kojem drugom svecu.¹³⁰

Prve naznake marijanskog štovanja u zapadnoj Europi mogu se uočiti u gradu Rimu. Prva crkva posvećena Djevici Mariji bila je crkva sv. Maria Maggiore, koju je posvetio papa Siksto III. u 5. stoljeću, ubrzo nakon održavanja Efeškog sabora 431. godine. U Rim su od 5. stoljeća pristizali hodočasnici iz cijele Europe, točnije u crkvu sv. Maria Maggiore, koja je bila hodočasničko odredište. No u tom razdoblju Djevica Marija nije bila glavna atrakcija hodočasnika, sve do 7. stoljeća, kada su se brojnim marijanskim ikonama počela pripisivati čudesna ozdravljenja.¹³¹

U ostatku Europe nema dokaza za postojanje marijanskih crkvi prije 8. stoljeća. Marijanske relikvije bile su rijetkost prije 11. stoljeća. Tijekom 11. i 12. stoljeća zbog trgovine, hodočašća i križarskih pohoda došlo je do razmjene iskustava između istočnih i zapadnih Europljana. Od 1096. godine, s početkom Prvog križarskog rata, Europljani su posjećivali crkve i znamenitosti vezane uz život Isusa i Marije te su saznanja o slavljenju Marijinih blagdana na Istoku donijeli u zapadni dio Europe, kao i njezine ikone.¹³²

Europljani su, dakle, sve češće putovali kao ratnici, trgovci ili hodočasnici. Posjećivali su mjesta koja su bila značajna za Marijin život i smrt te su se upoznavali s novim oblicima liturgije

¹²⁸ Bugslag, „Medieval Marian Pilgrimage in the Catholic West“, 514.

¹²⁹ Isto, 512.

¹³⁰ Isto, 517.

¹³¹ Isto.

¹³² Rubin, *Mother of God*, 169.

i novim predmetima štovanja. Oni koji su se vratili u Europu donijeli su suvenire i ideje koje su htjeli implementirati u svojoj zajednici.¹³³

¹³³ Rubin, *Mother of God*, 169.

6. RAZVOJ I NADOGRADNJA KULTA

Većina povijesnih dokaza upućuje na to da kult djevice Marije nije postojao prva četiri stoljeća unutar Crkve te da se prve naznake tog kulta mogu uvidjeti tek u petom stoljeću. Međutim, neki autori koji se bave poviješću kulta Djevice Marije, poput Hilde Graef, ne slažu se s tim zaključkom. Ona navodi da je postojala određena naklonost vjernika prema Mariji u ranim fazama Crkve. Kao dokaze navodi da je Marija spomenuta u nekim apokrifnim djelima, poput *Jakovljeva protoevanđelja*, u kojem se spominje ukazanje Djevice Marije Gregoriju Čudotvorcu, koji je bio biskup u trećem stoljeću. Osim toga, pronađen je dio papirusa koji se datira u rano četvrto stoljeće na kojem je napisana molitva u kojoj vjernik traži Marijino posredovanje. Isto tako, istočna Crkva uvela je prije petog stoljeća jednodnevni post Djevici Mariji.¹³⁴ Te stavke predstavljaju dokaze da je određeno štovanje Djevice Marije postojalo i prije petog stoljeća iako se i Graef, uz ostale autore, slaže da je štovanje Djevice Marije postalo popularizirano i učestalije tek krajem petog stoljeća.¹³⁵

6.1. RAZVOJ KULTA U BIZANTU

U bizantskom sustavu vjerovanja vezanih uz Djevicu Mariju karakteristika je izražavanje štovanja ne samo u privatnosti već i u javnim slavljinama. Posljednja stoljeća kasne antike obilježava nagli porast u štovanju Djevice Marije, što je dovelo do uspostavljanja četiriju blagdana povezanih sa značajnim događajima njezina života koji se temelje na Evanđelju po Luki, odnosno na tekstovima koji govore o navještenju arkanđela Gabrijela i Marijina pročišćenja nakon rođenja Isusa. Važnost tih blagdana povećala se sredinom 6. stoljeća, kada je Justinijan proglasio da se ti blagdani moraju na isti dan obilježavati u svim dijelovima Carstva. Ostala dva blagdana, Marijino rođenje i uznesenje, povezani su s njom kao osobom te se temelje na tekstovima *Jakovljeva protoevanđelja*.¹³⁶

Mnogo konstantinopolskih crkvi pohranjuje Marijine relikvije, ali i ikone. Službenim proglašenjem Marije *Theotokos* dolazi do novog oblika prezentiranja Marije u umjetnosti. Gracioznost i isticanje veličanstvenosti ključni su elementi u vizualizaciji Marije od tog perioda.

¹³⁴ Rubin, *Mother of God*, 25.

¹³⁵ Isto.

¹³⁶ Dirk Krausmüller, „Making the Most of Mary: The Cult of the Virgin in the Chalkoprateia from Late Antiquity to the Tenth Century“, u *The Cult of the Mother of God in Byzantium*, ur. Leslie Brubaker i Mary B. Cunningham (London: Routledge, 2016), 219-220.

Od 5. stoljeća Marija je prikazivana svečano obučena, u sredini slike, često okružena anđelima i svecima.¹³⁷

Dakle, uviđamo da je od petog stoljeća prisutno povećanje interesa za štovanje Djevice Marije u Bizantu, no možemo ga nazvati kultom tek od jedanaestog i dvanaestog stoljeća.¹³⁸ Otad možemo primijetiti štovanje i privrženost Mariji kroz umjetnost, liturgiju, književnost i molitve. Tijekom tog razdoblja kršćani su pisali priče o čudesnim ukazanjima i djelovanjima Marije, od kojih većina sadrži elemente folklora, a sačuvali su ih redovnici.¹³⁹

Iako se Djevica Marija od 5. stoljeća slavila kao bitna figura u kršćanstvu, u tom razdoblju još nije prisutno razmišljanje o njoj kao o posrednici. Razmatranja o posredništvu Djevice Marije pojavljuju se tek od 6. stoljeća uglavnom zbog hvalospjeva, primjerice, *Kontakia Romana Melodista*. Dakle, od 6. stoljeća nadalje uočavamo da se Mariji pripisuju kvalitete posrednice i zagovornice kršćana.¹⁴⁰ Jezik kojim se u Bizantu govori o Mariji kao posrednici posljedica je temelja za marijansko štovanje koji su uspostavljeni u ranijim razdobljima. Patrijarh Euthymios, koji je živio u 9. stoljeću, usvaja zaziv *Zdravo (Hail)* koji je korišten u *Akathistos Hymni* dok se moli Djevici za pomoć svim kršćanima. Drugi je primjer Mihael Psel, koji je živio u 11. stoljeću, te je koristio homilije na Navještenje kako bi Mariji pripisao epitete „zid neoštećen, obrana od neprijatelja, utočište vjernika i radost svima koji u tebe vjeruju“. Takvi zazivi za posredništvo Djevice Marije mogu biti skupni, kao u ovim primjerima gdje molitelj traži pomoć u ime svih kršćana, ili individualni.¹⁴¹

Neki povjesničari uočili su razvoj i promjenu u načinu slikanja Djevice Marije tijekom razdoblja ikonoklazma¹⁴², koji se datira između 730. i 843. godine. Od tog razdoblja prikazivanje Marije je od primarno kristoloških slika Djevice prema ženstvenijim i majčinskim prikazima Marije u ikonama. To se pripisuje ikonodulima¹⁴³, koji su naglašavali Kristovu ljudskost u suprotnosti s ikonoklastičkim mišljenjem o Božjoj nematerijalnosti. Naglašavanje Kristove

¹³⁷ Rubin, *Mother of God*, 63.

¹³⁸ Carroll, *The Cult of the Virgin Mary*, 21.

¹³⁹ Atkinson, *The Oldest Vocation*, 145.

¹⁴⁰ Mary B. Cunningham, „Byzantine festal homilies on the Virgin Mary“, u *The Oxford Handbook on Mary*, ur. Chris Maunder (Oxford: Oxford University Press, 2019), 159.

¹⁴¹ Cunningham, „Byzantine festal homilies on the Virgin Mary“, 161.

¹⁴² Pokret u Bizantskom Carstvu koji se radikalno protivio likovnom prikazivanju Svetog Trojstva, Krista, Bogorodica, anđela i svetaca te javnom i privatnom štovanju svetih slika, odnosno ikona.

¹⁴³ Ikonopoklonici, štovatelji religioznih slika, kipova i svetačkih relikvija.

ljudskosti, posebice u homilijama o Kristovu raspeću, rezultiralo je opisima Marijine tuge pod križem, čime se ističu njezine majčinske karakteristike.¹⁴⁴

Konstanta u teologiji o Marijinu posredovanju jest njezina majčinska uloga. Na nju se gleda kao na majku koja se brine o svim ljudima. Taj element u kultu je prisutan od ranog srednjeg vijeka. Njezina ljubav prema čovječanstvu je majčinska te posjeduje kvalitete milosti, nježnosti, oprosta. Svi ljudi su i njezina djeca preko Krista, njezina sina, koji joj je prepustio sve ljude dok je umirao na križu.¹⁴⁵

6.2. RAZVOJ KULTA TIJEKOM 12. I 13. STOLJEĆA

Tijekom srednjeg vijeka povezanost Marije s ljudskim spasenjem postalo je sve više naglašeno, posebice na Zapadu. Uloga Djevice Marije kao posrednice pospješila je shvaćanje Marije kao ključne osobe u spasenju. U 10. stoljeću himnarij uključuje zazive Mariji poput: „Sveta otkupiteljice svijeta, moli za nas.“ Termin otkupiteljice koji se koristi u inferiornijem je položaju od Krista, koji je Otkupitelj. Sve u svemu, do 15. stoljeća postalo je uobičajeno smatrati Mariju Suotkupiteljicom (*Coredemptrix*), kako bi se iskazalo da ona uz Isusa Krista sudjeluje u otkupljenju. Prefiks *su* ili *co* uočava se u još nekoliko srednjovjekovnih naziva za Mariju, prema kojima je ona „su-patila“ i bila „su-razapeta“ na križu.¹⁴⁶ Isto tako, mnogi teolozi 12. i 13. stoljeća prepoznavali su ulogu Marije u Kristovu djelu otkupljenja. Sveti Anselmo Canterburyjski, primjerice, piše: „Jer nema pomirenja osim pomirenja kojeg si ti začela, o, Čedna. Nema spasenja osim spasenja kojeg si ti rodila, o, Djevice.“¹⁴⁷

Tijekom 12. stoljeća Djevica Marija postala je vrlo važna religijska figura u kršćanstvu zbog doktrinarnih i teoloških razmatranja i zaključaka, ali i zbog povećanja štovanja Djevice tijekom liturgije i u narodnom štovanju, zbog čega se to stoljeće naziva *marijanskim stoljećem*. Za porast štovanja Djevice Marije u ovom razdoblju zaslužni su brojni autori koji su u svoja djela uključivali teme iz Marijinog života.¹⁴⁸

¹⁴⁴ Cunningham, „Byzantine festal homilies on the Virgin Mary“, 159.

¹⁴⁵ Warner, *Alone of All Her Sex*, 292.

¹⁴⁶ Robert Fastigi, „Mary in the work of redemption“, u *The Oxford Handbook on Mary*, ur. Chris Maunder (Oxford: Oxford University Press, 2019), 286.

¹⁴⁷ Isto.

¹⁴⁸ Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 101.

U ovom razdoblju velik broj crkvi i katedrala se gradi u čast Djevice Marije, što je još jedan dokaz porasta štovanja Djevice u vjerskim zajednicama, budući da su te crkve, katedrale i svetišta bila odredište mnogih hodočasnika. Za srednjovjekovne vjernike hodočašća su bila vrlo bitna budući da su na taj način održavali zajedničke vrijednosti i interese.¹⁴⁹

Osim toga, u ovom razdoblju dolazi do češće upotrebe molitvi i zaziva Djevici tijekom liturgijskih slavlja, ali i u osobnim molitvama vjernika. Značajan utjecaj himne *Akathist* doprinio je razvoju ostalih marijanskih himni. Primjerice, himna *Salve Regina* koja se datira u 1135. godinu pjevala se tijekom procesija u samostanu u Clunyju, te se himna *Stabat Mater* počela učestalije pjevati.¹⁵⁰

Tijekom ovog razdoblja teolozi proučavajući Stari i Novi zavjet razvijaju nove marijanske doktrine, poput doktrine o Marijinom Uznesenju, što je podrazumijevalo uznesenje Marijinog tijela i duše u Raj. Prihvaćanje ove doktrine, značilo je i shvaćanje Marije kao kraljice neba, posrednice i zagovornice, što su doktrine koje se tijekom 12. i 13. stoljeća naglašavaju i nadograđuju.¹⁵¹

Međutim, doktrinu o Marijinom bezgrešnom začeću u ovom razdoblju nisu prihvatili svi teolozi. Poteškoća pri prihvaćanju ove doktrine bila je ta što se nije uklapala sa dogmom o otkupljenju po Isusu Kristu, koja nalaže da Isus svojom smrću omogućio spasenje svim ljudima. Eadmer Canterburyjski, teolog koji je živio tijekom 11. i 12. stoljeća pokušao je opravdati doktrinu o Marijinom bezgrešnom začeću, naglasivši da je moguće da je ona bila izuzeta od istočnog grijeha, što je privilegija koju je Bog dao svojoj majci, a samim time i najsavršeniji oblik otkupljenja.¹⁵² Međutim, teološka rasprava oko ove doktrine može se pratiti kroz cijelo srednjovjekovno razdoblje.

Kult Djevice Marije razvija se i zbog utjecaja umjetnosti u ovom razdoblju. Oslikavanje Djevice pod križem imalo je velik utjecaj na razvoj doktrine o Marijinom duhovnom majčinstvu. Za razvoj ove doktrine značajni su i Biblijski spisi, odnosno, Isusove riječi upućene Mariji i jednom apostolu u Evanđelju po Ivanu: „Kad Isus vidje majku i kraj nje učenika kojega je ljubio, reče majci: "Ženo! Evo ti sina!" Zatim reče učeniku: "Evo ti majke!"(Iv 19, 25-26).¹⁵³

¹⁴⁹ Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 102.

¹⁵⁰ Isto.

¹⁵¹ Isto, 103.

¹⁵² Isto.

¹⁵³ Isto, 103.

Djevicu Mariju se krenulo povezivati sa zaštitom od kuge od 12. stoljeća, kada je povjesničar William od Malmesburyja uvidio poveznicu u zapisima jednog bizantskog povjesničara iz 9. stoljeća koji je zapisao da je iste godine kada je u Bizantu harala kuga uvedeno slavljenje blagdana Marijina pročišćenja. William od Malmesburyja je tvrdio da je Djevica *očistila* Bizant od kuge jer su iste te godine uveli blagdan u njenu čast, čime je Marija pokazala da je njena čistoća moćnija od bolesti, čime se sugerira povezanost Marije kao zaštitnice vjernika sa izlječenjem od kuge.¹⁵⁴

Tijekom 13. i 14. stoljeća vjernici kreću učestalije Djevicu Mariju shvaćati kao zaštitnicu od raznih nevolja i nesreća. Nakon epidemije kuge, koja je završila sredinom 14. stoljeća, vjernici su Mariju smatrali milosrdnom majkom koja ih štiti od bolesti. Redovnici i laici koji su tijekom epidemije kuge bili suočeni sa smrću, učestalo su se molili izravno Djevici Mariji. U slikama koje prikazuju Djevicu u ovom razdoblju, oslikavaju se i ljudi koji nose bijele ogrtače i predstavljaju osobe koje su pomagale u pokapanju preminulih od posljedica kuge.¹⁵⁵

Pod utjecajem epidemije kuge razvio se i novi oblik prikazivanja Djevice Marije u umjetnosti. Tada se nju prikazivalo kao *Madonna della Misericordia*, odnosno Gospa od milosrđa, koja je svojim plaštem štitila vjernike.¹⁵⁶ Takvi prikazi omogućili su porast štovanja Djevice Marije budući da su sugerirali da ona svojom milošću može spasiti vjernike, te samim time ima ulogu u spasenju čovječanstva.¹⁵⁷ Isto tako, zbog prisutnosti kuge u Europi se tijekom 14. stoljeća razvijaju slike *Mater Dolorosa*, odnosno Gospa Žalosti. Takve slike omogućile su vjernicima da na Mariju gledaju kao na figuru koja pomaže i suosjeća sa poteškoćama i žalostima vjernika.¹⁵⁸

6.3. MARIJANSKI POKRETI/UDRUŽENJA

Do 13. stoljeća marijansko štovanje postalo je sastavni dio zapadnoeuropske kulture te je bilo sastavni element religije. To se uočava i po crkvenim redovima koji su u svojim nazivima odavali posebnu naklonost Djevici Mariji. Jedan od tih redova jest Red slugu Blažene Djevice Marije ili servitski red. Njihova naklonost Mariji treba se sagledati u kontekstu tadašnjeg društva i

¹⁵⁴ Warner, *Alone of All Her Sex*, 107.

¹⁵⁵ Isto, 373.

¹⁵⁶ Isto.

¹⁵⁷ Isto, 374.

¹⁵⁸ Isto, 258.

u poveznici s drugim crkvenim redovima, kao što su franjevci i dominikanci, koji su imali utjecaj na postavljanje temelja servitskog reda.¹⁵⁹

Talijanski gradovi formirali su nove oblike redovničkog života, prema kojima su redovnici bili aktivniji u životu zajednice. Jedan od tih redovnika bio je Franjo Asiški, koji je utemeljio novi oblik redovničkog života koji je naglašavao propovijed i putovanja te vizualnu prepoznatljivost kroz jednostavnost svoje odore. Važnost reda franjevaca za marijanski kult jest u tome što su oni bili kulturološki posrednici. Iako su župe vjernicima nudile određenu količinu religijskog obrazovanja, sakramente i misna slavlja, franjevci su prenosili religijske ideje izvan župe u svojim propovijedima, tekstovima i teološkim refleksijama.¹⁶⁰ Želja franjevaca bila je preobratiti sve više ljudi na posvećen kršćanski život, tako da su pisali i na latinskom jeziku, ali i na jeziku zajednice. Stvarali su priručnike koji su imali za cilj pomoći propovjednicima da pripreme propovijed kako bi što uspješnije prenijeli poruku vjernicima. Redovnici više crkvenih redova, franjevci, dominikanci, augustinci i karmelićani, koristili su se jezikom zajednice za obrazovanje vjernika. Isto tako, razvili su mitove u kojima Djevica Marija ima glavnu ulogu. Dominikanci su tvrdili da je sv. Dominiku dala njegov habit, dok su karmelićani tvrdili da obitavaju u Marijinu rodnom kraju na Karmelu, gorju u Izraelu.¹⁶¹

Djelovanjem redovnika marijanske molitve i propovijedi postale su dostupne ljudima u manjim zajednicama i na njihovu materinskom jeziku, što je imalo znatan i dugoročan utjecaj na prakse koje se unutar liturgije i laičkog štovanja odnose na Djevicu Mariju. Porast dostupnosti materijala na lokalnim jezicima koji su se bavili Djevicom značio je da je vjernicima bila dostupna poezija o marijanskim čudima, himne, molitve i zazivi te je Marija bila prisutna u svakodnevnom životu vjernika. Razmišljanje i učenje o Mariji na materinskom jeziku omogućilo je vjernicima da osjete intimniju povezanost s njezinim štovanjem, što je rezultiralo primjernom molitvi i zaziva Djevici Mariji u svakodnevnim situacijama. Utjecaj Djevice na život vjernika u Europi rezultat je pristupačnosti tekstova i učenja koja govore o njoj.¹⁶²

¹⁵⁹ Conrad Borntrager, „The Marian Spirituality of the Medieval Religious Orders: Medieval Servite Marian Spirituality“, u *Marian Studies* 12, br. 52. (2001): 229, https://ecommons.udayton.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1138&context=marian_studies (pristupljeno 8.8.2023.)

¹⁶⁰ Rubin, *Mother of God*, 197.

¹⁶¹ Isto, 198.

¹⁶² Rubin, *Mother of God*, 199.

7. KULT DJEVICE MARIJE U DJELIMA ZAPADNOEUROPSKIH AUTORA

U ovom poglavlju analizirat će se djela u kojima se tijekom srednjeg vijeka na području zapadne Europe prikazuju ili spominje Bogorodica, u kontekstu kulta Djevice Marije.

Kronološki će se proučiti djelo Ildefonsa Toledskog *Libellus de virginitate perpetua sanctae Mariae contra tres infideles*, *Propovijedi* sv. Bernarda iz Clairvauxa, propovjedi sv. Bonaventure, *Ogledalo Blažene Djevice Marije* Conrada Saksonskog, hagiografija Jakova Varaginskog, *Arbor vitae* Ubentina od Casale. U ovom radu su korišteni prijevodi ovih djela zbog nedostupnosti originalnih izdanja.

Ulomci iz djela Ildefonsa Toledskog *Libellus de virginitate perpetua sanctae Mariae contra tres infideles*, propovijedi sv. Bonaventure i *Arbor vitae* Ubentina iz Casale preuzeti su iz knjige Luigija Gambera *Mary in the Middle Ages: The Blessed Virgin Mary in the Thought Of Medieval Latin Theologians*, unutar koje su navedeni ulomci prevedeni na engleski jezik. Izdanje iz kojih su preuzeti ulomci iz *Propovijedi* sv. Bernarda iz Clairvauxa je prijevod Ailbe Johna Luddyja iz 1984. godine. Ulomci iz *Ogledala Blažene Djevice Marije* Conrada Saksonskog preuzeti su sa digitalne knjižnice u kojoj se nalazi tekst tog djela preveden na engleski jezik.

7.1.RANI SREDNJI VIJEK

U zapadnom dijelu Europe početkom srednjeg vijeka Bizant je imao utjecaj u teološkoj misli. Marijanske doktrine zagovarali su brojni autori, poput Ildephonsa iz Toleda, Aldhelma iz Malmesburyja i Ambrosa Autperta. Marijansko štovanje isto je tako bilo pod utjecajem Bizanta. Blagdani posvećeni Djevici Mariji, koji su se počeli obilježavati u Bizantskoj Crkvi, polako se šire i na Zapad te obogaćuju latinsku liturgiju, književnost i umjetnost.¹⁶³

ILDEFONS TOLEDSKI

Ildefons Toledski rođen je oko 617. godine te je ostao zapamćen kao benediktinski redovnik, nadbiskup Toleda i teolog čiji je rad nadahnut radom crkvenih otaca, posebice Jeronimom, Augustinom i Grgurom Velikim. U njegovim djelima značajnu ulogu ima Djevica Marija te interes za njezino djevičanstvo. Njegovo djelo *Libellus de virginitate perpetua sanctae*

¹⁶³ Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 25.

Mariae contra tres infideles imalo je velik utjecaj na daljnju marijansku literaturu u zapadnoj Europi, pa ćemo u ovom poglavlju analizirati dio tog djela u kontekstu kulta Djevice Marije.¹⁶⁴

Ildefons odgovara nevjernicima i hereticima, Jovinianu i Helvidiusu, koji su živjeli u 4. stoljeću, te anonimnom Židovu. Ildefons zamjećuje da Židovi negiraju dogmu o Marijinu djevičanstvu te usmjerava svoje argumente kako bi zaštitio tu marijansku dogmu.¹⁶⁵

Na početku djela Ildefons zaziva pomoć Djevice, bilježi molitve upućene Mariji, zaziva njezinu pomoć kako bi dobio dar Duha Svetoga. Ildefons naglašava Marijino sveto majčinstvo, po čemu je ona posebna i razlikuje se od ostalih žena, no ona je i čovjek, ali razlikuje se od ostalih ljudi po tome što je nju Bog izabrao za ulogu Isusove majke. Ildefons zapisuje:

„Gle, blagoslovljena si među ženama, netaknuta među ženama u porođaju, gospodarica među sluškinjama, kraljica među sestrama. Jer gle, odsad će te svi naraštaju zvati blagoslovljenom; sile nebeske te priznaju kao blagoslovljenu; svi proroci propovijedaju te kao blagoslovljenu; sve nacije te slave kao blagoslovljenu.“¹⁶⁶

U ovom odlomku možemo uočiti Ildefonsov zagovor o Marijinu *in partu* i *post partum* djevičanstvu, što se razmatralo na Kalcedonskom koncilu 451. godine. Osim toga, uočavamo pripisivanje određenih epiteta Djevici Mariji, poput onih gospodarice i kraljice, što su motivi koji se uočavaju i kod kasnijih marijanskih teologa.

Pitanje Marijina djevičanstva značajno je za definiranje uloge Bogorodice. Ildefons zapisuje: „Dok si ispunjena velikom slavom zbog svog Sina, imaš slavu jednako veliku jer si ostala netaknuta.“ On smatra da je negiranje Marijina djevičanstva jednako nepoštovanju njezina Sina te to zapisuje u svom odgovoru heretiku Jovinianu: „Izjavljuješ da je poštovao Djevicu kada ju je stvorio, ali ju je prekrpio sramotom kada se rodio. Ako itko razmišlja o ovakvim mislima, njegovo srce će presušiti.“¹⁶⁷

Ildefons smatra da je zbog Marijina čudesnog začeća tijekom utjelovljenja Bog sačuvao njezino djevičanstvo tijekom poroda, a zbog toga što je on svemoguć, taj događaj nije upitan.

¹⁶⁴ Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 27.

¹⁶⁵ Isto.

¹⁶⁶ Isto, 28.

¹⁶⁷ Isto.

Dakle, Marija je bila djeвица prilikom Isusova začeca te je tijekom svog života ostala djeвица. Zbog toga njezino djevičanstvo treba biti štovano. Ildefons Toledski to argumentira na sljedeći način: „I sigurno je njezino djevičanstvo zauvijek ostalo neiskvareno, cijelo, netaknuto, nepovrijeđeno. Ova žena je posuda posvećenja, vječna djeвица; ona je Majka Božja; ona je svetište Duha Svetoga; samo je ona jedinstveni hram svoga Stvoritelja.“¹⁶⁸

Ildefons smatra da je čudo Marijina djevičanskog majčinstva zaslužno za spas cijelog čovječanstva: „Zbog ove Djevice, svi ljudi su vidjeli spasenje Božje. Svi krajevi zemlje, zahvaljujući ovog Djevici, pokajali su se i vratili Gospodinu... Svi ljudi pjevaju Gospodinu i Sinu novu pjesmu svoga otkupljenja, jer je on, rođen od ove Djevice, učinio čudesna djela. Gospodin je po ovoj Djevici obznanio svoje spasenje.“¹⁶⁹

U posljednjem poglavlju ovog djela Ildefons zaključuje potvrdom svoje vjere u Marijino božansko i djevičansko majčinstvo. Ponavlja zazive i hvalospjeve Mariji te joj upućuje molitve. Isto tako, zaziva njezino posredništvo kako bi dobio oprost grijeha. On je naziva *cooperatrix* u svom spasenju.¹⁷⁰

Dakle, u Ildefonsovim komentarima i zapisima o Djevici Mariji uočavamo ranosrednjovjekovne dogme i probleme s kojima su se susretali teolozi te Ildefonsova opravdanja za određena teološka pitanja. Uočava se utjecaj Kalcedonskog koncila iz 451. godine, odnosno daljnja potreba da se razjasni pitanje oko Marijina *in partu* i *post partum* djevičanstva. Isto tako, možemo uočiti prisutnost privrženosti i odanosti Djevici zbog naglašavanja njezine uloge u spasenju čovječanstva te zbog hvalospjeva i zaziva Mariji koje Ildefons zapisuje na kraju svog djela. Uz ekumenske koncile koji su službeno uspostavljali dogme i mišljenja Crkve o teološkim pitanjima, utjecaj Ildefonsa na kult Djevice Marije isto je tako značajan, jer on potvrđuje zaključke Efeškog i Kalcedonskog koncila, čime se učvršćuju vjerovanja o Marijinu statusu Bogorodice i vječnom djevičanstvu. U zapisima Ildefonsa uočavaju se problemi i pitanja koji su bili aktualni u ranosrednjovjekovnim teološkim debatama te inzistiranje da se Mariju oblikuje kao značajnu figuru unutar kršćanstva, čiji status Bogorodice i djevice treba ostati neupitan, o čemu će ovisiti daljnja nadogradnja kulta Djevice u srednjem vijeku.

¹⁶⁸ Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 29.

¹⁶⁹ Isto, 30.

¹⁷⁰ Isto.

7.2. RAZVIJENI SREDNJI VIJEK

Dvanaesto stoljeće nazvano je marijanskim stoljećem zbog toga što je u tom razdoblju Bogorodica postala središte teološke pažnje. Teolozi toga vremena bili su usredotočeni na proučavanje marijanskih odlomaka iz Starog i Novog zavjeta te im je cilj bio razvijanje temelja marijanskih doktrina. U isto vrijeme, dodatni biblijski odlomci počeli su se interpretirati u kontekstu štovanja Djevice, poput *Pjesme nad pjesmama*.¹⁷¹ U ovom razdoblju božansko majčinstvo Djevice Marije nije se više propitkivano. Teolozi su inzistirali ne samo na fizičkom djevičanstvu već i na duhovnom, što je rezultat Marijine potpune vjere u Boga.¹⁷²

S druge strane, doktrina o bezgrešnom začeću Blažene Djevice Marije, dakle o tome da je rođena bez iskonskoga grijeha, i dalje nije u potpunosti prihvaćena među teolozima. Zbog promišljanja o prisutnosti Marije ispod križa, doktrina o Marijinu duhovnom majčinstvu jasno je opisana, čime se ona smatra duhovnom majkom svih kršćana.¹⁷³

Sve u svemu, uočavamo da u 12. stoljeću dolazi do porasta u teološkom promišljanju o Djevici Mariji, ali i do većeg štovanja u životima praktičnih vjernika, kod kojih je privrženost Djevici bila znak vjernosti i velikodušnosti.¹⁷⁴

SVETI BERNARD IZ CLAIRVAUXA

Sveti Bernard iz Clairvauxa bio je teolog i filozof, koji je rođen oko 1090. godine, a preminuo je 1153. godine. Osnivač je samostana u Clairvauxu, kojim je upravljao kao opat. Osim toga, utemeljio je i nekoliko drugih samostana te je zaslužan za učvršćenje cistercitskog ogranka benediktinskog reda. Osim teološkog djelovanja, imao je i bitnu ulogu u 2. križarskoj vojnoj, a za povjesničare su značajna njegova djela *Pisma, Govori, O razmatranju*.¹⁷⁵

¹⁷¹ Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 94.

¹⁷² Isto, 94.

¹⁷³ Isto, 95.

¹⁷⁴ Isto.

¹⁷⁵ „Bernard iz Clairvauxa“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=7160>, (pristupljeno 17.7.2023.)

Tijekom 12. stoljeća sv. Bernard bio je autor koji je ponajviše doprinosa marijanskoj teološkoj misli. U svojim razmatranjima o Djevici Mariji sv. Bernard je jasan, precizan te učestalo donosi originalne zaključke.¹⁷⁶

U ovom ulomku predstaviti će se odlomak iz djela *Propovijedi*, u kojem sveti Bernard govori o djelovanju i važnosti Djevice Marije za vjernike.

„Nitko neće dovesti u pitanje tu novu pjesmu koju će samo djevice moći pjevati u Božjem kraljevstvu, pjevati ona koja je Kraljica djevice, kao i druge, da, i da će ona preuzeti vodstvo u pjevanju. Ali čini mi se, da pored tog novog hvalospjeva, u kojem, premda posebno namijenjen djevicama, ipak će sve djevice, kao što sam već rekao, pridružiti se svojoj Kraljici, postoji još jedan slađi i uzvišeniji kojim će razveseliti grad Božji. Nitko drugi, čak ni među djevicama, nije dostojan izraziti i izustiti slatki zvuk ovog drugog hvalospjeva. Pravo da se pjeva će biti rezervirano, i to s pravom, samo njoj, koja se jedina među djevicama veliča i time što je majka, i time što je Majka Božja.“¹⁷⁷

Bogorodica ima poseban status među djevicama jer je jedino ona postala majka održavši svoje djevičanstvo i time ostala bezgrešna. Uočavamo na neki način i uvođenje djevičanstva kao uvjeta za ulazak u Kraljevstvo Božje, dok se u isto vrijeme naglašava i uloga žene kao majke.

„(...) Otac će poslušati Sina. Moja dječice, evo ljestve grijeha, evo glavnog izvora moje pouzdanosti, temelja moje nade. Što? Zar može sin odbiti išta svojoj vlastitoj majci ili mu otac može išta odbiti? Može li sin odbiti poslušati nju ili ga otac može odbiti poslušati? Objektivne pretpostavke su očito nemoguće...“¹⁷⁸

Sv. Bernard drži da je Marija *mediatrix*, odnosno posrednik između Boga i ljudi, zbog toga što su se u njoj Bog i čovječanstvo spojili, u njoj je Bog postao čovjekom. Ako Marija ima takav zadatak, odnosno ako pomaže ljudima da dođu do spasenja, onda joj se oni moraju

¹⁷⁶ Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 116.

¹⁷⁷ Bernard iz Clairvauxa i Ailbe John Luddy, *St. Bernard's sermons on the Blessed Virgin Mary*, (Chumleigh: Augustine Publishing Company, 1984), 14.

¹⁷⁸ Bernard i Luddy, *St. Bernard's sermons on the Blessed Virgin Mary*, 87.

i moliti te vjerovati u ostvarenje te molitve.¹⁷⁹ Tijekom 12. stoljeća unutar kulta prevladava mišljenje o Marijinoj ulozi kao pomagaču vjernika.¹⁸⁰

U ovom odlomku može se uočiti gotovo izjednačavanje Marije s božanstvom, u smislu da njezina riječ i zahtjev Isusu znači jednako kao i Božja te da je on ne može odbiti, kao što nijedan drugi sin ne može odbiti zahtjev svoje majke. Ovdje se naziru shvaćanja Marije kao zagovornice kršćana kod Isusa i posrednice između vjernika i Isusa, da ona zagovara interese i molitve koje će Isus u konačnici i uslišiti jer je ne može odbiti s obzirom na to da mu je majka. Marija se, dakle, uzdiže na viši status nego što joj se u Bibliji pripisuje.

Djelo i utjecaj sv. Bernarda povećalo je Marijin status unutar kršćanske teologije te je utjecalo na uvećanje štovanja Djevice u srednjovjekovnoj duhovnosti. Za sv. Bernarda Marija je bila akvadukt koja je nebesku milost dovodila na Zemlju. Nadalje, za njega je Djevica Marija savršeni posrednik između ljudi i Krista.¹⁸¹

Za razmišljanje srednjovjekovnih ljudi o Marijinoj ulozi kao posrednika potrebno je razumjeti srednjovjekovnu teološku misao o tom pitanju. Marina Warner navodi da je ondašnja teologija smatrala da Djevica nema moć da sama podari milost ili dobročinstvo, već samo posreduje sa svojim Sinom, odnosno Bogom, koji je jedini izvor spasenja.¹⁸²

SV. BONAVENTURA

Sveti Bonaventura, rođen 1221., a umro 1274. godine, bio je franjevac te profesor teologije u Parizu. Djela Bonaventure o Djevici Mariji pružaju uvid u njegova razmišljanja o ulozi Djevice Marije i ključna su za razumijevanje razvoja kulta Djevice. Njegove propovijedi o Djevici oslikavaju kasniji razvoj mariologije. Dvije propovijedi o uznesenju opisuju Marijinu svetost i ulogu u utjelovljenju i Isusovoj žrtvi na križu. Bonaventura hijerarhijski postavlja Mariju ispod Isusa, no iznad svih anđela i svih ostalih svetaca. Marija je, osim toga, posrednik koji sve ljude

¹⁷⁹ Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 116-117.

¹⁸⁰ Elizabeth M. Deeter, „An Analysis of the Literary Manifestations of the Cult of the Virgin Mary in Gonzalo de Berceo's *Milagros de Nuestra Senora*“, (diplomski rad, Portland State University, 1996), 10.

¹⁸¹ Deeter, *An Analysis of the Literary Manifestations of the Cult of the Virgin Mary*, 11.

¹⁸² Warner, *Alone of All Her Sex*, 286.

dovodi Bogu. Marijina uloga temelji se na djevičanstvu njezina uma, što se oslikava u njezinu duhovnom i djevičanskom majčinstvu.¹⁸³

Bonaventura neka svoja razmišljanja temelji na djelima sv. Anselma te opisuje Mariju kao izvor čistoće i nevinosti za sve ostale: „Bilo je primjereno da začecije tog čovjeka (Isusa Krista) treba biti od majke koja je najčišća, od njene čistoće ništa veće Bog ne može razumjeti“¹⁸⁴

Bonaventurine *Propovijedi* služe kao temelj njegove mariologije i odgovaraju na teološka pitanja poput bezgrešnog začecia, suotkupiteljstva Djevice Marije i posredništva.¹⁸⁵ Bonaventura se služi izvorima iz patrističkog razdoblja i uključuje radove i razmišljanja mnogih drugih srednjovjekovnih autora, poput sv. Bernarda iz Clairvauxa, sv. Ambroza, sv. Anselma.¹⁸⁶

Njegova razmišljanja o Djevici Mariji nalaze se u 24 propovijedi. Naglašava važnost odanosti Djevici¹⁸⁷: „Nitko ne može biti previše odan Mariji. Ali njegova odanost treba biti takva da ne vjeruje ničemu o njoj što je suprotno istini Svetog Pisma i kršćanske vjere. Ta istina mora prethoditi svojoj našoj odanosti, bilo da je upućena prema Bogu ili prema njegovoj Majci.“¹⁸⁸

Bonaventura navodi Marijino savršenstvo i vrline, naziva je Hramom Božjim te da ona posjeduje vrline svih svetaca u punini, zbog čega se može uočiti utjecaj sv. Bernarda iz Clairvauxa na razmišljanja o Djevici Mariji.¹⁸⁹

S druge strane, Bonaventura nudi i neke originalne zaključke i stavove, posebice u pitanjima Marijina djevičanskog majčinstva i povezanosti sa Sinom, od čega ona crpi sve druge privilegije. Bonaventura smatra da je temelj Marijina duhovnog majčinstva njezino suosjećanje s razapetim Isusom. Bonaventura, osim toga, povezuje ulogu Marije i Euharistije, uspoređujući tijelo Krista i Utjelovljenje kroz Mariju s euharistijom, čime Marija dobiva posebniji status unutar euharistije.¹⁹⁰

¹⁸³ Goff, *Mulier Amicta Sole*, 54-55.

¹⁸⁴ Isto, 55.

¹⁸⁵ Isto, 56.

¹⁸⁶ Isto, 60.

¹⁸⁷ Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 182.

¹⁸⁸ Isto.

¹⁸⁹ Isto, 183.

¹⁹⁰ Isto.

Temelj je Marijine veličine i svetosti, prema Bonaventuri, povezanost s Bogom i s misterijem utjelovljenja:

„Stvoritelj svih stvari odmara na tabernakulu djevičanske utrobe, zato što je pripremio svoju svadbenu odaju kako bi postao našim bratom; ovdje je postavio kraljevsko prijestolje kako bi postao naš princ; ovdje je stavio svećeničku odoru kako bi postao visoki svećenik. Zbog te bračne zajednice, ona je Majka Božja; zbog tog kraljevskog prijestolja, ona je Kraljica neba; zbog tih svećeničkih odora, ona je odvjetnica čovječanstva.“¹⁹¹

Zbog razmišljanja o misteriju spasenja, Bonaventura razvija doktrinu o Marijinu posredništvu i duhovnom majčinstvu. Vraća se na dihotomiju Eva-Marija te definira Marijinu ulogu u spasenju, jer je s Marijom započeo misterij utjelovljenja, a samim time i pobjeda nad smrću:

„Kada se Pad dogodio obama spolovima, to jest, počeo je sa ženom a dovršio se s muškarcem, tako će biti i u reparaciji. Žena, koja vjeruje i začme, počet će pobjeđivat đavla u tajnosti, i kasnije će ga njen Sin otvoreno pobijediti, u dvoboju, koji je, na drvu križa.“¹⁹²

Bonaventura, osim toga, navodi da je Bog zaštitio Mariju od grijeha i omogućio da bude posrednica. Dakle, onda je posrednica između ljudi i Krista, kao što je Krist posrednik između ljudi i Boga. Onaj tko želi biti spašen i posvećen treba slijediti i štovati Djevicu, jer je ona ta koja nas je spasila od grijeha, čime je Bonaventura uzdiže na status božanstva:

„Eva nas je izbacila iz raja i prodala nas (ropstvu grijeha), ali Marija nas je vratila i kupila našu slobodu.“¹⁹³

Marijino duhovno majčinstvo, prema Bonaventuri, počinje s Kalvarijom i rezultat je njezina prihvaćanja Božjeg plana za spasenje čovječanstva. Ispod križa, Marija ujedno osjeća suosjećanje prema svome Sinu i milost za svoju drugu djecu, kojoj je podarila svoga sina kako bi se otkupili njihovi grijesi. Dakle, Marija pokazuje svoju majčinsku ljubav kroz vrlinu milosti i suosjećanja¹⁹⁴:

¹⁹¹ Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 184.

¹⁹² Isto, 185.

¹⁹³ Isto.

¹⁹⁴ Isto, 186.

„Kakvu milosrdnu Majku imamo! Neka učinimo sebe sličnima našoj Majci; neka imitiramo njenu pobožnost. Ona je bila tako milosrdna prema dušama da je pretrpjela gubitak i fizičku patnju kao da je to ništa.“¹⁹⁵

Zbog svega što je Marija učinila za ljude, Bonaventura smatra da zaslužuje bespogovorno štovanje. Bonaventura utemeljuje razliku između štovanja *latria*, koje se odnosi na Boga, i štovanja *dulia*, koje je usmjereno svecima. Osim toga, uvodi pojam *hyperdulia*, koji označava štovanje Majke Božje. To štovanje veće je od *dulie*, odnosno štovanja svetaca, jer sve časti i vrline koje sveci imaju, Marija ima u svoj njihovoj punini.¹⁹⁶

CONRAD SAKSONSKI – OGLEDALO BLAŽENE DJEVICE MARIJE

Conrad Saksonski je rođen u Brunswicku te se ostvario kao propovjednik i pisac 13. stoljeća iako o njemu nema mnogo povijesnih podataka. Njegovo najznačajnije djelo jest *Ogledalo Blažene Djevice Marije (Speculum Beatae Mariae Virginis)*, u kojem u nekoliko navrata poziva čitatelje da se ugledaju na vrline i osobine Djevice, jer je, po njegovu mišljenju, ona jedina vrijedna oponašanja. Conrad zapisuje: „Marija je uistinu poznata za njezine hvalevrijedne vrline i primjere, najpoznatija je po svojim neizrecivim milostima i darovima, najpoznatija je za svoju predivnu milost i privilegije. Što je divnije od toga da si majka i djeвица, i da si Majka Božja?“¹⁹⁷

U tom djelu Marija je prikazana kao središnji dio Božjeg plana za spasenje čovjeka te ju često uspoređuje s Evom, a naglašava njezinu ulogu kao posrednice i majke.¹⁹⁸

Ulomak iz desetog poglavlja *Marija je blagoslovljena sa sedam vrlina i protiv sedam glavnih grijeha*:

„Prokletstvo Eve pretvoreno je u blagoslov Marije. Kao što je pohlepa Eva donijela prokletstvo ne samo tijelu, već i duši, tako je Marija za nas postigla blagoslov ne samo tijela, već i duše; ne samo duhovni blagoslov, već i tjelesni. Prokletstvo pohlepne Eve bilo je da donosi djelu u boli; blagoslov umjerene Marije bio je da

¹⁹⁵ Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 186.

¹⁹⁶ Isto, 187.

¹⁹⁷ Conrad of Saxony. *Mirror of the blessed Virgin Mary*. Poglavlje VIII.

¹⁹⁸ Christopher Shorrock, „The Mariology of Conrad of Saxony (d. 1279) as Presented in His *Speculum Beatae Mariae Virginis*“, u *The Medieval Franciscan Approaches to the Virgin Mary*, ur. Steven McMichael i Katie W. Shelby (Leiden: Brill, 2019), 97.

donosi djelu bez boli, kako je rekao sveti Bernard: 'Blagoslovljena si među ženama, ti koja si izbjegla to opće prokletstvo u kojem se kaže: 'U mukama ćeš rađati djecu', a u isto vrijeme i ono drugo, 'Proklete je neplodne u Izraelu'; i ti si dobila poseban blagoslov, da ne ostaneš neplodna niti rađaš u mukama.' Sedmo, poslušajmo kako je Marija blagoslovljena svojom čistoćom protiv požude. Požudnima se kaže: 'Proklet je onaj tko spava s ženom svog bližnjeg; i svi ljudi će reći: Amen.' Protiv ovog prokletstva nemjerljivosti, Marija je zaslužila blagoslov suzdržanosti, kako se može vidjeti u Knjizi o Juditi.¹⁹⁹

Dakle, usporedba Marije i Eve prisutna je u ovom odlomku, u kojem se one predstavljaju kao suprotne osobnosti i pridaju im se suprotne zasluge za čovječanstvo. Spominje da je Marija blagoslovljena jer je izbjegla opće prokletstvo te se ističe njezina čistoća u usporedbi s Evinom pohlepom i sugerira se da Marija treba biti uzor kršćankama.

U ovom djelu Conrad isto tako objašnjava Marijinu intervenciju na vjenčanju u Kani kao znak njezine milosti prema vjernicima. Prema tome, to je potvrda Marijine vjernosti prema onima koji je štiju, čime autor navodi vjernike na odanost i privrženost Djevici.²⁰⁰

Speculum je dao poseban doprinos našem znanju i razvoju onoga što je danas poznato kao mariologija. U tom djelu može se primijetiti utjecaj sv. Bernarda iz Clairvauxa, no isto tako vidi se utjecaj i crkvenih otaca i ranije teologije.²⁰¹

Dakako, Conrad je slijedio razmišljanja i utjecaj benediktinaca i cistercijanaca, odnosno vjeran je crkvenoj tradiciji.²⁰² Kroz *Speculum* mogu se pratiti određene titule i uloge koje je Conrad pripisivao Djevici Mariji. Naziva je pomoćnicom, posrednicom, odvjetnicom vjernika, navodi da je moćnija od svih anđeoskih i ljudskih bića, pomoćnica Spasitelju, majka vjernika. Time nadograđuje djela ranijih autora koji Mariji isto tako pridodaju slične epitete, no Conrad dodaje epitet odvjetnice. Uočava se, dakle, namjera da se naglasi Marijina veličina, dostojanstvo i svetost.²⁰³

¹⁹⁹ Conrad of Saxony, *Mirror of the blessed Virgin Mary*, poglavlje XV.

²⁰⁰ Gambero, *Mary in Middle Ages*, 191.

²⁰¹ Shorrock, *The Mariology of Conrad of Saxony*, 89.

²⁰² Isto.

²⁰³ Isto.

Conrad se slaže sa svojim prethodnicima da je temelj Marijine važnosti upravo njezina uloga Bogorodice. Dihotomija Eva-Marija, koja se pojavljuje već u razmišljanjima sv. Justina i Irineja, prisutna je i u srednjovjekovnim crkvenim promišljanjima. I Marija i Eva bitne su u povijesti čovječanstva iako Eva predstavlja majku čovječanstva koja je zaslužna za moralni pad ljudi, dok je Marija Božja majka čiji je pristanak doprinio spasenju čovječanstva²⁰⁴:

„Ti si vjerna golubica koja se pokazala vjernom posrednicom između visina Noe i svijeta koji je potopljen duhovnim potopom. Gavran je bio nevjeran, ali golubica je bila vjerna. Dakle, Eva je bila nevjerna, ali Marija vjerna. Nevjerna Eva bila je posrednica propasti, ali Marija vjerna posrednica spasenja.“²⁰⁵

Isto tako, Conrad objašnjava frazu „Gospodin s tobom“ te opisuje Marijinu povezanost s Bogom kroz njezinu moć posredništva, jer je Marija majka Sina, zaručnica Duha Svetoga:

„Otac je Gospodin čija je Marija plemenita kći; Sin je Gospodin čija je Marija vrijedna majka; Duh Sveti je Gospodin čija je Marija milostiva zaručnica; Gospodin tko je trojica i jedan čija je Marija poslušna sluškinja.“²⁰⁶

Conrad povezuje Marijino djevičanstvo s njezinim majčinstvom i naglašava njezinu blaženost kako bi istaknuo njezin jedinstveni status među svim ženama, jer je ona jedina blagoslovljena od Boga i od anđela te je time postala duhovna majka svih vjernika. Takvo razmišljanje ključno je za shvaćanje Conradove mariologije i stavlja majčinstvo u središte svih razmatranja o Mariji, uključujući njezino djevičanstvo, moć posredništva, njezinu ulogu u Crkvi te položaj u nebu.²⁰⁷

JACOBUS DE VORAGINE

Jacobus de Voragine, rođen oko 1230. godine, bio je profesor teologije, putujući propovjednik i u dva navrata provincijal Lombardijske dominikanske provincije. Osim toga, posvećen je za nadbiskupa Genove 1288. godine. Pet stoljeća kasnije proglašen je blaženikom Katoličke Crkve. Za povjesničare je značajan zbog činjenice da je napisao više djela, poput:

²⁰⁴ Shorrock, *The Mariology of Conrad of Saxony*, 98.

²⁰⁵ Conrad of Saxony. *Mirror of the blessed Virgin Mary*. Poglavlje IX.

²⁰⁶ Isto, poglavlje VIII.

²⁰⁷ Shorrock, *The Mariology of Conrad of Saxony*, 107.

*Sermones de sanctis de tempore, Legenda aurea, Historia de septem dormientibus, Summarium virtutum et vitiotum.*²⁰⁸

Rođenje, pročišćenje i uznesenje Djevice opisani su u *Zlatnoj legendi* te je to djelo postalo jedno od najčitanijih srednjovjekovnih knjiga i prevedeno je na svaki zapadnoeuropski jezik.²⁰⁹

U ovom poglavlju razmotrit ćemo nekoliko odlomaka iz njegova djela *Zlatna legenda* (*Legenda aurea*) vezanih uz životopis Djevice Marije i utjecaj tog teksta na razvoj kulta Djevice Marije i popularizaciju štovanja Marije među vjernicima.

„(...) Postojala je još jedna trudna žena koja je jedne noći u snu vidjela sebe kako drži zastavu obojanu bojom krvi. Kada se probudila, odmah je izgubila razum, a đavao ju je zavarao pa je mislila da drži vjeru u Krista, koje se uvijek pridržavala, između svojih grudi, ali da joj izmiče iz ruku. Nije pronašla lijek za tu zaludu sve dok nije provela cijelu noć ovog blagdana u crkvi Djevice Marije, gdje se potpuno oporavila...“²¹⁰

U ovom odlomku iz djela *Zlatna legenda* može se primijetiti vjerovanje autora u posredništvo Djevice Marije prilikom ozdravljenja ili oporavka osobe. To Mariji daje božanske atribute te navodi vjernike da se mole Mariji i da se mole za njezin zagovor i posredništvo tijekom osobnih problema i tegoba. Takvo shvaćanje Djevice i njezine moći svakako može utjecati na populariziranje molitvi, pjesama, crkvi posvećenih Mariji, kao i hodočašća i postova vjernika u cilju ozdravljenja ili oporavka posredništvom ove svete.

„(...) Djevica Marija jedina je među ženama blagoslovljena, jer njezinu djevičanstvu pridodana je plodnost, njezinoj plodnosti, u začecu, svetost, a njezinoj svetosti u rađanju sreća. Marija se naziva *punom milosti*, kao što Bernard kaže, zbog toga što su četiri vrste milosti zasjale u njezinu duhu: predanost njezinoj poniznosti, poštovanje njezine skromnosti, veličina njezine vjere, mučeništvo njezina srca. Kaže joj se *Gospodin s tobom* zbog četiriju stvari, kao što kaže i Bernard, koje su joj zasjale s neba, a te stvari su Marijino posvećenje, anđelov pozdrav, zasjenjivanje Duha Svetog i

²⁰⁸ Stjepan Pavić, „Prijevod: Zlatna legenda Jakobusa de Voragine“, u *Latina i Graeca* 2, br. 20 (2011), 13. <https://hrcak.srce.hr/file/329818>

²⁰⁹ Eva De Visscher, „Marian Devotion in the Latin West in the Later Middle Ages“, u *Mary, The complete Resource*, ur. Sarah Jane Boss (London: Continuum, 2002), 194.

²¹⁰ Jacobus de Voragine, *The Golden Legend. Reading on the Saints*, prijev. W. Granger Ryan (Princeton: Princeton University Press, 2012), 151.

utjelovljenja Sina Božjega. Nadalje, kaže joj se *Blažena među ženama* zato što, prema istom autoru, četiri su stvari zasjale u njezinu tijelu: bila je Djevica svih djevica, plodna bez korupcije, trudna bez težine, rodila je bez boli...²¹¹

Ključna stavka ovoga dijela u tekstu *Zlatna legenda* zasigurno su kvalitete koje se pripisuju Djevici Mariji i način na koji je autor veliča. Dodjeljuju joj se atributi koji nisu dostižni ljudima te na neki način de Voragine tumači i objašnjava molitvu *Zdravo Marijo*. Prema ovom ulomku, ona je žena koja je uspjela postići ono što nijedna druga žena ne može – začeti kao djevica i roditi bez bolova. To je zasigurno nedostižan ideal za srednjovjekovnu ženu.

„(...) Marija je upitala anđela: *Kako će ovo biti učinjeno, kada ne poznajem čovjeka?*

Dakle, bila je djevica u svom umu, u svom tijelu i u svojim namjerama...²¹²

Nadalje, autor uvodi stupnjevanje djevičanstva, prema kojem je Marija ostala djevica u svim pogledima – u umu, tijelu i namjerama, što predstavlja dodatnu karakterizaciju Marije kao djevice, no implicitno govori da iako neka žena može u jednom segmentu ostati djevica, primjerice, u tijelu, samo Marija može održati svoje djevičanstvo i u umu i u namjerama.

Utjecaj *Zlatne legende* na kult Djevice Marije bio je izuzetno značajan. Autor je opisao događaje koji su prethodili Marijinu rođenju te je zapisao priče o njezinu životu sve do njezine smrti. Preko tisuću originalnih kopija *Zlatne legende* do danas je preživjelo. Isto tako, *Zlatna legenda* bila je nadahnuće mnogim umjetnicima toga vremena, jer je pružala životopisan opis Marijina života i vizualne opise raznih događaja. Pričama iz *Zlatne legende* nadahnuti su Giotto di Bondone, koji je izradio freske u kapeli Arena pokraj Padove, Pietro Lorenzetti, koji je oslikao *Rođenje Djevice*.²¹³ Osim umjetnika, *Zlatnom legendom* služili su se i propovjednici, posebice dominikanci. Tijekom 14. stoljeća sa *Zlatnom legendom* upoznaje se sve više vjernika zbog učestalijih prijevoda. Time su se vjernici upoznali s pričama o Marijinu djetinjstvu i njezinim ulogama kao majke i supruge.²¹⁴

²¹¹ de Voragine, *The Golden Legend*, 198.

²¹² Isto, 151.

²¹³ Rubin, *Mother of God*, 203.

²¹⁴ Isto, 204.

7.3. 14. STOLJEĆE

U prvim desetljećima 14. stoljeća *Božanstvena komedija* Dantea Alighierija pruža uvid u teološka razmišljanja srednjeg vijeka. U *Božanstvenoj komediji* autor postavlja pitanja vezana uz mariološka učenja o kojima teolozi otprije raspravljaju.²¹⁵

Osim Dantea Alighierija, i drugi pjesnici poput Francesca Petrarce, Giovannija Boccaccia, Angela Poliziana i Girolama Savonarole pokazuju interes za Djevicu Mariju, koja je, prema mišljenju toga vremena, sačuvala i oslobodila čovjeka od zla, vodila ljude prema spasenju i izabrana je od Boga. Kada vjernici na taj način razmišljaju o Djevici, smatraju da je ona netko blizak njima te se na taj način potiče marijansko štovanje. Osim toga, naglašavale su se njezine ljudske karakteristike te odnos između nje i Krista. U ovom razdoblju Marija je prikazivana kao majka koja doji, čuva, tuguje i pati zajedno sa svojim sinom.²¹⁶

Takva razmišljanja o Djevici utječu i na način izražavanja marijanskog štovanja. Teolozi i propovjednici potiču vjernike da uspostave odnos s Djevicom Marijom te zbog toga razvijaju prakse koje služe postizanju jače vjere i ljubavi prema Mariji. Vjernici su zazivali i molili se Mariji da ih zaštiti, posebice u trenucima kada su bili suočeni s nekom opasnošću ili nesrećom. Tijekom ovog razdoblja molitva ružarija, kao i Mali oficij Blažene Djevice, sve su više u upotrebi.²¹⁷

Mistici su također imali značajan utjecaj u razvoju kršćanske duhovnosti zbog njihovih svjedočanstava i zapisa o ukazanjima i čudesnim prokazanjima. Njihov utjecaj nije bio ograničen samo na narodnu pobožnost, već su njihove zapise prihvatili teolozi toga vremena.²¹⁸

Doktrina duhovnog majčinstva Blažene Djevice tijekom ovog razdoblja bila je predmet interesa mnogih teologa. Promovirali su je sv. Bernardin Sijenski i sv. Antonin iz Firence. Teolozi su namjeravali uspostaviti ulogu Djevice Marije kao duhovne majke na temeljima dogmi o utjelovljenju i riječima koje joj je Isus uputio na Kalvariji.²¹⁹

²¹⁵ Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 221.

²¹⁶ Isto.

²¹⁷ Isto.

²¹⁸ Isto, 222.

²¹⁹ Isto.

UBERTINO OD CASALE

Ubertino od Casale (1259. – o. 1330.) bio je jedan od članova franjevačkog reda te je putem svojih zapisa promovirao interes za život Isusa Krista i njegove Majke. Prema njemu, prisutnost Marije u Isusovu životu i njezina povezanost s njegovim otajstvima pokazuje da kršćani koji žele postati poput Krista moraju to učiniti u jedinstvu s Marijom.²²⁰

U djelu *Arbor vitae* Ubertino se osvrće na poznate epizode iz Isusova života, na njegovo rođenje, obrezanje, prikazivanje u hramu, bijeg u Egipat, pronalazak u hramu, muku i uskrsnuće, a samim time i ulogu Djevice Marije u njegovu životu.²²¹

Promišljajući o Isusovu rođenju, Ubertino se usredotočuje na Marijino siromaštvo u tom trenutku kada joj je, premda nosi Spasitelja, uskraćen smještaj u Betlehemu. Ubertino sugerira da je odgovornost vjernika i velikodušnih da otvore svoje srce i prihvate Mariju, koja će zagovarati njihove molitve kod svoga sina:

„O, dušo moja, dopusti da te obuzme potpuno suosjećanje dok susrećeš Djevicu Majku koja nosi Spasitelja u svojoj utrobi, gledajući je kako luta i ne prima nikakvu pomoć. Pokušajte je ljubazno uvesti u prebivalište svog srca. Jer ona se neće sustezati da se obrati tebi, koji si se za svoje dobro htio okrenuti u tako velikoj neimaštini. Zbog tvojih zvjerskih mana, u tebi neće nedostajati štala puna žita, ali ćeš ju moći ukloniti, zahvaljujući velikoj dobroti novorođenog Kralja i po zagovoru Djevice Majke u tvoju korist.“²²²

Marijino božansko majčinstvo, koje počinje navještenjem Gospodinovim, stavlja je u privilegirani položaj sa svakom osobom Trojstva i čini je svetim Hramom Božjim:

„Danas (navještenje) je najvažniji blagdan Majke Božje, (dan) na koji je postala zaručnica Boga Oca, Majka i Suradnica Boga Sina, prekrasna riznica Duha Svetog, svetište i najljepši Hram cijeloga Trojstva, Kraljica i Gospodarica anđela.“²²³

²²⁰ Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 229.

²²¹ Isto, 229.

²²² Isto, 230.

²²³ Isto, 231.

Ubertino koristi termin *suradnica* kako bi naglasio Marijinu ulogu u spasenju. Marija nakon Isusova rođenja, dok privija Prvorodjenca grudima, grli sve one koji će kasnije postati njegova braća, odnosno djeca Božja, čime nadograđuje doktrinu o Mariji kao duhovnoj majci svih kršćana:

„Naraštaj koji dolazi i odanost vjerne djece koju je već nosila i rađala u sebi (...) nisu bili skriveni od nje. Dojila ih je i hranila zajedno s malim Isusom, Prvorodencem ove djece, s ljubavlju, kao što čini njihova majka.“²²⁴

Ubertino nastavlja razmišljanje o Mariji kao majci svih vjernika, koje je rodila rođenjem Isusa:

„(Ona je postala) Majka svih onih izabраниh, a time i cijela riznica darova Presvetog Trojstva, tako da se ni kap toga ili čak i najmanja milost ne daje bez prethodnog prolaska kroz Marijino upravljanje.“²²⁵

Za tvrdnju da Marija ima posebnu ulogu u spasenju i davanju milosti ipak je potrebna dodatna argumentacija: „Premilostivi je Sin sve stavio u ruke svoje Majke, kao djelatnice milosti.“ Prema tome, Marija ima legitimitet u dijeljenju milosti vjernicima, ali i u zagovoru vjernika kod Isusa.²²⁶

Marijina posvećenost ljudima nastavlja se prikazivanjem Isusa u hramu, prilikom čega nudi Sina čovječanstvu:

„S najpotpunijom i najsavršenijom ljubavlju, dajem svog najdražeg Sina Isusa da oblikuje, prepravi i proslavi one koji žele sudjelovati u njegovu otkupljenju i naklonosti. I dajem im sebe da im budem zagovornik, majka, zaštitnica i potpora, njihov iskupitelj i branitelj od svih neprijatelja.“²²⁷

Za razliku od prikaza Marije na Kalvariji, kada je njezina uloga ostavljena po strani, u hramu ima značajniju ulogu, jer je ona ta koja nudi Isusa vječnom Ocu te se naglašava njezina poslušnost božanskom zakonu i ljubav prema čovječanstvu. Prilikom prikazivanja u hramu, ona oponaša

²²⁴ Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 231.

²²⁵ Isto.

²²⁶ Isto, 232.

²²⁷ Isto.

Božju ljubav, koji je dao svoga Sina za spas čovječanstva. Taj čin učinio je Mariju majkom svih vjernika.²²⁸

Ubertino zapisuje da je Marija na Kalvariji prošla veliku bol i tugu, koja ju je ujedinila sa Sinom:

„O, kad bi moja jadna duša s tobom mogla osjetiti kolika ja bila tuga samilosti koju je Isusovo srce osjećalo prema njegovoj ljubljenoj Majci! Razmotrite, koliko god možete, koliko je bila mjera patnje u srce Djevice. Jer, u srcu Djevice ne samo da nije bilo razloga koji bi mogao umanjiti snagu ove tuge nego je postojao samo razlog koji bi njezinu snagu povećao.“²²⁹

Marijina tuga bila je pokazatelj njezine snage i ljubavi koju je osjećala prema svom Sinu te se njezina patnja na neki način uspoređuje s Isusovom mukom, čime se njezina uloga u spasenju i otkupljenju uvećava i naglašava. Prema Ubertinu, Djevica je sudjelovala u Isusovoj mucijer jer je on otvoreno podržao Majčinu želju da bude ujedinjena s njim. Isto tako, zbog Isusovih riječi: „Ženo, evo ti sina“ (Ivan 19,26.27) svi ljudi postali su Marijina djeca; postala je majka onima zbog kojih je Isus razapet na križu. Ubertino, dakle, interpretira to poglavlje Evandjelja kao dokaz Marijina duhovnog majčinstva čovječanstvu.²³⁰

Zbog svoje povezanosti s Isusovom mukom, Marija je postala prva koja je sudjelovala u slavi njegova Uskrsnuća. Ubertino je uvjeren da iako Marija nije bila prva koja je vidjela uskrslog Krista, prva je znala za njegovo uskrsnuće zbog svoje majčinske intuicije i nepokolebljive vjere. Iz tog razloga nije išla u grobnicu, jer je već znala da je prazna.²³¹

Dakle, u djelu *Arbor vitae* Ubertino od Casale ističe franjevačka razmišljanja o marijanskim doktrinama. Njegovo naglašavanje događaja iz Isusova i Marijina života pokazuje da je duhovnost toga vremena bila usmjerena na isticanju povezanosti Krista i njegove Majke. Prisutnost Marije kao brižne majke, koja se brine o svojoj djeci, ključna je za misterij utjelovljenja. Marija je

²²⁸ Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 232..

²²⁹ Isto, 233.

²³⁰ Isto, 232.

²³¹ Isto, 234.

posrednica svoje djece, ona ih sluša, usmjerava i štiti, čime se učvršćuje doktrina o Mariji kao duhovnoj majci svih kršćana, figuri kojoj vjernici mogu vjerovati.²³²

²³² Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 235.

8. KULT DJEVICE MARIJE I SREDNJOVJEKOVNA UMJETNOST

Slikovni prikazi Djevice Marije pojavljuju se već od 2. i 3. stoljeća. Budući da su biblijski zapisi o Mariji vrlo rijetki i šturi, bilo joj je potrebno pripisati određene kvalitete i vrline kako bi se oblikovala ženska, majčinska figura koju će vjernici štovati. S obzirom na to da je u mnogim religijama prisutna figura Velike Majke, ali i drugih, poput Demetre, Atene, Afrodite ili Isis, kontinuitet figure ženske božice neminovno se morao nastaviti i u kršćanstvu.²³³ Prisutnost ženske figure u religiji, konkretno Marije u kršćanstvu, bilo je ključno da bi stanovništvo prihvatilo tu religiju. Prisutnošću takve figure stvorena je mogućnost da se vjernici koji od ranije štiju poganske božice pridruže ovoj novoj, patrijarhalnoj religiji.²³⁴ Kršćanstvo je, posebice u svojim začetcima, bilo dominantno patrijarhalna religija, u koju se postupno infiltrirala ženska figura Marije. Djevica je otpočetak predstavljala simbol Crkve, a razvoju njezina kulta u srednjem vijeku doprinijela je i činjenica da o njezinu životu postoji malo informacija u Bibliji, što je doprinijelo tome da umjetnici imaju veliku slobodu u oslikavanju života i fizičkih karakteristika Djevice Marije.²³⁵

Štovanje Djevice Marije bilo je nadahnuće i likovnim umjetnostima. Umjetnine koje prikazuju Djevicu Mariju nadahnute su brojnim mitovima iz važnijih događaja njezina života o kojima u Bibliji nema mnogo detalja. Primjerice, umjetnici su prikazivali događaje iz njezina djetinjstva, zaruka s Josipom, navještenja arkandela Gabrijela, Isusova rođenja, njezine smrti, uznesenja na nebo, krunidbe Marije kao kraljice neba, Marijina ukazanja svecima i puku. Osim toga, Marija se u umjetnosti pojavljuje kao zaštitnica vjernika, spasiteljica, čudotvorka. Posebno su značajni prikazi Marije kao crne Madone, čiji se nastanak bilježi u srednjem vijeku.²³⁶

Prema teološkim razmišljanjima, ona je rođena bez istočnoga grijeha, začela je kao djevica te je po smrti uznesena na nebo i te su dogme utjecale na način na koji se Marija prikazuje u ikonografiji.²³⁷

Lik Djevice Marije pojavljuje se u slikarstvu unutar katakomba već od 2. stoljeća. U slikarstvu u katakombama i na reljefima sarkofaga Marija je prikazivana i kako sudjeluje u prizorima iz Evandjelja, primjerice u navještenju. Uočava se da je u toj starokršćanskoj ikonografiji

²³³ Kyra Belan, *The Virgin in art: from medieval to modern* (London: Sirrocco, 2005), 19.

²³⁴ Isto, 20.

²³⁵ Isto.

²³⁶ Isto, 22.

²³⁷ Isto, 184-185.

naglasak na njezinoj majčinskoj ulozi.²³⁸ U počecima kršćanske ikonografije Bogorodica se u umjetnosti prikazuje kao majka s djetetom na krilu, što će obilježiti i kasniju ikonografiju posvećenoj Mariji. Temelj marijanske ikonografije položen je 431. godine, dakle od Efeškog sabora, kada je proglašena Bogorodicom. Uzevši u obzir tu dogmu, u istočnoj i zapadnoj Europi oblikovali su se ikonografski tipovi Bogorodice s djetetom prema kojima se naglašava majčinska uloga Djevice.²³⁹ U ranom srednjem vijeku umjetnici postaju sve više zainteresirani za ikonu Bogorodice, posebice tijekom krize ikonoklazma u Bizantu, te Rimska Crkva zauzima pozitivan stav prema svetim slikama. Velik broj slika na kojima je prikazana Djevica poslan je s Istoka na Zapad kako bi se očuvale. Završetkom Drugog ekumenskog nicejskog koncila 787. godine korištenje ikona postalo je legitimno.²⁴⁰

Od 5. do 6. stoljeća može se uočiti porast u liturgijskom štovanju Djevice Marije zbog dogme o Bogorodici. Otad se uočavaju novi tipovi ikonografije koji naglašavanju njezinu ulogu kao zagovornicu i pomoćnicu ljudi.²⁴¹ Širenjem carstva Karla Velikoga te početkom karolinške renesanse u 9. i 10. stoljeću proširuje se utjecaj talijanske i bizantske umjetnosti u skulpturama i u arhitekturi zapadne Europe. Krist je prikazivan kao kralj i sudac, odvojen od svijeta i ljudi, dok je Marija prikazana kao kraljica neba. U drvenim skulpturama Marija je prikazivana kao Madona s djetetom.²⁴² Do 13. stoljeća može se uočiti ikonografija koja veliča svršetak Marijina ovozemaljskog života i njezino uznesenje na nebo.²⁴³

Prikazivanje Djevice Marije kao crne Madone, koja je suosjećajna posrednica koja zagovara interes vjernika, popularizira se u Europi tijekom 11., 12. i 13. stoljeća. Na tim slikama Marija je prikazana kao moćna zagovornica i osoba koja je sposobna raditi čuda te tako intervenirati u životu vjernika. Iako su u tom razdoblju doktrine smjestile Mariju na značajno mjesto unutar kršćanske teologije, vjernici su smatrali da je Marija u potpunosti sveta te su se vodili mišljenjem da Božja majka mora sama po sebi biti božica.²⁴⁴ Zbog toga se stvaraju ikone poput

²³⁸ Belan, *The Virgin in art*, 186.

²³⁹ Anđelko Badurina et. al. *Leksikon ikonografije liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2006), 184.

²⁴⁰ Isto.

²⁴¹ Isto.

²⁴² Atkinson, *The Oldest Vocation*, 46.

²⁴³ Isto.

²⁴⁴ Isto, 34.

„Gospe od Guadalupe“ u 7. stoljeću te „Gospe od Montserrata“ u 12. stoljeću, u kojoj je Djevica smještena na prijestolju, nosi krunu te je prikazana kao Božja majka koja drži Isusa u naručju.²⁴⁵

Marijanska ikonografija srednjeg vijeka bila je nadahnuta djelom *Zlatna legenda*, ali i djelovanjem mistika poput svetog Bernarda i svete Brigite. U ikonografskim prikazima Majke Marije mogu se uočiti određeni simboli i ponavljajući motivi, poput plašta, tunike, krune, mjeseca, srca sa sedam bodlji.²⁴⁶ U razvijenom srednjem vijeku u zapadnoj Europi pojavljuju se motivi krune na glavi Bogorodice, čime ju se označava kao kraljicu, a posebice od 13. stoljeća, kada je motiv u umjetninama Marijina krunidba. U istom tom periodu, zbog povećanja pučke i monaške pobožnosti upućene Bogorodici, pojavljuju se i motivi u ikonografiji koji naglašavanju nježnost, majčinsku ljubav i dojenje. Međutim, tek pojava franjevaca i srednjovjekovnih mistika na Zapadu tijekom 14. i 15. stoljeća proizvest će širok spektar prikaza Djevice Marije, od prikaza Madone, Marije kao djevice, Marije kao rasplakane majke pod križem ili prikaz Marije koja sjedi s mrtvim Isusom Kristom u krilu.²⁴⁷

Umjetnost koja prikazuje Djevicu Mariju do 15. stoljeća oslikava sve uloge u kojima se Marija nalazila. Prikazana je kao majka, djevica, dijete, kraljica, savršena žena, božanstvo. Budući da je Marija majka i djevica, njezine temeljne karakteristike bile su u kontradikciji.²⁴⁸ Budući da nije moguće istovremeno biti i djevica i majka, ideal koji je Djevica Marija postavljala srednjovjekovnim ženama bilo je nemoguće dostići. Marija, dakle, ima i ljudske i božanske karakteristike. Zbog toga što je ona ipak čovjek, od žena se očekivalo da slijede njezin primjer.²⁴⁹

Umjetnine su bile vrlo značajne za kult Djevice Marije, jer su se u mnogim crkvama u Rimu čuvale ikone Djevice Marije koje su bile tretirane kao relikvije te su se smatrale svetima i čudotvornima. Te ikone koristile su se tijekom procesija i zbog njih je u Rim dolazio velik broj hodočasnika.²⁵⁰ Uviđamo da je prisutnost ikona u srednjovjekovnim crkvama služila u izgradnji i očuvanju kulta zbog tumačenja tih ikona kao svetih, što je pridonijelo hodočašćima u crkve u kojima su se nalazile svete slike.

²⁴⁵ Atkinson, *The Oldest Vocation*, 40.

²⁴⁶ Isto.

²⁴⁷ Badurina, *Leksikon ikonografije liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, 187.

²⁴⁸ Isto, 16.

²⁴⁹ Isto, 17.

²⁵⁰ Rubin, *Mother of God*, 99.

Tijekom srednjeg vijeka kršćanska umjetnost odražavala je svjetonazor vjernika. Mijenjanjem i razvojem kršćanske teologije mijenjala se i umjetnost koja je imala ideološku ulogu.²⁵¹ Vjernici su tijekom srednjeg vijeka tražili poveznicu između svog života i života Djevice Marije, što je, dakako, potaknuto povećanjem štovanja Isusove majke. Crkva je istovremeno inzistirala na korištenju i oslikavanju Marijinih vrlina te su se u mnogim crkvama izlagale slike u kojima je Marija prikazana kao kraljica raja, kako stoji pokraj Isusa poput božice. Osim slika u kojima su se naglašavale Marijine božanske karakteristike, u nekim slučajevima prevladavalo je isticanje njezinih ljudskih osobina, posebice u manuskriptima i umjetninama koje su oslikavale njezino djetinjstvo, koje nije opisano u Bibliji, već se prenosilo legendama te se nalazi u apokrifnim tekstovima poput *Jakovljeva protoevanđelja*.²⁵²

O važnosti marijanskih ikona za vjernike, ali i za propagiranje kulta Djevice, govori nam podatak da je krajem 13. stoljeća biskup Exetera, Peter Quinel, objavio odluku prema kojoj svaka crkva u njegovoj biskupiji mora imati ikonu Djevice Marije.²⁵³ Mali kipovi koji predstavljaju Djevicu Mariju ili njezinu obitelj nisu se samo izlagali i koristili za štovanje u crkvama i katedralama već ih je znatan broj obitelji koristio i u svojim domovima, kao predmet osobnog štovanja.²⁵⁴

Slike koje su se izlagale u katedralama, poput južnog portala katedrale Notre-Dame u Chartresu, oslikavaju Djevicu kako posreduje u ime čovječanstva u trenutku posljednjeg suda.²⁵⁵ Dakle, srednjovjekovni trendovi u umjetnosti koja oslikava Djevicu prate razvoj kulta, doktrina i dogmi o Mariji. Osim toga, slike koje prikazuju Djevicu imale su i pozitivan utjecaj na obrazovanje žena. Naime, slike koje se nalaze u Knjizi molitava Djevici Mariji prikazuju scene u kojima Marijina majka, sv. Ana, uči Mariju čitati, te se povjesničari slažu da je popularnost Knjige molitava i prisutnost te slike u njoj doprinijela stupnju pismenosti kod žena koje su bile većinski čitatelji toga djela.²⁵⁶

²⁵¹ Beth Williamson, *Christian Art. A Very Short Introduction* (Oxford: Oxford University Press, 2004), 2.

²⁵² Christine Havice, „Approaching Medieval Women Through Medieval Art“, u *Women in Medieval Western European Culture*, ur. Linda E. Mitchell (New York: Routledge, 1999), 349.

²⁵³ Bugslag, *Medieval Marian Pilgrimage in the Catholic West*, 516.

²⁵⁴ Isto, 350.

²⁵⁵ Isto.

²⁵⁶ Havice, „Approaching Medieval Women Through Medieval Art“, 350.

Inzistiranje Crkve na prikazivanju Marije kao djevice i supruge bilo je vidljivo u srednjovjekovnoj umjetnosti. Oslikavanje Marije na mozaiku u crkvi sv. Maria Maggiore u Rimu imalo je velik utjecaj na religiozni život i na štovanje djevice Marije. Taj mozaik predstavio je Mariju kao osobu u kojoj su ujedinjeni vječno djevičanstvo i ljudske osobine.²⁵⁷ Umjetnost je u srednjem vijeku imala velik utjecaj na propagiranje određenih poruka i očekivanja za žene, posebice umjetnost koja je prikazivala Djevicu Mariju i scene iz njezina života. Primjerice, tijekom 14. stoljeća naglašavana je važnost majčinstva u umjetnosti putem prikazivanja Djevice Marije s Isusom u naručju. Takva očekivanja naglašavaju tradicionalnu ulogu žena unutar obitelji te impliciraju da je jedina važna uloga u životu žene upravo uloga majke.²⁵⁸

Povezanost i sličnost između bizantinske i zapadnoeuropske marijanske umjetnosti upućuje na to kakvo je bilo razumijevanje i shvaćanje uloge Djevice Marije za srednjovjekovne vjernike. Tumačenja slika Djevice mogu biti stilistička, ikonografska ili teološka, no mogu se tumačiti i u kontekstu društvenih čimbenika. Feminističke znanstvenice, poput Margaret Miles, nalažu da su prikazi Djevice Marije u umjetnosti imale određenu ulogu za položaj žena, posebice sagledavajući takve prikaze u kontrastu s prikazivanjem Eve. Djevicu Mariju je tijekom 14. stoljeća u toskanskim slikama učestalo prikazivana s jednom izloženom dojkom, čime se naglašava majčinska uloga Marije, koja dojeći Isusa postaje majkom svih kršćana.²⁵⁹

Isto tako, smatra da su prikazi Marije imali utjecaj na prikazivanje drugih svetica. Madeline Caviness zastupa stav da čak i kada su slike Marije bile namijenjene za žensku upotrebu, žene nisu imale mogućnost kontroliranja sadržaja tih slika, a neke slike služile su oblikovanju ženskog ponašanja.²⁶⁰

²⁵⁷ Martin Warner, „Virginity matters: Power and Ambiguity in the Attraction of the Virgin Mary“ (Dizertacija, Durham University, 2003), 88.

²⁵⁸ Sandy Bardsley, *Women's Roles in the Middle Ages* (London: Greenwood Press, 2007), 24.

²⁵⁹ Margaret M. Miles, „The Virgin's One Bare Breast: Female Nudity and Religious Meaning in Tuscan Early Renaissance Culture“, u *The Female body in western culture: contemporary perspectives*, ur. Susan Rubin Suleiman (Harvard University Press, 1986), 193.

²⁶⁰ Miles, „The Virgin's One Bare Breast“, 194.

9. KULT DJEVICE MARIJE I SREDNJOVJEKOVNA KNJIŽEVNOST

Temelji srednjovjekovne marijanske književnosti mogu se pronaći u Bibliji. Inspiracija književnicima bili su zapisi iz Evanđelja po Luki, u kojemu se iznose podaci o Marijinu životu, navještenju, posjetu Elizabeti, koja je u tom trenutku trudna šest mjeseci, te Marijin hvalospjev u kojem navodi da njezina duša veliča Gospodina, Isusovo rođenje, odnosno put Marije i Josipa za Betlehem, donošenje Isusa u hram i sl. Ti su događaji u Crkvi slavljani kao Marijine radosti te se slave tijekom crkvene godine. Isto tako, u Evanđelju po Luki opisuju se i Marijine žalosti, odnosno događaji od odvajanja od Isusa, koji bježi u hram kada je imao 12 godina, do njegove smrti na križu.²⁶¹

Zbog činjenice da se u Evanđeljima ne nalazi mnoštvo informacija o Marijinu životu, dodatna inspiracija srednjovjekovnim književnicima bili su apokrifni tekstovi, poput *Jakovljeva protoevanđelja*, u kojem je opisan Marijin život od začeca do smrti. S druge strane, u starijim hebrejskim svetim spisima pronalaze se nadahnuća za marijanske simbole i personifikacije. Primjerice, gorući grm s kojim se susreo Mojsije simbolizira Marijino vječno djevičanstvo. Neke pjesme posvećene Mariji nisu ništa više od litanija u kojima se Mariju uspoređuje s ružom, nektarom, božanskom melodijom.²⁶²

U Britaniji je tijekom srednjeg vijeka književnost koja opisuje Marijin život vrlo popularna te koristi mnogo marijanskih simbola. Primjerice, marijanske propovijedi, poput *Catholic Homilies* Elfrica iz Eynshama, koja se datira u 10. stoljeće, ili *Festial* Johna Mirka, koji se datira u 14. stoljeće, vrlo su popularne zbirke kojima je cilj osigurati prisutnost blagdana posvećenih Mariji u crkvenom kalendaru.²⁶³

U srednjovjekovnoj književnosti priče o Djevici Mariji nalaze se u zbirkama o čudima i zapisima o hodočašćima. Najčešće se piše o marijanskim hvalospjevima i spjevovima te se pažnja čitatelja usmjerava na marijanske doktrine.²⁶⁴

²⁶¹ Georgiana Donavin, „Marian literature“, u *The Encyclopedia of Medieval Literature in Britain*, (3.8.2017., 10.1002/9781118396957.wbemlb030), 1.

²⁶² Isto, 2.

²⁶³ Isto.

²⁶⁴ Lesley K. Twomey, „Mary in Medieval Hispanic Literatures“, u *The Oxford Handbook on Mary*, ur. Chris Maunder (Oxford: Oxford University Press, 2019), 352.

Uz književna djela koja se usredotočuju na pojedine događaje iz Marijina života, postojali su i tekstovi koji su nastojali ispričati cijeli život Djevice. Te se priče temelje na Svetim spisima, a nerijetko se temelje i na *Zlatnoj legendi* Jacobusa de Voraginea ili djelu *Meditationes vitae Christi*, pobožnom tekstu iz 13. stoljeća koji je postao popularan zbog prijevoda na narodne jezike.²⁶⁵

Srednjovjekovni ljudi čitali su i slušali o epizodama iz Marijina života te tražili njezinu pomoć i posredništvo. Vjerovali su u njezin utjecaj na njihov svakodnevni život, čemu su doprinijeli i zapisi o čudima. Popularni dio marijanske literature su i časoslovi, uključujući Mali oficij Blažene Djevice Marije, koji zajedno s crkvenim kalendarom potvrđuje Marijinu životnu priču te omogućuje štovanje.²⁶⁶

9.1. ZAPISI O ČUDIMA DJEVICE MARIJE

Najzastupljenija srednjovjekovna djela koja su govorila o Djevici Mariji bili su zapisi o čudima koji su pronađeni u gotovo svim dijelovima svijeta. Srednjovjekovna Crkva smatrala je da je stvaranje svijeta jedino čudo, dok je Isusovo uskrsnuće posljedica tog stvaranja, jer su smatrali da je Bog u trenucima stvaranja Zemlje stvorio i sve moguće ishode u budućnosti. Sva su stvorenja, prema tome, rezultat prirode, ali i čuda.²⁶⁷ Svakodnevni su događaji, npr. rođenje djece i rast biljaka, prema tome čuda koja se događaju svaki dan, tj. znakovi Božje stvaralačke moći.²⁶⁸

Od 4. stoljeća nadalje čuda su često povezana sa svetim mjestima, poput Isusove grobnice, ili s mučeništvom svetaca. Čuda su, isto tako, pokazatelj da Bog djeluje kroz ljude, te da im pomaže.²⁶⁹

Od 11. i 12. stoljeća razmišljanja o čudima se mijenjaju, odnosno mijenja se tradicionalni pristup čudima. Bernard iz Clairvauxa smatrao je da postoje tri vrste čuda: jedinstvo Boga i čovjeka, majke i djevice te vjere i ljudskog srca.²⁷⁰ Zapisi o čudima Djevice Marije, znani i kao *Miraculi*, poznati su tijekom srednjeg vijeka. Tijekom 12. stoljeća pojavljuju se zapisi u kojima se u prvi plan stavlja Marijin glas te se naglasak stavlja na njezinu ulogu učiteljice i posrednice. Dakle, glas

²⁶⁵ Donavin *Marian literature*, 3.

²⁶⁶ Isto, 5.

²⁶⁷ Benedicta Ward, „Miracles in the Middle Ages“, u *The Cambridge Companion to Miracles*, ur. Graham H. Twelftree (Cambridge: Cambridge University Press, 2011), 149.

²⁶⁸ Isto, 150.

²⁶⁹ Isto.

²⁷⁰ Isto, 152.

Djevice Marije uvodi se u tekstove i prilagođava se vjernicima i publici koja želi čuti glas svoje duhovne majke. Prema tome, tekstovi koji se pišu tijekom 12. i 13. stoljeća imaju oblik dijaloga.²⁷¹

Prema Novom zavjetu, osoba koja je bila najbliža Isusu u njegovu ovozemaljskom životu bila je njegova majka Marija. O čudima vezanima uz Djevicu Mariju u Novom zavjetu znamo samo sljedeće: „Marija u sebi pohranjivaše sve te događaje i prebiraše ih u svome srcu.“ (Luka 2,19) Prema teologiji, Marijinim djelovanjem dogodila su najveća čuda, Bog je postao čovjekom, djevica je postala majka, Riječ je postala tijelom. Mariju se promatra samo kroz njezino majčinstvo u Novom zavjetu.²⁷²

Međutim, u srednjem vijeku, zbog teološke refleksije i štovanja Djevice Marije, smatralo se da netko tko je bio tako blizak Isusu Kristu mora moći koristiti tu poziciju kako bi zagovarao pomoć za grešnike kod Sina. Isto tako, zbog povećanog štovanja Djevice u srednjem vijeku smatralo se da je ona osoba koja uvijek pruža milost onima koji joj se mole. Samim time velik broj čuda pripisan je upravo Djevici Mariji, što je rezultiralo brojnim hodočašćima. Čuda koja je izvela Djevica Marija povezana su sa svetištima u njezinu čast te su bila usmjerena na fizičke predmete povezane s Marijom. Iako bez pokrića u Novom zavjetu, čuda povezana s relikvijama Djevice postala su značajan dio srednjovjekovnog religioznog života. Čuda koja je izvela Djevica Marija odnose se na zaštitu u vremenu velike opasnosti, posebice od smrti.²⁷³

Do 11. stoljeća zapisi i priče o čudima Djevice Marije koji su kružili Europom govorili su samo o tome da je ona otkupljivala grešnike. Već je spomenuto da, teološki gledano, Marija ne čini čuda sama, već samo kroz Boga. Međutim, u praksi, u mnoštvu priča Djevica se prikazuje kao svemoćna figura koja ima vlast nad anđelima i demonima.²⁷⁴ Uloga Marije u zapisima o čudima je, dakle, odraz vjerovanja ljudi koji su smatrali da je ona vrlo moćna i da može djelovati bez pomoći i prisustva Isusa Krista.²⁷⁵

Većina zapisa o čudima Djevice Marije rezultat su rada redovnika u 12. i 13. stoljeću. Te marijanske priče sadržavale su svakodnevne priče iz života Europljana te su govorile o njezinim

²⁷¹ Vanessa Rose Corcoran, „The Voice of Mary: Later Medieval Representations of Marian Communication“ (Dizertacija, The Catholic University of America, 2017), 15.

²⁷² Ward, *Miracles in the Middle Ages*, 155

²⁷³ Isto.

²⁷⁴ Warner, *Alone of All Her Sex*, 323.

²⁷⁵ Deeter, *An Analysis of the Literary Manifestations of the Cult of the Virgin Mary*, 13.

intervencijama. Legende o Marijinim čudima bile su uglavnom utješne, no neke su sadržavale i opomene za neposluh. Marija se pokazala zahvalnom za svaki čin vjere kršćana te spremna kazniti sve one koji zanemaruju mogućnost njezine milosti.²⁷⁶ U kasnom srednjem vijeku zapisi o čudima oslikavali su Mariju kao posrednicu, jer je u toj poziciji Marija zagovarala milost za vjernike kod svoga sina.²⁷⁷

Zbirke Marijinih čuda su u srednjovjekovnoj književnosti imale su velik utjecaj u popularizaciji kulta Djevice. Najčešći književni oblici Marijinih čudesa su novele i drame.²⁷⁸ Tekstovi Marijinih čudesa bili su prisutni u svim dijelovima Europe gdje se njegovala pobožnost prema Mariji. Za ovu vrstu književnosti karakteristični su zajednički elementi u gotovo svim mirakulima. Značajnu ulogu u razvoju europskih zbirki Marijinih čuda imala je latinska književnost, odnosno, latinske verzije Marijinih čuda. Isto tako, za zbirke Marijinih čuda karakteristično je to što su se brojni slični sadržaji i motivi pojavljivali u mnogim zbirkama. Prevoditelji zbirki prilagođavali su priče o Marijinim čudima svojoj sredini, dodavali su lokalna mjesta i imena kako bi povećali interes puka za neko Marijino svetište ili mjesto hodočašća. No, iako su prevoditelji mijenjali neke nazive i dodavali lokalna obilježja pričama o Marijinim čudima, te promjene nisu utjecale na sadržaj i poruku djela.²⁷⁹

Priče o Marijinim čudima mogu se pronaći u hagiografijama, crkvenoj povijesti i kronikama samostana. Vjernici su slušali te legende u crkvi, tijekom hodočašća, na pučkim svečanostima i skupovima, te su ti tekstovi imali brojnu publiku. Legende o Marijinim čudima bile su prilagođene srednjovjekovnom čovjeku. Pisane su poetično i prostodušno, naglašavale su oprost i značaj vjere, te su za srednjovjekovnog vjernika bile istinite.²⁸⁰

Zapadnoeuropske priče Marijinih čuda karakteriziraju Mariju kao nebesku kraljicu koja se spušta među ljude da bi im pomogla, te da sudjeluje u svim događajima njihova života. Na taj način, uzvišena nebeska kraljica postaje tješiteljica, nježna majka koja pomaže svojoj djeci u

²⁷⁶ Miri Rubin, *Emotion and Devotion. The Meaning of Mary in Medieval Religious Cultures* (Budimpešta: CEU Press, 2009), 34.

²⁷⁷ Corcoran, „The Voice of Mary“, 180.

²⁷⁸ Ivanka Petrović, *Marijini mirakuli u hrvatskim glagoljskim zbirkama i njihovi Evropski izvori* (Zagreb, 1977), 10.

²⁷⁹ Isto, 11.

²⁸⁰ Isto, 12.

nevolji. Isto tako, priče o čudima oslikavaju Mariju kao blagu i milosrdnu, prisutnu u svim svakodnevnim situacijama, koja ima empatiju za ljudsku patnju.²⁸¹

Prvi tekstovi Marijinih čudesa, koji se isto tako nazivaju mirakulima, u zapadnoj Europi nastaju tijekom 6. stoljeća, koje je napisao Grgur iz Toursa. U svom djelu *Libri Miraculorum* Grgur je napisao osam priča o Marijinim čudima. Osim njega, značajni pisci Marijinih čuda su Grgur Veliki koji djeluje u 6. stoljeću, Pavao Đakon iz Napulja koji djeluje u 9. stoljeću, Fulbert iz Chartresa i Johannes Monachus koji djeluju u 10. i 11. stoljeću, te Guibert de Nogent, Hildebert, Anselm Canterburyjski koji pišu tijekom 12. stoljeća.²⁸²

Tijekom 11. stoljeća oblikuju se prve skupine latinskih mirakula koje će imati velik utjecaj u kasnijim zbirkama Marijanskih mirakula, od kojih se najstarija skupina naziva *HM*, prema prvom i posljednjem mirakulu *Hildefonsus-Murielidis*.²⁸³

Od latinskih zbirki Marijinih čuda koje nastaju tijekom 12. i 13. stoljeća, najznačajnija je zbirka *Liber de miraculis Sanctae Dei Genitricis Mariae*, autora Botha Prieflinga, koja sadrži 42 mirakula.²⁸⁴

Na području današnje Francuske su napisane najutjecajnije zbirke Marijinih mirakula, koje su pisane na latinskom i na pučkom jeziku. Zbirke na latinskom jeziku su tijekom 12. stoljeća vezane uz slavna Marijina svetišta i hodočasnička mjesta. Primjerice zbirka *Miracula ecclesiae Costantiensis* vezana je uz svetište Coutances, zbirka *De miraculis S. Mariae Laudunensis* vezana je uz svetište Laon.²⁸⁵ Najznačajnija i najpopularnija zbirka Marijinih čuda na tom području je *Miracles Nostre Dames* koju je napisao Gautier de Coincy u 12. stoljeću.²⁸⁶ Ta zbirka Marijinih čuda utjecale su na ostale brojne zbirke koje su se pojavljivale diljem Europe u tom razdoblju.²⁸⁷

Anglonormanska književnost bilježi velik broj Marijinih mirakula, ali i druge marijanske literature. Tijekom 12. stoljeća nastaje *Adgarova zbirka*, koja se smatra prvom europskom zbirkom Marijinih čuda na pučkom jeziku, koja ima 40 legendi pisanih u stihovima. Nadalje, *Druga*

²⁸¹ Petrović, *Marijini mirakuli*, 12.

²⁸² Isto, 15.

²⁸³ Isto, 16.

²⁸⁴ Isto.

²⁸⁵ Isto.

²⁸⁶ Isto, 17.

²⁸⁷ Isto, 9.

anglonormanska zbirka Marijinih mirakula nastaje tijekom 13. stoljeća, te se u njoj primjećuje utjecaj anglo-latinskih mirakula²⁸⁸.

Za književnost na području današnje Velike Britanije značajna je zbirka *Liber Miraculorum Sanctae Dei Genitricis semperque Verginis* koju je sastavio William od Malmesburyja u 12. stoljeća. Ta zbirka je imala znatan utjecaj na literaturu Marijinih mirakula diljem Europe²⁸⁹. Ipak, u sjeverozapadnoj Europi se bilježi nastanak najznačajnijih Marijinih mirakula na pučkim jeziku u 14. stoljeću tijekom djelovanja pjesnika Geoffreyja Chaucera²⁹⁰.

Ostale zbirke Marijinih čuda pojavljuju se i na području današnjem Portugala tijekom 15. stoljeća djelom *Livro dos Padres Santos* i u nordijskoj književnosti tijekom 14. stoljeća zbirkom *Maria Saga*.²⁹¹

²⁸⁸ Petrović, *Marijini mirakuli*, 9.

²⁸⁹ Isto, 16

²⁹⁰ Isto, 9.

²⁹¹ Isto, 18.

10. POLOŽAJ I ULOGA ŽENA U SREDNJEM VIJEKU

Teološke interpretacije koje su pružili crkveni oci i drugi teolozi imale su značajnu ulogu u percepciji žena u srednjovjekovnom društvu. Počevši od Biblije, prema kojoj su već od Knjige Postanka žene u inferiornijem položaju, budući da je Eva stvorena od Adamova rebra, naglašava se sekundarni položaj žene u društvu. Nadalje, apostol Pavao naložio je da žene trebaju biti tihe u crkvi te da trebaju služiti svojim supruzima. Crkveni oci isto su tako ponudili i biološko objašnjenje prema kojemu su žene slabije i u biološkom i u duhovnom smislu od muškaraca. Srednjovjekovni teolozi, poput sv. Tome Akvinskog, tvrdili su da je stvaranjem ljudi prirodno stanje takvo da je žena inferiorna u odnosu na muškarca, odnosno da muškarac i žena nisu stvoreni jednakima.²⁹² Prema tome, žene su bile podložnije požudi i manje su se služile razumom od muškaraca.²⁹³ Takva naređenja i očekivanja uvrštena su u srednjovjekovne kriterije ženstvenog ponašanja. Savršena žena bila je čestita, tiha i poslušna. Takvo viđenje ženstvenosti naglašeno je i djelovanjem Djevice Marije, koja je služila kao primjer poslušnosti prema Bogu i suprugu.²⁹⁴

Kada se govori o srednjovjekovnim ženama kao jednoj grupi, često se implicira da one imaju mnogo zajedničkih karakteristika. No srednjovjekovne žene razlikovale su se po društvenom statusu, religiji, dobi, vjenčanom statusu, ali i iskustvima. Ono što možemo reći jest da su žene bile inferiorne muškarcima, odnosno srednjovjekovno društvo bilo je patrijarhalno.²⁹⁵

Položaj žena u srednjem vijeku može se razmatrati kroz nekoliko uloga žena i kroz životne stadije – položaj tijekom djetinjstva, braka, položaj žene kao majke, obveze u kućanstvu, obveze u Crkvi i sl. U ovom poglavlju bavit ćemo se položajem žena tijekom odrastanja, braka i majčinstva.

10.1. ODRASTANJE

Ako obrazovanje i odrastanje shvatimo kao nešto što će služiti djeci u odrasloj dobi, onda možemo razumjeti zašto se u srednjem vijeku razlikovao odgoj među dječacima i djevojčicama. Djevojčicama su se nastojale usaditi ženstvene vrijednosti, koje bi im služile u njihovoj ulozi majke, supruge ili redovnice. Tijekom odrastanja djevojčice su shvatile da im se postavljaju

²⁹² Shahar, *The Fourth Estate*, 24.

²⁹³ Schaus, *Women and Gender in Medieval Europe*, 285.

²⁹⁴ Isto.

²⁹⁵ Bardsley, *Women's Roles in the Middle Ages*, 1.

određena očekivanja. Trebale su biti tihe i poslušne. Isto tako, za odgoj djevojčice bilo je bitno omogućiti vježbanje kućanskih poslova. Djevojčice koje su rođene u plemićkoj obitelji učile su čitati, dok su kćeri seljaka učile upravljati kućanstvom i kako zaraditi novac.²⁹⁶

Majke su bile odgovorne za odgoj kćeri, dok je u bogatijim obiteljima tu ulogu majke mijenjala sluškinja. Dužnost osobe koja odgaja djevojčicu, bila to majka ili sluškinja, bila je da joj usadi moralne principe i ponašanja koja će joj biti korisna u odrasloj dobi. Isto tako, djevojčice su bile poučavane skromnosti, poniznosti i šutnji, dok se ogovaranja, kao i osobno ukrašavanje, nisu poticali.²⁹⁷

Kažnjavanje i uspostavljanje discipline isto je tako bio ključan aspekt srednjovjekovnog odgoja. Budući da se od djevojčica očekivala poslušnost, roditelji su često koristili fizičko kažnjavanje za uspostavljanje autoriteta.²⁹⁸

Za imućnije obitelji bilo je bitno i obrazovanje o religiji koje su omogućavali svojoj djeci. Majke su birale knjige i tekstove koje su njihove kćeri čitale. Autorica Jennifer Ward tvrdi da su slike svete Ane koja poučava svoju kćer, Djevicu Mariju, čitanju te slike koje prikazuju Djevicu Mariju kako čita tijekom navještenja bile utjecajne u bogatijim obiteljima, jer su životi svetaca i mučenika predstavljali uzor djevojčicama u odrastanju. Stoga su se među štivom koje su djevojčice čitale u sklopu svog obrazovanja nalazili molitvenici.²⁹⁹

10.2. BRAK

Kvalitete koje su bile smatrane ženstvenima potvrđivale su podređenost žena u društvu. Postojalo je shvaćanje da su žene nevjernice, sklone zavodjenju muškaraca te da takva njihova priroda treba biti potisnuta nametanjem poslušnosti. Do udaje žene trebaju biti podložne ocu, a nakon udaje suprugu. Mnoge kvalitete koje su bile pripisivane savršenoj ženi imaju korijen u viteškoj književnosti, koja je nastala krajem dvanaestog stoljeća. Prema tim viteškim romanima, idealna žena bila je čedna, udana plemkinja. Ona je bila graciozna i elegantna, održavala je gozbe, prisustvovala viteškim turnirima i drugim zabavama te je često služila kao ukras svom suprugu. Te kvalitete koje su se nametale plemkinjama bile su u suprotnosti sa stvarnim ženama koje su trebale

²⁹⁶ Ward, *Women in Medieval Europe 1200-1500*, 15.

²⁹⁷ Isto, 17.

²⁹⁸ Isto, 20.

²⁹⁹ Isto, 19.

obavljati svakodnevne zadatke i uloge. Od supruge plemića očekivalo se da bude upraviteljica kućanstva, obrazuje i odgaja djecu te da posjeduje osobine koje joj omogućuju da u odsustvu supruga obnaša njegov autoritet.³⁰⁰

Za osobe koje stupaju u brak taj čin označavao je početak odraslog života te u nekim slučajevima stvaranje novog, neovisnog domaćinstva. Bez obzira na ekonomski i društveni status, sklapanje braka bilo je povod za slavlje, a Crkva je imala ključnu ulogu u tom procesu.³⁰¹ Crkva je odobravala sklapanje braka već od početka adolescencije; dakle, djevojčice su mogle stupiti u brak s dvanaest, a dječaci s četrnaest godina.³⁰²

Kršćanska teologija naglašavala je da je savršen život za ženu onaj trajnog djevičanstva, no isto tako smatrala je da je brak nužan za održavanje društva, rađanje djece i izbjegavanje grijeha. Smatralo se da se brakovima uređuje i cjelokupno društvo jer se time smanjuje opasnost od bluda.³⁰³ Stoga je Crkva naučavala da se jedino u braku dozvoljavaju seksualne aktivnosti. Tako je tijekom 11. i 12. stoljeća sklapanje braka postao jedan od sedam svetih sakramenata te se smatrao nerazrješivom vezom između supružnika.³⁰⁴ Seksualnost je za brak bila izuzetno bitna te se od dvanaestog stoljeća brak smatra nevažećim ako nije konzumiran.³⁰⁵

Sklapanjem braka autoritet nad ženom prešao je s njezina oca na supruga te je žena time bila obilježena svojim statusom supruge. Već je poznato da je u patrijarhalnim obiteljima muškarac taj koji je odgovoran za financije, izvršavanje obveza u javnosti i za kontroliranje članova obitelji. Za ženu brak je značio nove dužnosti u kućanstvu, uključujući i obveze prema djeci. Međutim, položaj žena razlikovao se ovisno o zanimanju njihova supruga. Supruge plemića, trgovaca, ribara ili mornara morale su biti spremne preuzeti ulogu svoga supruga kao glave obitelji.³⁰⁶ Jedna od ženinih uloga unutar obitelji bila je školovanje djece, učenje molitvi i prenošenje štovanja svojoj djeci. U kasnom srednjem vijeku povećanjem pismenosti među plemstvom uzor ženama predstavljala je majka Djevice Marije, sv. Ana, koja uči svoju kćer čitati.³⁰⁷

³⁰⁰ Ward, *Women in Medieval Europe 1200-1500*, 19.

³⁰¹ Isto, 29.

³⁰² Isto, 30.

³⁰³ Ana Pecoja, „Žena u feudalnom društvu“ (Diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, 2013), 10.

³⁰⁴ Isto, 32.

³⁰⁵ Isto, 33.

³⁰⁶ Ward, *Women in Medieval Europe 1200-1500*, 50.

³⁰⁷ Bardsley, *Women's Roles in the Middle Ages*, 47.

Od 13. stoljeća svećenici i drugi crkveni dužnosnici imali su pozitivniji pogled na brak, no to ne implicira i pozitivan stav prema seksualnom odnosu. Spolni odnos prije braka te u nekim slučajevima i nakon sklapanja braka smatran je grijehom. Stoga je brak Josipa i Marije predstavljen kao ideal svim kršćanskim parovima, jer su oni ujedinjeni bez spolnog odnosa te su predstavljali osobine dobrih i brižnih roditelja.³⁰⁸

10.3. MAJČINSTVO

Tijekom srednjeg vijeka od žene se očekivalo da će postati majka, no broj djece se razlikovao među društvenim klasama zbog kvalitete prehrane. Seljačke obitelji imale su u prosjeku šestero djece, dok su plemićke obitelji imale veći broj djece. Iskustvo majčinstva razlikovalo se ovisno o mjestu življenja, društvenom statusu i broju djece.³⁰⁹ U nekim gradovima i selima broj djece ukazivao je na bogatstvo obitelji, tako da su bogatije obitelji u prosjeku imale veći broj djece.³¹⁰

Spolni odnos nakon porođaja nije bio dozvoljen ukoliko majka nije obavila pročišćenje. Ta tradicija proizlazila je iz blagdana Pročišćenja Blažene Djevice Marije, koji se obilježavao 2. veljače svake godine. Prilikom rituala pročišćenja žena bi s prijateljicom ili rodbinom izašla iz kuće te bi je svećenik polio svetom vodom dok je klečala ispred crkve. Nakon toga dobila je posvećeni kruh nakon svete mise.³¹¹ Postojanje ovog rituala naglašava stav Crkve o rađanju kao nečem nečistom, te utjecaj kulta Djevice Marije na život žene nakon rođenja djeteta.

Tijekom prvih nekoliko godina djetetova života majka je bila odgovorna za njegov moralni i intelektualni razvoj. Bogatije majke podučavale su djecu osnovama čitanja i zbrajanja, no broj majki koje su si mogle priuštiti obrazovanje djece bio je vrlo malen. Osim toga, od majki se očekivalo da dijete nauče vjerskim zakonima. Siromašne majke učile su djecu kućanskim zaduženjima.³¹²

Stavovi o majčinstvu tijekom srednjeg vijeka su se mijenjali. U ranom srednjem vijeku Crkva je stavljala naglasak na djevičanstvo te su se porođaj i majčinstvo smatrali preprekom k

³⁰⁸ Atkinson, *The Oldest Vocation*, 153.

³⁰⁹ Bardsley, *The Role of Women*, 109.

³¹⁰ Isto.

³¹¹ Isto.

³¹² Isto, 115.

ostvarenju posvećenog kršćanskog života. Međutim, tijekom razvijenog srednjeg vijeka popularizacijom reprezentacija Djevice Marije i predstavljanjem Marije kao majke u umjetnosti, poeziji i liturgiji, dolazi do pozitivnijeg stava prema majčinstvu unutar Crkve. No zbog isticanja Marijina djevičanstva, napravljen je odmak između njezina majčinstva i običnih majki. Marija je rodila Isusa bezbolno i bezgrešno, stoga se njezino rađanje ne vidi kao nešto nečisto. U kasnom srednjem vijeku zbog manuskripta i molitvenika u kojima se Marija prikazuje kako se brine o Isusu dok je dijete, majčinstvo među teolozima postaje prihvaćen oblik života.³¹³

Što se tiče uloge žene kao majke, Biblija ženama daje dvosmislene poruke. U jednu ruku kaže: „A spasit će se rađanjem djece ako ustaje u vjeri, ljubavi i posvećivanju, s razborom“ (1. Timoteju 2,15), što govori da je za spasenje žene, odnosno za vječni život u raj, potrebno da je posvećena, razborita majka, odnosno da je majčinstvo jedan od načina za ženino spasenje. S druge strane, u Knjizi Postanka Jahve kažnjava ženu jer je zbog nje grijeh došao na Zemlju: „Trudnoći tvojoj muke ću umnožit', u mukama djecu ćeš rađati. Žudnja će te mužu tjerati, a on će gospodariti nad tobom“ (Knjiga Postanka 3,16). Čitanjem Biblije žene se podsjećaju na to da je Eva zaslužna za prvi čovjekov grijeh.³¹⁴

Možemo zaključiti da je majčinstvo tijekom srednjeg vijeka bilo suočeno s mnogo očekivanja i predrasuda. Neki religijski autori osuđuju porođaj i majčinstvo kao nešto nečisto, dok su s druge strane majke cijenjene u društvu zbog povezanosti i utjecaja koji imaju na djecu. Iako su se iskustva odgoja djece razlikovala među ženama različitog ekonomskog statusa, većina žena imala je slično iskustvo trudnoće i porođaja. Kako je većina srednjovjekovnih žena postala majkama, majčinstvo je bilo središnji identitet žene u svim društvenim klasama.³¹⁵

³¹³ Bardsley, *The Women's Role*, 117.

³¹⁴ Isto, 118.

³¹⁵ Isto.

11. SREDNJOVJEKOVNE ŽENE: EVINE ILI MARIJINE KĆERI?

Tijekom srednjeg vijeka žene su smatrane Evinim kćerima, dakle potomcima žene koja je izdala čovječanstvo. Razvojem kulta Djevice Marije, posebice od 12. stoljeća, formiran je koncept djevice koja je rodila Spasitelja, posrednice i zagovornice kršćana koja nije grešna. Eva je bila žena koja je prva grijeshila, a Djevica Marija na svijet je donijela Spasitelja koji je omogućio oslobođenje od grijeha te je ona prema tome nova Eva i poništila je Evinu djelovanje i grešnost. Isto tako, u tom razdoblju smatralo se da je Djevica ta koja čini čuda i pomaže vjernicima te posreduje i zagovara interes vjernika kod Isusa Krista i ona je, prema tome, poveznica između neba i zemlje.³¹⁶ Smatralo se da je Djevica Marija čista duha i tijela, da je kraljica svih djevice, utjelovljenje čednosti i vjernosti. Razvoj doktrine o Mariji kao novoj Evi, zaslužnoj za otkupljenje grijeha i spas čovječanstva, doveo je do djelomičnog poboljšanja položaja žena.³¹⁷

Petar Abelard, teolog i filozof, usporedio je žene s Djevicom Marijom u 11. stoljeću, dok se časna sestra Heloiza u 12. stoljeću obraća ženama kao nasljednicama Eve, u čemu uviđamo postojanje dvaju suprotnih shvaćanja žena i njihove važnosti u srednjovjekovnom društvu. Heloiza se usredotočuje na grešnost žena te smatra da su žene uzrok propasti čovječanstva, dok se Abelard koristi biblijskim pričama o svetim ženama i ističe da su neki od najodanijih Isusovih sljedbenika bile žene.³¹⁸

Prema tome, ideal za srednjovjekovne žene bio je dvostruk, kao i očekivanja o njihovu ponašanju. Crkva im je govorila da su inherentno zle zbog Evinih djela, no u isto vrijeme Djevica Marija dokazuje da žene mogu biti predmet štovanja.³¹⁹ Prema srednjovjekovnim autorima, žene su sličnije Evi nego Djevici Mariji te im žene često služe kao motiv za personifikaciju grijeha. Često su povezivane s ogovaranjem, nepotrebnim pričanjem i nepažnjom.³²⁰

Svećenici, kao i srednjovjekovni pisci, često su propovijedali o temi poroka, kojima su žene bile posebno podložne. Osim toga, Crkva je smatrala da su žene svojevoljne, svadljive, neposlušne,

³¹⁶ Shahar, *The Fourth Estate*, 24.

³¹⁷ Isto, 25.

³¹⁸ Isto, 26.

³¹⁹ Bardsley, *Women's Roles in the Middle Ages*, 172.

³²⁰ Isto, 176.

slabe, nepouzidane, pohotne, nerazumne te sklone svađi. Stoga ne čudi da su u Crkvi žene učestalo nazivane potomcima Eve, s kojom ih se nerijetko uspoređivalo.³²¹

11.1. DJEVICA MARIJA KAO NEDOSTIŽAN IDEAL

U srednjem vijeku, a posebice u kasnom srednjem vijeku, Djevica Marija bila je predmet molitve i liturgijskog štovanja. Mnoge crkve i katedrale posvećene su njoj te je umjetnost imala veliku važnost u interpretaciji Marijinih uloga i vrlina. Za žene, ta pobožnost prema Djevici ima i pozitivne, ali i negativne posljedice. Slike Djevice koja je prikazana kako doji Isusa i kao majčinska figura šalje poruku da je majčinstvo ključno za ispunjenje ženske uloge u ovozemaljskom životu. Marija je tako služila kao majčinska figura svim vjernicima.³²² No teolog Petar Abelard ne svrstava sve žene u istu kategoriju. On smatra da su jedino redovnice vrijedne usporedbe s Djevicom Marijom, dok su žene koje su seksualno aktivne inferiorne muškarcima.³²³

Vrline koje je Crkva od 4. stoljeća isticala kod Djevice bile su čednost, umjerenost u jelu i piću i pobožnost. Te se karakteristike često vežu uz život redovnika i redovnica.³²⁴ Marija je primjer vjere, hrabrosti, ali ponajviše djevičanstva. Položaj žena tijekom srednjeg vijeka bio je u velikoj mjeri određen učenjem crkvenih otaca. Sv. Jeronim je, primjerice, navodio da je djevičanstvo jedna od najpoželjnijih vrlina koje žena može posjedovati te da se na taj način može izdići iznad svoje grešne i slabe prirode.³²⁵ S druge strane, sv. Augustin smatrao je da je jedina važna uloga žena ta da rađaju. Crkveni oci proširili su pojam djevičanstva nakon 7. stoljeća, kada je Crkva proglasila službeni stav da je Djevica Marija vazda-djevica, odnosno da je do smrti ostala djevica. Shodno tome, sv. Augustin smatrao je da za ostvarenje potpunog djevičanstva nije dovoljno samo fizičko djevičanstvo, već žena mora biti i duhovno čista.³²⁶ Crkveni otac Ambrozije definira djevicu kao onu koja nije imala seksualni odnos, no on smatra da djevičanstvo nije samo fizička kvaliteta. Ambrozije navodi i druge kvalitete koje Marija posjeduje te ih naziva djevičanstvom uma. Prema

³²¹ Ward, *Women in Medieval Europe 1200-1500*, 3.

³²² Bardsley, *Women's Roles in the Middle Ages*, 174.

³²³ Shahar, *The Fourth Estate*, 26.

³²⁴ Cara Elizabeth Furman, „The Virgin Mary in High Medieval England: A Divinely Malleable Woman: Virgin, Intercessor, Protector, Mother, Role Model“ (Diplomski rad, 2003), 14.

³²⁵ Bardsley, *Women's Roles in the Middle Ages*, 30.

³²⁶ Isto.

njemu, kvalitete koje posjeduje osoba koja ima djevičanstvo uma su oprez u govoru, briga o siromašnima, marljivost, dobra volja i ljubav prema razumu.³²⁷

Od 9. stoljeća nadalje smatralo se da je Marija posrednica između vjernika i Isusa Krista, da pomaže ljudima u ostvarenju njihovih molitvi. Kao takva, Marija je bila posrednica između neba i zemlje te zbog njezine uloge kao posrednice, žene dobivaju određenu moć. Smatralo se da žene, poput Marije, mogu biti prijenosnice Božje volje i riječi te zbog toga neke žene postaju sveticama, u čemu se može primijetiti i pozitivan utjecaj kulta Djevice Marije.³²⁸

Tijekom 11. stoljeća kult Djevice postao je značajan u životu mnogih vjernika, a samim time ta je privrženost Isusovoj majci bila nadahnuće mnogim umjetnicima. U kasnosrednjovjekovnim prikazima Djevice i Isusa naglašavaju se njezine majčinske kvalitete s kojima se žene mogu identificirati. No iako je naglašavanje Marijine ljudskosti moglo doprinijeti pozitivnijem pogledu na ulogu žena unutar obitelji, ono je zapravo naglasilo nedostižan standard savršenstva koji je nametnut ženama. Marija nije bila samo majka, već i djevica, što nijedna žena ne može postići.³²⁹ Pozitivne ženske osobine bile su vezane uz njezin položaj u kućanstvu i obitelji unutar kojih se mogu biti brinuti o djeci i suprugu te na taj način doprinositi društvu.³³⁰

³²⁷ Bardsley, *Women's Roles in the Middle Ages*, 30.

³²⁸ Isto, 18.

³²⁹ Isto, 4.

³³⁰ Eleanor Janega, *The Once and Future Seks: Going Medieval on Women's Roles in Society* (New York: W. W. Norton & Company, 2023), 182.

12. UTJECAJ KULTA DJEVICE MARIJE NA POLOŽAJ ŽENA U SREDNJEM VIJEKU

Postoji opširna literatura koja se bavi kultom Djevice Marije u srednjem vijeku te se neki povjesničari, poput Marine Warner, zalažu za to da je štovanje Marije u periodu ranog kršćanstva zadobilo određene elemente koji su ostali gotovo nepromijenjeni u kasnijim razdobljima. Isto tako, zalaže se da su prezentacije Marije i u formalnoj teologiji, kao i u kulturi, osmislili muškarci kako bi bila primjer pasivnog, poslušnog ponašanja za sve žene.³³¹

Crkva je imala velik utjecaj za shvaćanje ženstvenosti i uloge žena u srednjem vijeku. Djevica Marija bila je simbol čistoće i dobrote te je služila kao uzor ženama od kojih se očekivalo da slijede njezin primjer. Svećenici su naglašavali važnost Marijina primjera te savjetovali ženama da ostanu djevice, da uvijek budu dobre volje te da ne pričaju olako. Navodili su, naime, da Marija u Bibliji govori samo četiri puta, i to samo ako je bilo potrebno. Zbog toga navode da se, ako žele slijediti Marijin primjer, žene moraju suzdržavati od nepotrebnih razgovora.³³²

Proučavajući kasnosrednjovjekovne marijanske propovijedi uviđa se da je Marija opisivana kao aktivna, jasna i ključna osoba u Isusovu životu od njegova rođenja do smrti i uskrsnuća. Štovanje Djevice Marije se moglo koristiti kako bi se kontrolirale žene ili kako bi se demonstrirala grešnost žena u usporedbi s Marijinom savršenosti, no marijansko štovanje isto je tako omogućilo odmak od dotadašnjeg uspoređivanja s Evom, koja je odgovorna za grešnost čovječanstva. Umjesto s Evom, žene su se mogle identificirati s Marijom kao drugom Evom, koja je zbog sudjelovanja u Isusovu životu i mučeništvu pomogla da se čovječanstvo spasi od istočnoga grijeha.³³³

Marija je tijekom srednjeg vijeka karakterizirana kao udana žena koja je istovremeno djevica i majka. Utjecaj kulta Djevice Marije na srednjovjekovno shvaćanje braka i djevičanstva bio je značajan te se može zaključiti da je to shvaćanje utjecalo na položaj žena unutar obitelji i u srednjovjekovnom društvu.³³⁴

Majčinstvo u srednjem vijeku usko je povezano sa statusom i očekivanjima vezanima uz žene. Za to je zaslužna i Crkva, jer su zapisi o ženama u Bibliji i uloge koje su ženama bile dostupne

³³¹ Schaus, *Women and Gender in Medieval Europe*, 541.

³³² Isto, 173.

³³³ Isto.

³³⁴ Warner, *Virginity matters*, 76.

u Crkvi i u zajednici bile vrlo specifične.³³⁵ Shvaćanja majčinstva u kršćanstvu bila su uvjetovana figurom Djevice Marije, iako su vrline i karakter Djevice većinski proizvod religijske mašte i legendi, a ne biblijskih zapisa, jer se ona pojavljuje u vrlo malo biblijskih priča.³³⁶

Tijekom 12. stoljeća zbog Marijine patnje tijekom Isusove smrti majčinstvo je u kršćanstvu bilo identificirano sa boli i patnjom, a budući da se patnja povezuje sa svetošću, postalo je moguće da majke postanu svetice; dakle, to više nije bilo ograničeno samo na djevice. Žena koja se odriče i posvećuje svojoj djeci može postati sveta. Štovatelji Djevice Marije smatrali su da je Marija njihova duhovna majka te je zbog toga majčinstvo povezivano s duhovnošću i sa spasenjem.³³⁷

Marijina patnja i bol zbog Isusove smrti nadahnule su definiranje dobre majke kao majke koja pati, za što je djelomično zaslužno i prikazivanje Marije kao *Mater Dolorosa* u umjetnosti od 13. stoljeća. Na taj način žene su zbog smrti svoga djeteta osjećale duhovnu povezanost s Djevicom i Isusom.³³⁸ Crkveni oci slažu se da je Isusovo rođenje od djevice promijenilo majčinstvo – dok su Evina djeca rođena u boli i patnji, Marijin porod pobijedio je to Evino prokletstvo. Za razliku od udanih žena, djevice su imale mogućnost rađanja Krista, što je najveća nagrada.³³⁹

Trudnice i žene koje su htjele začeti često su se pouzdale u pomoć Djevice Marije. Neke katedrale, poput onih u Chartresu i Aachenu, tvrdile su da imaju relikvije Djevice Marije koje su privlačile mnoge hodočasnike. Relikvije koje su bile važne za trudnice su ostaci Marijina plašta i Marijin remen. Osim relikvija, smatralo se da su kipovi Djevice Marije u crkvama u Walsinghamu i u Rocamadouru čudesni.³⁴⁰

Primjerice, hodočasnici koji bi išli u Chartres kupovali bi male olovne hodočasničke značke koje su vizualno nalikovale plaštu Djevice Marije, jer se vjerovalo da će te značke olakšati porođajni bol. U Bizantskom Carstvu žene štiju ikone sv. Ane, Marijine majke, jer smatraju da će im to pomoći začeti zdravo dijete.³⁴¹ Tijekom rađanja provodili su se rituali koji bi ženama olakšavali bolove. Neki rituali uključivali su korištenje relikvija. Elizabeta I., kći kralja Edwarda

³³⁵ Warner, *Virginity matters*, 16.

³³⁶ Atkinson, *The Oldest Vocation*, 240.

³³⁷ Isto, 241.

³³⁸ Isto, 192.

³³⁹ Isto, 50.

³⁴⁰ Belle S. Tuten, *Daily life of Women in Medieval Europe* (Santa Barbara: Greenwood Press, 2022), 33.

³⁴¹ Bardsley, *Women's Roles in the Middle Ages*, 46.

I., prije poroda išla je na hodočašće u Westminster 1303. godine kako bi posudila pojas koji je prema legendi pripadao Djevici Mariji kako bi joj olakšao porod.³⁴²

Žene su se udruživale u vjerske cehove koji su služili kao organizacija unutar koje su se štovali određeni sveci te provodila dobrotvorna djela. Vjerski cehovi čiji su članovi bile isključivo žene najčešće su bili posvećeni Djevici Mariji. Tim organizacijama priključivale su se žene svih društvenih i ekonomskih klasa, no često je bilo ograničeno bračnim statusom, što znači da su članice nekih vjerskih udruženja mogle biti samo udane žene, a drugih samo neudane i slično.³⁴³

³⁴² Tuten, *Daily life of Women in Medieval Europe*, 33.

³⁴³ Bardsley, *Women's Roles in the Middle Ages*, 46.

13. ZAKLJUČAK

Kult Djevice Marije ključan je u proučavanju srednjovjekovne religije u Europi. Tijekom srednjeg vijeka taj se kult postupno razvijao i nadograđivao, sukladno aktualnim teološkim raspravama i mišljenjima vjernika o ulozi i važnosti Djevice Marije. S vremenom Marija je postala dogmatska figura, proglašena je Bogorodicom, vazda-djevicom te je ustaljeno vjerovanje o njezinu bezgrešnom začecu i uznesenju na nebo, što je tek u 19. i 20. stoljeću proglašeno dogmama.

Dogme o Djevici Mariji većinski su potaknute legendama i apokrifnim tekstovima te služe za obranu drugih dogmi, učvršćivanju Isusove uloge Spasitelja i opravdanju starozavjetnih proročanstava. Osim u dogmama, kult Djevice Marije uočljiv je u liturgijskim slavljinama, odnosno blagdanima koji se počinju obilježavati već od 5. stoljeća na Istoku te se od 6. stoljeća obilježavaju i u zapadnoj Europi, kao i u novim oblicima molitve, poput ružarija, koji se počinje moliti tek u 11. stoljeću. U srednjovjekovnoj umjetnosti i književnosti naziru se teološka učenja i mišljenja vjernika o trenutnom položaju Djevice Marije unutar njihova štovanja. Putem umjetnosti i ikona Mariju se nastoji fizički opisati te ju okarakterizirati kao zasebnu sveticu koja pomaže Isusu u otkupljenju čovječanstva.

Himne i pjesme posvećene Djevici isto su tako jedno od značajnih obilježja ovog srednjovjekovnog kulta, u kojima se primjećuju posebni epiteti upućeni Djevici te karakterizacija Djevice kao jedinstvene među svim svecima i djevicama. Osim toga, posebnu važnost za kult imaju relikvije, svetišta i hodočašća te su u ovom razdoblju sva tri fenomena povezana. Relikvije Djevice Marije koje su proizvod legendi i ukazanja služe kao motivacija vjernika na hodočašća, što rezultira gradnjom novih crkava i svetišta posvećenih Djevici Mariji.

Za izgradnju kulta Djevice značajne su i legende o ukazanjima i zapisi o čudima koja vjericima potvrđuju Marijinu moć i svetost. Osim toga, zapisi o čudima i legende bitni su u karakterizaciji Djevice kao posrednice, zagovornice i odvjetnice kršćana u opasnosti i nevolji. Stoga se putem legendi i zapisa o čudima Djevica gotovo uzdiže na status božanstva, pripisuju joj se nazivi *mediatrix* i *cooperatrix*, čime se sugerira da ima veliku ulogu u Božjem planu za spasenje.

Primarni izvori koji zapisuju čuda, ukazanja, važnost i ulogu Djevice u spasenju čovječanstva isto tako služe u zaključcima o važnosti kulta za srednjovjekovno društvo. Oni oslikavaju epitete i kvalitete koje se nastoje pripisati Djevici, propagiraju već usvojene dogme i

razmatranja o Mariji te potiču nove doktrine. Primjerice, Ubertino od Castille opisuje Marijinu važnost kao majke svih kršćana, što dodatno uzdiže njezin status unutar kršćanstva, posebice za njezine štovatelje koji se otprije identificiraju s njom.

Srednjovjekovno društvo bilo je izrazito patrijarhalno te su prava žena bila potisnuta. No bez obzira na smanjena prava i prilike, žene su imale značajnu ulogu u srednjovjekovnom društvu kroz svoje svakodnevne aktivnosti u društvenom i ekonomskom životu zajednice.

Zbog utjecaja Crkve i identifikacije žena s Evom, a zbog utjecaja kulta Djevice Marije, žene su mogle biti ili zle zavodnice ili bezgrešne djevice, no nisu mogle biti smatrane individuama, već se stav o ženama gotovo uvijek izjednačavao s tim dvjema ženskim biblijskim figurama. Tijekom ranog srednjeg vijeka utjecaj Eve na stav o ženama bio je dominantan te je svećenstvo naglašavalo Evinu ulogu u propasti čovječanstva. Porast šovanja Djevice Marije tijekom 12. i 13. stoljeća omogućuje povezivanje uloge žena kao majki sa Marijinom ulogom u spasenju čovječanstva.

Crkva je isticala važnost djevičanstva za ostvarenje idealnog kršćanskog života, no društvo je istovremeno imalo očekivanje da se žena ostvari kroz ulogu majke. Žene su se tijekom srednjeg vijeka identificirale s Djevicom Marijom zbog njezinih patnji te su često hodočastile i molile Djevicu za pomoć, što je potaknuto inzistiranjem na Marijinoj ulozi kao zagovornice kršćana. Osim toga, osnivale su cehove koji su bili posvećeni Djevici, no omogućavali su priliku za druženje, podršku i suradnju unutar zajednice.

Percepcija o ženama počela se mijenjati početkom 12. stoljeća rastom popularnosti kulta Djevice Marije koja je postavljena kao ideal za žene. No budući da je Marija bila nedostižan ideal, neuspjeh žena da ostvare sve Marijine kvalitete bio je naglašavan u kontrastu s grešnošću Eve. Međutim, porastom kulta Djevice Crkva je shvatila da žena može ostvariti svetost kroz majčinstvo i brak te je Marija postala primjer toga.

Kult Djevice Marije bio je ključan za oblikovanje očekivanja za srednjovjekovne majke i u formiranju kršćanske ideologije o majčinstvu. Legende o Djevici, kao i dogmatska učenja Crkve o njezinoj ulozi u spasenju i o njezinoj prirodi, bila su vrlo utjecajna u životu srednjovjekovnih vjernika. Budući da se priče o čudima i legende o Djevici, umjetnost i liturgijska šovanja uglavnom

bave aspektom majčinstva u Marijinu životu, možemo zaključiti da je štovanje Djevice oblikovalo ideologije o braku, majčinstvu i iskustva žena i djece u srednjem vijeku.

14. POPIS LITERATURE

PRIMARNI IZVORI

Bernard iz Clairvauxa i Luddy, Ailbe John. *St. Bernard's sermons on the Blessed Virgin Mary*. Chumleigh: Augustine Publishing Company, 1984.

Bernard iz Clairvauxa. *St. Bernard's sermons on the Blessed Virgin Mary*. Chumleigh Augustine, 1984.

Conrad of Saxony, *Mirror of the blessed Virgin Mary*. Intratext Digital Library. https://www.intratext.com/ixt/ENG0025/_P2.HTM.

de Voragine, Jacobus. *The Golden Legend. Reading on the Saints*. Preveo Granger, W. Ryan. Princeton: Princeton University Press, 2012.

Kaštelan J. i Duda B. *Biblija: Stari i Novi zavjet*. Kršćanska Sadašnjost, 3. izdanje. Zagreb. 2016.

SEKUNDARNI IZVORI:

KNJIGE

Atkinson, Clarissa W. *The Oldest Vocation. Christian Motherhood in the Middle Ages*. New York: Cornell University Press, 2019.

Badurina, Anđelko. *Leksikon ikonografije liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2006.

Bardsley, Sandy. *Women's Roles in the Middle Ages*. London: Greenwood Press, 2007.

Bugslag, James. „Medieval Marian Pilgrimage in the Catholic West.“ U *The Oxford Handbook of Mary*, ur. Chris Maunder, 512-527. Oxford: Oxford University Press, 2019.

Carroll, Michael. *The Cult of the Virgin Mary. Psychological Origins*. New Jersey: Princeton University Press, 1986.

Cunningham, B. Mary. „Byzantine festal homilies on the Virgin Mary.“ U *The Oxford Handbook on Mary*, ur. Chris Maunder, 151-162. Oxford: Oxford University Press, 2019.

De Visscher, Eva. „Marian Devotion in the Latin West in the Later Middle Ages.“ U *Mary, The complete Resource*, ur. Sarah Jane Boss, 177-202. London: Continuum, 2002.

Fastiggi, Robert. „Mary in the work of redemption.“ U *The Oxford Handbook on Mary*, ur. Chris Maunder, 284-298. Oxford: Oxford University Press, 2019.

Gambero, Luigi. *Mary and the Fathers of the Church. The Blessed Virgin Mary in Patristic Thought*. San Francisco: Ignatius Press, 1991

Gambero, Luigi. *Mary in the Middle Ages: The Blessed Virgin Mary In The Thought Of Medieval Latin Theologians*. San Francisco: Ignatius Press, 2005.

Goff, J. Isaac. „Mulier Amicta Sole: Bonaventure's Preaching on the Marian Mode of the Incarnation and Marian Mediation in His Sermons on the Annunciation.“ U *Medieval Franciscan Approaches to the Virgin Mary*, ur. Steven J. McMichael, 53-84. Leiden: Brill, 2018.

Graef, Hilda. *Mary, a History of Doctrine and Devotion, Vol. 1: From the Beginnings to the Eve of the Reformation*. New York: Sheed & Ward, 1963.

Havice, Christine. „Approaching Medieval Women Through Medieval Art.“ U *Women in Medieval Western European Culture*, ur. Linda E. Mitchell, 345-387. New York: Routledge, 1999.

Janega, Eleanor. *The Once and Future Sex: Going Medieval on Women's Roles in Society*. New York: W. W. Norton & Company, 2023.

Krausmüller, Dirk. „Making the Most of Mary: The Cult of the Virgin in the Chalkoprateia from Late Antiquity to the Tenth Century.“ U *The Cult of the Mother of God in Byzantium*, ur. Leslie Brubaker i Mary B. Cunningham, 219-247. London: Routledge, 2016.

Louth, Andrew. „John of Damascus on the Mother of God as a Link Between Humanity and God.“ U *The Cult of the Mother of God in Byzantium*, ur. Leslie Brubaker i Mary B. Cunningham, 153-163. London: Routledge, 2016.

McMichael, J. Steven, ur., *Medieval Franciscan Approaches to the Virgin Mary*. Leiden: Brill, 2019.

Miles, M. Margaret. „The Virgin's One Bare Breast: Female Nudity and Religious Meaning in Tuscan Early Renaissance Culture.“ U *The Female body in western culture: contemporary perspectives*, ur. Susan Rubin Suleiman, 193-209. Harvard University Press, 1986.

Miles, Margaret M. *Maiden and Mother. Prayers, Hymns, Songs and Devotions to Honour The Blessed Virgin Mary Throughout the Year*. London: Burns and Oates.

Miller, Elliot i Samples, Kenneth R. *The Cult of the Virgin. A Catholic Mariology and the Apparation of Mary*. Grand Rapids: Baker, 1992.

Miravalle, Mark. *Introduction to Mary: The Heart of Marian doctrine and Devotion*. Queenship Publishing, 2006.

Petrović, Ivanka. *Marijini mirakuli u hrvatskim glagoljskim zbirkama i njihovi Evropski izvori*. Zagreb, 1977.

Rubery, Eileen. „The Papacy and Maria Regina imagery in Roman churches between the sixth and twelfth centuries.“ U *Oxford Handbook on Mary*, ur. Chris Maunder, 250-270. Oxford: Oxford University Press, 2019.

Rubin, Miri. *Emotion and Devotion. The Meaning of Mary in Medieval Religious Cultures*. Budimpešta: CEU Press, 2009.

Rubin, Miri. *Mother of God. The history of the Virgin Mary*. New Haven: Yale University Press, 2009.

Schaus, Margaret. *Women and Gender in Medieval Europe: An Encyclopedia*. New York: Routledge, 2006.

Shahar, Shulamith. *The Fourth Estate: A History of Women in the Middle Ages*. London: Routledge, 2003.

Shoemaker, Stephen J. *Mary in Early Christian Faith and Devotion*. New Haven: Yale University Press, 2016.

Shorrock, Christopher. „The Mariology of Conrad of Saxony (d. 1279) as Presented in His Speculum Beatae Mariae Virginis.“ U *The Medieval Franciscan Approaches to the Virgin Mary*, ur. Steven McMichael i Katie W. Shelby, 84-125. Leiden: Brill, 2019.

Thee Morewedge, Rosemary. *The Role of woman in the Middle Ages*. New York: State University of New York Press, 1975.

Thompson, A. Thomas. „The Virgin Mary in the Catholic Hymns of the Catholic Church.“ U *The Oxford Handbook on Mary*, ur. Chris Maunder, 234-249. Oxford: Oxford University Press, 2019.

Tuten, S. Belle. *Daily life of Women in Medieval Europe*. Santa Barbara: Greenwood Press, 2022.

Twomey, K. Lesley. „Mary in Medieval Hispanic Literatures.“ U *The Oxford Handbook on Mary*, ur. Chris Maunder, 338-358. Oxford: Oxford University Press, 2019.

Ward, Benedicta. „Miracles in the Middle Ages.“ U *The Cambridge Companion to Miracles*, ur. Graham H. Twelftree, 145-165. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.

Ward, Jennifer. *Women in Medieval Europe 1200-1500*. London: Routledge, 2016.

Warner, Marina. *Alone of All Her Sex. The myth and the cult of the Virgin Mary*. Oxford: Oxford University Press, 2016.

Williamson, Beth. *Christian Art. A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2004.

INTERNETSKE STRANICE

„Bernard iz Clairvauxa“. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 17.7.2023. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=7160>.

„Nestorijanizam“. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. pristupljeno 17. 7. 2023, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=43493>.

Luttio, D. Mark. *Devotion to the Blessed Virgin Mary*. 153-184. pristupljeno 8.8.2023., <https://core.ac.uk/download/pdf/228945272.pdf>.

Pelikan, J. Jan. *Mary*. Encyclopedia Britannica. pristupljeno 17.07.2023., <https://www.britannica.com/biography/Mary-mother-of-Jesus>.

The Catholic Encyclopedia. *Litany of Loreto*. Posjećeno 22.8.2023. <http://www.newadvent.org/cathen/09287a.htm>.

Urednici Encyclopaedie Britannice. „Mariology. Definition, History, Theology, Feasts, Devotions, and Facts.“ Encyclopedia Britannica, pristupljeno 17.07.2023., <https://www.britannica.com/topic/Mariology>.

DIPLOMSKI RADOVI I DISERTACIJE

Corcoran, Vanessa Rose. „The Voice of Mary: Later Medieval Representations of Marian Communication.“ Disertacija, The Catholic University of America, 2017.

Deeter, M. Elizabeth. „An Analysis of the Literary Manifestations of the Cult of the Virgin Mary in Gonzalo de Berceo's Milagros de Nuestra Senora.“ Diplomski rad, Portland State University, 1996.

Furman, Cara Elizabeth. „The Virgin Mary in High Medieval England: A Divinely Malleable Woman: Virgin, Intercessor, Protector, Mother, Role Model.“ Diplomski rad, 2003.

Pecoja, Ana. „Žena u feudalnom društvu.“ Diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, 2013.

Warner, Martin. „Virginity matters: Power and Ambiguity in the Attraction of the Virgin Mary.“ Disertacija, Durham University, 2003.

ČLANCI IZ ČASOPISA

Anatolievich, E. Bogdan, Antonovich B. Semyon, Gennadievich B. Alexey, Aleksandrovich, S. Timur. „Historical Sciences: The Role of the Church in Medieval Society.“ *Bulletin Social-Economic and Humanitarian Research* 3, br. 1. (veljača 2019.): 58-64. DOI: 10.5281/zenodo.2555333.

Belamarić, Joško. "Marian shrines along the dalmatian coast in the middle ages and early modern period." *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 43, br. 1 (2016): 233-256. <https://hrcak.srce.hr/193047>

Borotrager, Conrad. „The Marian Spirituality of the Medieval Religious Orders: Medieval Servite Marian Spirituality.“ *Marian Studies* 12, br. 52. (2001): 229-245. https://ecommons.udayton.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1138&context=marian_studies .

Donavin, Georgiana. „Marian literature“, u *The Encyclopedia of Medieval Literature in Britain*. (kolovoz 3, 2017): 1-6. DOI: 10.1002/9781118396957.wbemlb030.

Feder, A. Julia. „O Virgin of Virgins, Our Mother: A Feminist Reconstruction of Mary's Perpetual Virginity as a Model for Christian Discipleship.“ *Journal of Interdisciplinary Feminist Thought* 4, iz. 1. (ljetno 2010): 1-33.

Igor Šipić i Josip Faričić, „Loretski kartografski prikaz prijenosa Svete kuće iz Nazareta.“ *Kartografija i geoinformacije*, 10. br. 15, (2011):129-151. <https://hrcak.srce.hr/70868>.

Novak, Zrinka. "the influence of the virgin mary cult on some aspects of devotion at the eastern adriatic coast in the high and late middle ages." *Croatica Christiana periodica* 35, br. 67 (2011): 1-28. <https://hrcak.srce.hr/74294>.

Pavić, Stjepan. „Prijevod: Zlatna legenda Jakobusa de Voragine.“ u *Latina i Graeca* 2, br. 20 (2011): 13-29. <https://hrcak.srce.hr/file/329818>.

Spivey Ellington, Donna. „Impassioned Mother or Passive Icon: The Virgin's Role in Late Medieval and Early Modern Passion Sermons.“ *Renaissance Quarterly* 48. br. 2 (siječanj 1995.): 227-261. <https://doi.org/10.2307/2863065>.